

Egzodus iz Australije u doba Hladnoga rata

Povratak hrvatskih iseljenika iz Australije brodovima Partizanka i Radnik godine 1948-1949.

Vori Lalić

U ovom tekstu govori se o jednoj zaboravljenoj epizodi u povijesti Hrvatske (tada u sklopu Jugoslavije), ali i Australije, Novog Zelanda, sjeverne Amerike i zemalja južne Amerike. Iz tih su se zemalja od 1948. do 1949. godine brodovima *Partizanka* i *Radnik* vraćali brojni hrvatski iseljenici. Na njihove četiri plovidbe iz Sydneya i Fremantla ukrcao se gotovo 1300 iseljenika-povratnika, među njima preko tisuću hrvatskog podrijetla. To su bili najveći putnički brodovi ikada registrirani u hrvatskim lukama. Tijekom dvije godine njima je prevezeno ukupno 4060 iseljenika-povratnika iz raznih zemalja koji su se iz različitih razloga odlučili na povratak u rodni kraj. Ta putovanja ostavila su duboki trag u životima pojedinaca koji su se s velikom radošću i nadom odlučili na povratak, ali isto tako i na sredinu koja ih je srdačno dočekala usred hladnog zimskog ugođaja u gruškoj luci. Sudbine i putevi povratnika i njihovih obitelji u rodnom kraju bili su različiti. Nekima je to postao trajni povratak, dok se znatni dio vratio tamo odakle je otišao, bogatiji za još jedno iseljeničko iskustvo. Povodom šezdesete obljetnice putovanja dvaju brodova iz australskih u hrvatske luke pokušava se ovaj izuzetni događaj izvući iz povijesnog zaborava i ukazati na njegovu pripadnost zajedničkoj povijesti udaljenih krajeva svijeta. U to je vrijeme ovaj događaj izazivao kontroverzne reakcije, bilo je radosti ali i čuđenja. No, došao je i trenutak da se pokuša o njemu progovoriti s ove vremenske razdaljine; i to u obje, više ne toliko udaljene sredine, u Australiji i u Hrvatskoj.

Rano poslije podne druge subote listopada 2007. godine doznah da je moj stariji suputnik na prvom putovanju putničkog broda *Partizanka* iz Australije za Dubrovnik u siječnju 1948. godine, Andrija Šegedin, preminuo u svojoj 88. godini života. Prije 62 godine na periferiji Sydneya donosio je sudbonosnu odluku koja ga je na kraju skupo stajala: odluku o povratku u rodni Orebić. Napustio ga je bio 1935. godine, u 16. godini života. Sličnu odluku je tih dana donosio i moj otac na zapadnoj strani australskog kontinenta, kao i mnogi drugi doseljenici s prostora bivše Jugoslavije, pretežno Hrvati, pojedinci i njihove obitelji.⁰¹

Bio je to, prema riječima samog ministra za doseljavanje Artura Calwella (*Sydney Morning Herald*, 21. 1. 1948), jednako kao i komentatora lista *The Daily Telegraph* iz Sydneya (22. 1. 1948), prvi *egzodus*. Uporaba tog termina ukazuje na značenje *naglog* kolektivnog napuštanja kontinenta s manje od osam milijuna stanovnika. Želju za povratkom mnogi su iskazivali još od završetka rata. Moj ujac, Marin Grubišić, koji se poslije 21 godine u ise-

⁰¹ Želim izraziti svoju duboku i iskrenu zahvalnost svima onima koji su mi pomogli u pripremi ovog teksta, posebno jer su mnogi razgovori bili protkani dubokim emocijama. Zahvaljujem se velikodušno na razgovorima obavljenim između 2003. i 2008. godine, na ustupljenom vremenu, informacijama, a posebno na dragocjenim fotografijama i drugim dokumentima o ovom jedinstvenom događaju dragim sugovornicima Steveu Bakarichu, Tomu i Katici Gergich, Marinu Grubišiću, Georgu i Ivanu Poši, Dobroslavu Ravliču, pok. Andriji Šegedinu i njegovoj obitelji, Karmeli i Jozi Visković, i Paulu Vlatku iz Sydneya; Miru Afriću, Rosie Ajduk (rođ. Pašalić), Sylviji Blitvić (rođ. Pervan), Ann Butorac, Joeu Butorcu, Josipu Juriću, Neni Katnić (rođ. Pavičić), Vini Kenda (rođ. Bavčević), Ursuli, Normanu i pok. Michaelu Marinoviću, Voji Milašić, Margie Pavičić, Vini Clarke (rođ. Pavičić), Veri Payne (rođ. Afrić), Paški Radiću, i Ann Visković (rođ. Pašalić) iz Perth; Rudolfu Alagiću iz Broken Hilla, NSW, Ivi Klaričiću iz St. Johnston u Queenslendu, Australija; pok. Miji Katiću iz Kozica, pok. Marku, Josipu-Đavi i Alenu Ercegoviću, Ani i Bojani Prgomet iz Splita, Annie Grubišić-Guska i Dorindi Bulić-Čotić iz Dubrovnika; Dr. Luki Markoviću i Anti Tomašiću iz Zagreba. Također moje zahvale idu Domingu Franuloviću, Miru Marušiću i Vjeki Vrankoviću iz Splita, te Ivi Marušiću iz Zagreba za njihova sjećanja iz kraja 1940-ih godina. Želim se posebno zahvaliti Dragi Jerčinoviću iz Rijeke, trećem časniku stroja, i obitelji pok. Luke Franića iz Splita, pekara, članovima posade na *Partizanki*. U izradi ovog priloga korišten je tek dio prikupljenih informacija. U tekstu se citiraju dijelovi razgovora s pojedinim sugovornicima.

ljeništvu usprkos velikoj želji, za razliku od svog brata i sestre, ipak nije odlučio na povratak, jednostavno je to opisao riječima: "Sydney je opustio." Mala zajednica se međusobno dobro poznavala, ljudi su se družili na radu, na piknicima, plesnim večerima, po kućama, a onda je odjednom veliki dio otišao ostavivši prazninu iza sebe. Masovni povratak u domovinu bio je najdramatičniji događaj za tu generaciju hrvatskih doseljenika u Australiji. Marin Grubišić, pored toga što je godinu dana ranije dobio i drugog sina, osjetio se usamljenim, na kraju svijeta, iako mu je jedna sestra ipak bila ostala na drugoj strani kontinenta. Po svojoj brojnosti taj se odlazak može u australskom kontekstu usporediti samo s odlascima ratnih australskih nevjesti u SAD i Veliku Britaniju 1945. godine, deportaciji građana Njemačke i Austro-Ugarske (većinom su to bili Hrvati) 1919. godine (Fischer 1989), te odlaskom oko 450 socijalista-utopista u Paragvaj 1893. godine s namjerom izgradnje utopističke kolonije, *Nove Australije* (Souter 2001:619). Odlazak preko tisuću osoba brodovima *Partizanka* i *Radnik* najveći je organizirani dobrovoljni kolektivni odlazak pripadnika neke doseljeničke etničke zajednice iz Australije. Razlikuje se od individualnih odlazaka kako po intenzitetu i značenju tako i po razdoblju tijekom kojeg se dogodio.

Bio sam tek nekoliko godina stariji od Andrijine djece koju je vodio u, kako je intimno očekivao, trajni zajednički život s majkom i sestrom koje nije vidio 13 godina. Vrijedi istaknuti kako je njegova žena, Nina, inače litvanskog podrijetla, bila poput nekoliko drugih odraslih putnica na *Partizanki* i poluteretnome brodu *Radnik* koji ju je slijedio, rođena u Australiji. Posljednjih nekoliko godina, pokušavajući doći do što više neposrednih osobnih sjećanja sudionika ovog neobičnog puta-povratka, odnosno, za njihovu djecu doseljavanja u rodni kraj roditelja, približio sam se Andriji i još nekim svojim starijim suputnicima, jednako kao i nekima koji se nisu odlučili na taj varljivi put pun nade i iščekivanja, kao i rođacima povratnika koji su s ushitom iščekivali ponovni susret s očevima i sinovima. Među onima koji su podijelili svoja sjećanja sa mnom bili su neki tadašnji susjedi koji su u čudu gledali te ljude koji su došli među njih u doba velikih svjetskih napetosti i neimaštine diljem Europe.

Zaboravljeni isječki bliske zajedničke prošlosti

Učestala putovanja *Partizanke* i *Radnika* trajala su jedva dvije godine. Prestala su i stvarno i simbolično onog trenutka kad je *Partizanka* 12. kolovoza 1949. godine izgorjela na navozu splitskog brodogradilišta. Pišući o *Partizanki* u *Dubrovačkom vjesniku* (26. 2. 2005), kapetani Neven Jerković i Ivo Bartičević naglasili da je cijela ta povijesna epizoda nepoznata stručnoj javnosti kako u Hrvatskoj tako i u Australiji, a najvjerojatnije i drugdje u svijetu. Nadalje, oni ističu kako ni do danas nije obznanjena prava istina o tom požaru. Putovanja koja su toliko utjecala na sudbine mnogih pojedinaca i njihovih bližnjih nisu temeljitije istraživana na ova dva udaljena dijela zemaljske kugle. S druge strane,

posrijedi je događaj koji i danas izaziva razne komentare, bar među onima koji razlikuju prvu *Partizanku* od druge *Partizanke*, obnovljene prijeratne *Kraljice Marije*, broda obalne putničke linijske plovidbe koji je nekoliko desetljeća plovio uzduž Jadrana. Novije generacije ne znaju čak ni za ovu drugu *Partizanku*. Obje su dio povijesti hrvatskog putničkog pomorstva. List *Napredak* koji je izlazio 21 godinu u Sydneyu kao jedini list na hrvatskom jeziku, ali i jedini kojeg su izdavali doseljenici iz bivše Jugoslavije, predstavljajući godine 1947. u broju od 20. rujna prvu *Partizanku* svojim čitateljima posebno ističe da je taj brod veći od prijeratne *Kraljice Marije* dobro poznate mnogim iseljenicima koji su većinom bili iz primorskih krajeva Hrvatske.

U kontekstu velikih svjetskih zbivanja prvih poslijeratnih godina, putovanja *Partizankom* i *Radnikom* bila su spontani kolektivni čin povratka, ali isto tako i organizirana akcija od strane tadašnjih jugoslavenskih vlasti. Povratak je ispočetka imao snažnu podršku tadašnje iseljeničke infrastrukture, ali ne i poslije sukoba Tito - Staljin. Misao povratka pretvarala se u pokret, najmanje je to bio naivan čin ili isključivo posljedica djelovanja propagande jugoslavenskih vlasti i iseljeničkih institucija. Većina iseljenika se ipak nije odlučila na povratak, vjerojatno vođena osobnim životnim iskustvima. Pitali su se, zašto se opet suočiti s teškoćama još jednog novog početka u teškoj materijalnoj situaciji u kojoj se rodni kraj tada nalazio? Međutim, neki su takva razmišljanja ignorirali, dajući prednost svojim osjećajima i svojim željama. Vrijeme poslijeratnih trauma postalo je pogodno za donošenja krupnih odluka iz različitih pobuda. U pismu grupe iseljenika-povratnika iz Kanade objavljenom u *Slobodnoj Dalmaciji* od 14. rujna 1948. godine riječi "Nismo više mogli da čekamo" ukratko rezimiraju njihova razmišljanja i raspoloženja. U listu *Napredak* od 1. 3. 1947. godine navodi se da je nova Jugoslavija reagirala na zahtjeve iseljenih građana i njihovu želju za povratkom. Međutim, ni to nije ništa novo u povijesti migracija, takve akcije provodile su već prije Prvog svjetskog rata razne europske iseljeničke zemlje, poput Grčke, Italije, Mađarske i Švedske, olakšavajući povratak svojih građana iz Amerike (Wyman 1993: 93-8).

Opisujući ovaj izuzetni događaj pokušavamo odgovarati i na pitanja zašto su se naši ljudi u poraću vraćali u tako velikom broju u rodni kraj, premda su znali podosta o ratnim stradanjima, ekonomskim poteškoćama i o tome da će im životni uvjeti vjerojatno biti lošiji nego što su bili kad su otišli u svijet pred deset, pa i dvadeset godina. Zašto su se u tolikom broju odlučivali na korak koji je na kraju mnoge itekako skupo stajao? Koji su ih razlozi navodili na to sudbonosno putovanje, često pogrešno tumačeno, ponekad i zlonamjerno? Bili su čak prozvani *čekićarima*, jer su se poslije početnih pozdrava pesnicom, tih dana simbolično važnih, ubrzo, navodno, počeli tući tom istom pesnicom, to jest čekićem, po glavi, kad su upoznali stvarnost u kojoj su se našli. Pokojnom Miji Katiću iz Kozice, koji se vratio *Partizankom* i postao komandir australske iseljeničke omladinske radne briga-

Partizanka i Radnik bili su nabavljeni s ciljem da se olakša povratak iseljenika. Kupnjom tih brodova ideja povratka je dobila dodatni polet jer je to skratilo put u jadranske luke. Brodovi su također prevozili putnike iz Europe, s Malte, i s Bliskog istoka u Australiju. U tom razdoblju najveći problem bio je pronaći odgovarajuće brodove za prijevoz ljudi koji su napuštali ratom poharanu Europu. Mnogi brodovi tih godina bili su izvorno namijenjeni prijevozu vojnika, ali su poslije rata pretvarani u putničke brodove.

Partizanka je izgrađena kao putnički brod pod imenom *Shawnee* 1927. godine. Za vrijeme rata služila je za prijevoz vojnika. Bila je duga 120 metara. Sa svojih 6267 bruto tona bila je među manjim brodovima koji su plovili za Australiju, ali je sa 17 čvorova bila među brzim brodovima. Poslije rata ju

je, 1946. godine, kupila tvrtka *Iberian Star Line*, da bi je jugoslavenske vlasti posredstvom kapetana Tijana otkupile u srpnju 1947. godine za 2. 2 milijuna američkih dolara i predale riječkoj *Jugoliniji*. Preuređena je za prijevoz do 800 putnika, a brod je opsluživalo 200 članova posade. Poslije požara je rashodovana, 13. 9. 1949. godine, te je sljedeće godine prodana u rezalište. Njezin donji dio trupa služio je nekoliko godina kao *maona*, teglenica, a kanalizacijske i vodovodne cijevi instalirane su u hotelu *Jadran* u Tučepi (Plozman 2006: 15; *Dubrovački vjesnik* 26. 2. 2005. ; razgovor s Dragom Jerčinovićem, 2009). Na njenom inauguralnom putu za Australiju, među rijetkim putnicima iz Jugoslavije bio je Zvonimir-Zon Darveniza koji se vraćao iz posjete "starom kraju", te šesnaest pripadnika australske omladinske radne brigade *Eureka* koja je sudjelovala u izgradnji pruge Šamac-Sarajevo (*Napredak* 17. 1. 1948; 24. 1. 1948).

Radnik je imao 6665 bruto tona, 133 metra dužine, bio je izgrađen 1908. godine i spadao je među najstarije brodove na liniji za Australiju. Plovio je ispočetka pod imenom *Lurline*, te je mogao prevoziti 64 putnika. Za vrijeme rata je pod imenom *Chirikoff* bio osposobljen prevoziti 1290 vojnika i tešku opremu. *Jugolinija* ga je kupila 1947. godine. Prvi put je doplovio u splitsku luku 14. travnja 1947 s 29 povratnika iz Kanade i 34 iz Francuske (*Slobodna Dalmacija* 15.4.1947). Na prvu vožnju pošao je iz Malte 4. prosinca 1947. godine te stigao u Fremantle tek 26. siječnja sljedeće godine. Uvjeti putovanja na njemu su bili daleko lošiji, spavalo se i u visećim ležalj-kama (razgovor s Vojom Milašić, 2008). Rashodovan je 1952. godine, a prodan u rezalište u kolovozu 1953. godine (Plozman 2006: 14).

de na pruži Nikšić-Titograd, supruga bi znala reći: "Đava ti *Partizanku* odnio!" Međutim, ne jedna njegova suputnica zaplakala je na vijest o požaru koji je uništio brod. Iseljenici-povratnici postaju akteri, ali i žrtve ideoloških sučeljavanja koja ih, bar veliku većinu, uopće nisu zanimala.

Iz tame zaborava izviru slojevitja sjećanja, čuđenja, nostalgije, ljutnje, suze, zadovoljstva i ponos na neobičan iskorak u tmurnim ranim hladnoratovskim danima polovinom prošlog stoljeća. Putovanja *Partizanke* i *Radnika* Indijskim i Atlantskim oceanom dio su zajedničke prošlosti raznih sredina. Iz zabilježki nastalih na temelju pojedinačnih sjećanja o plovidbi preko prostornih, vremenskih, političkih, ideoloških i kulturoloških razmeđa u godinama "Hladnog rata," rekonstruiramo ova neuobičajena putovanja i podvlačimo njihova značenja. Pokušavamo rasvijetliti taj jedinstveni događaj, suvremeni *egzodus*, i prevesti ga iz opće nepoznanice u povijesni događaj od zajedničke baštinske vrijednosti prostorno udaljenih krajeva svijeta koji je dodatno doprinio jačanju komunikacijskog prostora. Brazde *Partizanke* i *Radnika* su već tada uspostavljale temelje dinamičnog transnacionalnog australsko-hrvatskog prostora (Smith 2001; Faist 2000; Smith i Guarnizo, ur 1998). Proučavajući skrivene fragmente složenog migracijskog procesa (Wyman 1993: 4, 14; Price 1980: xii) ukazuje se na sponu uspostavljene između dvaju udaljenih krajeva pomoću rada i putovanja ljudi-iseljenika.

Povratak hrvatskih iseljenika

Koji su razlozi naveli preko tisuću i trista osoba hrvatskog podrijetla samo iz Australije i Novog Zelanda 1948. i 1949. godine na organizirani povratak kući⁰²? Prema navodima u *Napretku*

(24. 4. 1948) u Jugoslaviju se do kraja 1947. godine vratilo barem sedam tisuća osoba iz cijelog svijeta, a očekivao se povratak daljnjih deset tisuća osoba u 1948. godini. Prema podacima koje je prikazala Vesela Šegvić (1953: 16), u razdoblju od 1945. do 1949. godine vratilo se ukupno 15 029 iseljenika-povratnika iz cijelog svijeta i daljnjih 1099 tijekom sljedeće dvije godine. Među njima je bilo 1250 povratnika iz Australije, kao i 397 iz ostalih zemalja, vjerojatno većim dijelom iz Novog Zelanda. Međutim, među njima je bilo i djece i odraslih članova obitelji koji nisu bili rođeni na području Jugoslavije.

Imena putnika na brodovima ukazuju na to da je povratak iz Australije u biti bio ponajviše povratak Hrvata, a tek u manjoj mjeri i ostalih iseljenika iz bivše Jugoslavije. Na određeni način su to potvrdili i podaci koje daje Šegvić (1953: 18), a prema kojima je među svim povratnicima bilo 52% Hrvata, a Makedonaca i Crnogoraca ukupno 7,2 %. Te su nacionalnosti predstavljale najznačajnije skupine povratnika iz Australije. Doseljeni Hrvati nisu bili samo najveća skupina doseljenika iz bivše Jugoslavije u Australiji, već su bili i najbrojniji, unutar tada ključne i vrlo homogene organizacije *Saveza jugoslavenskih iseljenika*, a time i pretplatnici-čitatelji njegova glasila *Napredak*. Tjednik *Napredak* postao je temeljno sredstvo promidžbe i stvaranja pozitivnog odnosa prema povratku, premda je pri kraju ovog dvogodišnjeg razdoblja došlo do promjene odnosa lista i *Saveza* prema Titovoj Jugoslaviji.

Prema podacima Vesele Šegvić (1953: 27) ova dva broda su prevezla ukupno 4060 povratnika u desetak putovanja. U tu brojku vjerojatno nisu uključeni podaci sa zadnja dva dolaska *Partizanke* iz Australije, iako ona navodi brojku od 213 povratnika 1949. godine, a pretpostaviti je da su svi došli s njom. Zaboravljena putovanja još su jedino živa u sjećanjima preživjelih svjedoka, pu-

⁰² *Encyclopedia of New Zealand*, u natuknici *Dalmatians* ističe da je otišlo njih 290 s ova dva broda na njihova dva odlaska, ali da se većina njih vratila razočarana.

tnika, njihove rodbine, članova posade, pa i ponekih bivših susjeda suočenih s pojavom *Amerikanaca* u svojoj sredini (ali ne i *Australaca*). Tih se godina u našim krajevima, osim u okolici Makarske te na dalmatinskim otocima, malo znalo za Australiju. Slično je bilo i u Grčkoj i Italiji gdje su sve do nedavna iseljenici bili *Amerikanci* (Price 1963: 103; Baldassar 2001: 37). Kad se Andrija Šegedin, poslije godinu i pol frustrirajućeg boravka u “novoj” Jugoslaviji i neuspjelog pokušaja bijega s mlađim bratom Ivom čamcem (s jakim motorom koji je bio donio sa sobom) preko Jadrana, suočio sa sutkinjom u Splitu, morao joj je ukazivati na to da se vratio iz Australije i da se želi vratiti u Australiju, a nikako u njoj poznatiju Argentinu.

Jedan od organizatora povratka, i sam povratnik, Luka Marković, 1973. godine zabilježio je na petnaestak stranica u svojim uspomnama *Pod australskim nebom* ovaj masovni povratak iseljenika iz Australije. Bartul Srhoy jedini je među ostalim putnicima koji je detaljnije opisao svoje uspomene. Svoje iskustvo življenja u prostoru između Perth a i Korčule objavio je u *Journey Beyond Origin* 1998. godine, te naziva ovaj odlazak “egzodusom bez presedana”. U enciklopedijskoj ediciji *The Australian People* koju je priredio jedan od najvažnijih australskih istraživača migracijskih kretanja James Jupp, tri doprinosa Marina Alagicha i Stevena Kosovicha (2001: 239), Nevena Smoje (2001: 243) i Stevena Kosovicha (2001: 747), podvlače važnost tih zbivanja za tu generaciju iseljenika, ali na vrlo malom prostoru od ukupno tridesetak redaka.

James Jupp, doseljenik iz Engleske, još je 1966. godine objavio svoje važno djelo *Arrivals and Departures* (Dolasci i odlasci iz Australije) u kojem analizira uzroke i posljedice migracija u oba pravca, ali ne obuhvaća razdoblje prije 1950. godine kad je već uvelike bio u tijeku proces stvaranja nove demografske, socijalne, kulturne i gospodarske strukture poslijeratne Australije. Preobrazba Australije iz kolonijalnog britanskog uporišta u višekulturalnu zajednicu simbolički doživljava veliki zamah 1947. godine početkom dolaska većeg broja europskih izbjeglica. Među prvim koji su došli bilo je 808 putnika raznih nacionalnosti na inicijalnom putovanju *Partizanke* u Australiju. Na brodu su se rodile i tri bebe.

Dok Holjevac (1968) niti ne spominje povratak iz 1948. i 1949. godine, Mato Tkalčević u starijem engleskom izdanju svoje publikacije o Hrvatima Australije daje ovom povratku samo četiri retka, posebno ističući odlazak političkih aktivista i njihov kasniji povratak u Australiju (1988: 27). U kasnijem hrvatskom izdanju na desetak redaka piše da je vladalo “neopisivo oduševljenje pri povratku” u Aucklandu, na Novom Zelandu, te da su oproštaji s putnicima “ostali u trajnom sjećanju svih nazočnih”, ali i da su se gotovo svi povratnici razočarani vratili (1992:46).

Ivan Čizmić u svom djelu *Iz Dalmacije u Novi Zeland* (1981: 159-62) piše kako se već krajem 1945. godine vratilo devet iseljenika,

a tijekom sljedeće godine daljnjih osamdeset i osam. On također ističe želju za povratkom koja se pretvorila u “snažan pokret među našim ljudima” te navodi da se brodom *Radnik* iz Aucklanda, čija je luka 10. veljače 1948. godine “neobično živnula”, vratilo pet stotina povratnika. Čizmić citira riječi Filipa Šunde, predsjednika *Jugoslavenskog saveza*, na jednom od ispraćaja 1946. godine, kako se neki i poslije četrdeset godina vraćaju u “zemlju pravde, slobode, poštenja i čovječnosti”, zemlju kakvu su sanjali i željeli, a ne u zemlju nepravdi iz koje su morali bježati trbuhom za kruhom. Nadalje, Čizmić navodi kako su odlazili ponajviše najaktivniji članovi zajednice, a što je slabilo “aktivnost i društveni život u naseobinama”.

Teorijska razmatranja povratka iseljenika

Iseljenici se vraćaju iz različitih pobuda, u različitim stanjima što se tiče radne sposobnosti, društvenog statusa i obiteljskih odnosa. Pitanje povratne migracije je složeno, na što ukazuje Cassarino (2004:258) tvrdnjom kako ista “nije isključivo osobno pitanje, već je i pod utjecajem situacije i strukturalnih čimbenika”. Povratak naših iseljenika prije šezdeset godina iz Australije i drugih krajeva svijeta treba promatrati i analizirati upravo kroz tu postavku. Međutim, povratna migracija iz dalekih krajeva ima drukčije implikacije nego povratak iz susjednih zemalja. U većem broju slučajeva ona postaje trajnom te se ponavlja s rjeđom učestalosti. Ali, povratak s namjerom ostanka u rodnom kraju (King 1986:10), kako su bili planirali mnogi povratnici u Jugoslaviju 1948. godine, pretvorio se kod mnogih u privremeni povratak.

Migracijski proces odvija se u oba pravca, a povratak iseljenih zna dosežati brojku od preko 50% iseljenih. Međutim, za razliku od iseljavanja u novu sredinu, povratak iseljenika daleko je manje istražen, kako u danas najznačajnijoj zemlji doseljavanja, SAD-u, tako i u Australiji (Wyman 1993: 4; Baldassar 2001:5). U takvom kontekstu zanimljiva je primjedba da se o poticajnim čimbenicima za iseljavanje iz Australije ne raspravlja javno niti ovih dana (Zorzi 2007: 200). Povratak iseljenika u rodni kraj mnogo je manje interesirao znanstvenike, čak i u razdoblju kad su se iseljenici u velikom broju vraćali, tako da se ustvrđuje kako se tek onda kad su europske zemlje počele zaustavljati priliv doseljenika tijekom 1970-ih javlja veći interes za proučavanje povratnika (King 1986:3). S druge strane, Wyman (1993: 10-11), navodeći razne izvore, ističe kako se najvjerojatnije oko 40 % iseljenih vratilo u Hrvatsku u razdoblju od 1908. do 1923. godine, dok se istovremeno u sjeverni dio Italije vratilo 37%, a u južni dio čak 60% iseljenih u Sjedinjene Američke Države. U djelu *Southern Europeans in Australia*, nezaobilaznom za proučavanje života međuratnih doseljenika s Mediterana u Australiju, Price (1963: 100-2) procjenjuje da se iz Australije između dva rata vratila bar jedna trećina muških doseljenika s Mediterana, a čak 45% doseljenih iz Jugoslavije. Samo za vrijeme velike gospodarske krize 1929.-

30. godine u Jugoslaviju se vratilo 947 muškaraca, u odnosu na 504 iseljena, dok je kod ženskih osoba bilo obrnuto, to jest 260 doseljenih i 98 povratnica. Prema podacima Vesele Šegvić (1953: 9) između dva rata se iz Jugoslavije u Australiju iselilo 7946 osoba, dok ih se vratilo 1407, premda se ne navodi da li je to bilo za stalno ili samo privremeno. Podaci za Novi Zeland se podudaraju s navedenim australskim podacima, iznose 1705 iseljenih i 558 povratnika. Premda su raspoloživi podaci ograničene vrijednosti (Bovenkerk 1974: 7; King 1986:1; Price 1963: 101), oni ukazuju na veliku dinamičnost kretanja ljudi koji su uglavnom odlazili u svijet u potpalublu parobrodova.

Povratna migracija je očito bila sustavnim dijelom migracije prijeratnih iseljenika iz mediteranskog okružja (Bovenkerk 1974:11; Price 1963:101). Muškarci su odlazili ponajviše sami, na koju godinu ili sezonu, te se vraćali kući, a često su se vraćali na rad preko oceana i po više puta. Ne čudi stoga što su individualni povratci iz Australije za europske zemlje počeli već po samom završetku ratu. Međutim, organizirana skupna putovanja *Partizankom* i *Radnikom* ostala su posebno upečatljiva u sjećanjima pojedinaca, na obiteljskim fotografijama, osobnim uspomena. Nije bio to običan povratak iseljenika, kroz vrlo kratko vrijeme ideja povratka pretvorila se je u organizirani pokret u kojemu je sudjelovao značajan dio iseljenika. Premda u međuvremenu zaboravljen i ignoriran ovaj neuobičajeni događaj je ipak lakše dokumentirati nego brojne individualne povratke iseljenika.

Povratna migracija utječe na sredinu u koju se povratnik vraćao, a isto tako i na onu koju je napustio, te se uz pisma, slanje novca i povremene posjete, odražava i na stvaranje dinamičnog transnacionalnog prostora. Povratna migracija podrazumijeva i prijenos iskustva, socijalnog kapitala stvorenog za vrijeme iseljeničtva (Portes 1995; Putnam 1993) i drugih društvenih spona stvorenih izvan vlastitog etniciteta i obitelji. Iseljenici se vraćaju promijenjeni migracijskim iskustvom, promijenjena identiteta, te postaju "stranci" u rodnom kraju (Ong 1999:4; Darveniza 1986: 191). Životno iskustvo izvan rodnog kraja utječe na stvaranje osjećaja pripadnosti, makar i djelomične, novoj sredini. Nostalgija za rodnim krajem miješa se s osjećajem bliskosti i djelomične pripadnosti sredini koja se napušta, a u kojoj su provedene mnoge godine. Vidljivo je to i iz poruke koju povratnici šalju Australiji po odlasku: "Hvala ti Australijo! Mi smo ambasadori dobrih želja i prijateljstva između tebe i nove Jugoslavije" (*Napredak* 7. 2. 1948).

U već klasičnom tekstu Bovenkerk (1974: 5, 10) definira povratnu migraciju kao povratak iseljenika poslije duljeg izbjivanja nazad u svoju zemlju iz koje su se iselili, bilo trajnije bilo privremeno, s namjerom povratka. Međutim, pri tome ističe kako se privremeni odlazak ponajprije odnosi na migracije radne snage unutar europskog okružja. U analizi različitih empirijskih studija o povratku, Bovenkerk (1974: 21-25) nalazi da ekonomski mo-

tivi nisu od bitnijeg utjecaja kod odlučivanja o povratku, u odnosu na razne osobne motive, uključujući i stupanj prilagodbenosti, i to posebno supruga, na životu u novoj sredini. Nostalgija je bitniji čimbenik od ekonomskog (ne)uspjeha pri donošenju odluka. Nadalje, Bovenkerk, a kasnije i King (1986: 17) tvrde kako se mnogi umirovljenici vraćaju, ali i da se uspješniji vraćaju učestalije od neuspješnih, jer potonji nemaju sredstva kojima bi platili put.

Nadalje, King (1986:12-13) naglašava kako misao povratka stalno opstoji kod iseljenih te govori o 'ideologiji', 'mitu' i 'iluziji' povratka kao dijelu iseljeničkog etosa. Iseljenici, bez obzira kako su se snašli u novom okruženju, uvijek ostavljaju otvorenu mogućnost povratka, što se očituje u održavanju različitih stalnih kontakata, uključivo i slanjem novca. Analizirajući vrste povrataka, King (1986:6-8) uz "ancestralni povratak", odnosno odlazak druge generacije u zemlju svojih roditelja, posebno ističe "povratak mozgova", to jest ljudi s novim radnim iskustvom od potencijalne koristi zemlji podrijetla. Mnogima povratak podrazumijeva doprinosenje svojom inovativnosti i radom daljnjem ekonomskom napretku zemlji podrijetla (Bovenkerk 1973: 33; King 1986: 13-15). Međutim, povratak često podrazumijeva i gubitak prihoda, probleme kod iznalaženja prikladnih zaposlenja, ali i frustracije s lokalnim navikama i korupcijom u birokratskim strukturama.

Promišljanja povratka iseljenika nije ništa manje složeno od samog iseljavanja kojem je ponajviše povod želja za materijalnim probitkom, pretpostavljeno postojanje većih stvaralačkih i radnih mogućnosti, te pridruživanje već iseljenim članovima obitelji, "američki/australski san", te razni vjerski i politički razlozi. U velikoj većini slučajeva za mnoge iseljenike iz mediteranskih zemalja odlazak u međuratnim godinama značio je želju za poboljšanjem vlastite materijalne egzistencije, te ispomaganje obitelji u rodnom kraju. Cilj odlaska bio je zarada koja se investirala u novu kuću, kupovinu zemlje, školovanju djece, razne druge oblike potpore obitelji i bliže zajednice. Kako tvrdi Price (1963:102), mnogi su napuštali rodni kraj sa željom povratka, te nisu ni imali namjeru trajno ostati izvan rodnog kraja; međutim, svjetski rat ali i društvene promjene u Jugoslaviji izmijenili su mnoge planove.

Dom iseljenih

U svojoj kategorizaciji razloga povratka Rogers (1984: 288-291) navodi među inima pozitivne utjecaje u zemlji podrijetla, događaji u rodnom kraju za koje oni rasuđuju da zahtijevaju njihovu prisutnost, kao i želja da budu sa svojim obiteljima. Stoga se razmatranje povratka ne može promatrati odvojeno od osjećaja "doma", pripadnosti i nostalgije za domom, a što se dodatno relativizira razumijevanjem položaja doseljenika u novoj sredini. Dom čini osnovu čovjekove egzistencije, osigurava okvir

aktivnostima, pruža osjećaj sigurnosti i identiteta, kako pojedincima tako i grupama (Relph 1976:39-41). Pod pojmom “doma” podrazumijeva se najcjelovitiji osjećaj pripadnosti koji će rijetko koji iseljenik ostvariti u novoj sredini. Dom ili “korijeni” predstavljaju ideal kroz koje se uspostavljaju ne samo emocionalne spone već i osjećaji pripadnosti, sigurnosti te isključivosti (Tuan 1977:153, 7). Analizirajući složenost pojma “dom” Steinbock (1995:187) podvlači kako je on izvorom osjećaja sentimentalnosti, ali i prenapregnut kulturnim, političkim, sociološkim i ekonomskim značenjima. Iseljenikov osjećaj pripadnosti, uvjetovan prostorom i vremenom, prožet je uspostavljenim sponama između rodnog mjesta, to jest iseljenikova stvarnog doma, i trenutačnog mjesta stanovanja u novom mjestu boravka (Westwood i Phizacklea 2000: 97,119).

Razumijevanje tih odnosa prema domu približava ne samo povezanost iseljenih s rodnim krajem već i čežnju za povratkom. Iseljenik u borbi za svoju egzistenciju u nepoznatom stranom svijetu, jednako kao i pokretljivi suvremeni čovjek, nema vremena za uspostavljanje korijena u novom svijetu te je njegov osjećaj pripadnosti prema trenutačnom mjestu boravka često od površnog značenja (Tuan 1977:183-4; Relph 1976:40). Konsekventno tome, nostalgija ima vrlo važnu ulogu u donošenju odluke o povratku (Price 1963: 192-3). Prijeratna migracija u Australiji ponajviše se sastojala od mlađih “lutajućih” muškaraca koji su išli za poslom, bez uspostavljene stalne adrese ili doma, s mislima o domu preko oceana (Price 1963: 104).

Mnogi doseljenici su našli posao pa i bolje uvjete egzistencije u Australiji, ali uz naporan fizički rad i osobne žrtve. Kod nekih se razvio i osjećaj pripadnosti novoj sredini unapređenjem kvalitete života, no rijetko i dom. Za mnoge, dom je daleko iza oceana, k njemu streme, neki i trajno (Baldassar 2001:2-3). Osjećaj prema domu nadilazi ostvareni prosperitet te je vjerojatno i najvažniji čimbenik pri donošenju odluke o povratku. Pojmom doma, koji je uvelike rabljen u relevantnoj iseljeničkoj beletristici, isprepliću se kompleksni odnosi povezanosti s rodnom sredinom te on postaje snažan poticajni čimbenik kod donošenja takvih odluka. Tome doprinosi i ambivalentnost osjećaja pripadnosti “novom” okruženju koji često nadilazi i generacijske promjene, njihovi potomci se i ne tako rijetko poistovjećuju s rodnim krajem roditelja. Posebno u situaciji kada su se i mnoga u Australiji rođena djeca mediteranskog podrijetla osjećala neprihvaćenima. Kao i njihovi roditelji, bili su podrugljivo nazivani “wogs” i “dago” (Price 1963: 216; Tamis 1994: 108-113). Bili su stranci u zemlji gdje su rođeni, Australci u svojoj svijesti, ali ne i za sredinu u kojoj su živjeli. Neprihvaćenost od znatnijeg dijela australskog okruženja isticana je kao jedan od razloga odlaska, bili su dobro došli samo kao radna snaga za grube poslove, ukoliko nije bilo drugih zainteresiranih (*Napredak* 11. 10. 1947; 31. 1. 1948).

Po povratku u rodnu Australiju početkom 1950-ih godina, djeca Andrije Šegedina, Amalia, Cathy i Ivan bivaju pogrdno na-

zivani “wogs” i “dago”. Taj veliki socijalni problem australskog društva ublažuje se donekle tek usvajanjem multikulturalne politike tijekom 1970-ih godina i niza antidiskriminacijskih zakonskih odredbi. Nažalost, razni oblici rasizma i predrasuda postoje u mnogim sredinama i šezdeset godina nakon odlaska ne tako male skupine australske djece hrvatskog podrijetla. “Bijela” djeca se povlače iz raznih javnih i privatnih škola u Sydneyu kako se ne bi školovala i družila s australskom djecom azijskog podrijetla (*The Sunday Telegraph* 11. 5. 2008).

Hrvati u Australiji

Djelo *Southern Europeans in Australia*, koje je objavio nestor proučavanja migracija u Australiji Charles Price još 1963. godine, najpouzdaniji je izvor informacija o demografskoj strukturi južno-europskih doseljenika u Australiji, zaključno s godinom popisa stanovnika 1947, kao i o njihovom socijalnom položaju. Za prvog poratnog popisa stanovnika zabilježeno je oko 60 450 osoba podrijetlom iz južne Europe, a što je predstavljalo veliko povećanje u odnosu na 15 870 iz 1921. godine. Međutim, ovi podaci su tek dijelom točni. Naime, izjašnjavanje o etničkoj pripadnosti i uporabi jezika kod kuće uvodi se u popise pučanstva tek krajem prošlog stoljeća. Prema Priceovoj prosudbi (1963: 11, 65), poslije Talijana (33 700) i Grka (12 500), Hrvati (5020) su bili treća najveća skupina iz južne Europe, čineći 8.3% svih doseljenih. Makedonaca je bilo 1900 (uključujući i one iz Grčke), dok je Crnogoraca, Slovenaca i Srba bilo ukupno oko 580. S druge strane, Srhoy (1998: 104) smatra da je u nedokumentiranoj brojci od 15 000 doseljenih iz područja bivše Jugoslavije (*Slavs*), bilo čak 90% Hrvata iz Dalmacije. Nadalje, Kosovich (2001: 747) smatra kako su Hrvati činili nešto više od osamdeset posto među 8000 osoba doseljenih iz Jugoslavije između dva svjetska rata. Pri tome, Kosovich naglašava da su to uglavnom bili Dalmatinci, te manji broj iz Hrvatskog primorja i Međimurja, te nekolicina iz Hercegovine.

Za razumijevanje života i organiziranosti doseljenika, kao i kasnije stvorenu “groznicu” povratka, bitno je istaknuti ne samo koncentriranost njihova regionalnog podrijetla, već i njihovu klasnu pripadnost, jer su gotovo svi bili podrijetlom sa sela. Tako Price (1963: 22) procjenjuje da je među Hrvatima bilo 2675 osoba iz srednje Dalmacije, najviše iz makarsko-vrgoračkog okružja (1115) te 600 osoba s Korčule. Iz sjeverne Dalmacije bilo je 275, a iz južne Dalmacije s Bokom Kotorskom 280 osoba. Doseljenici iz Istre i s Kvarnera činili su većinu među ostalih 640 doseljenika iz Hrvatske. Ovi podaci ukazuju na značajnu socijalnu i kulturnu homogenost doseljeničke strukture.

Pregled liste 193 putnika koji su se 19. siječnja 1948. godine ukrkali na *Partizanku* u Sydneyu pokazuje da su njih 84% bili hrvatski povratnici sa svojim obiteljima. Sukladno gore navedenim podacima, ova činjenica ukazuje na to da se kod razmatra-

Ivan Šegedin sa sinovima na radu u šumi [Arhiv pok. Andrija Šegedin]

Prvi kamion obitelji Gergich [Arhiv Tom Gergich]

Prvi staklenici [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Staklenici za rajčice u Blacktownu, Sydney [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Tomu Marušić i Zdravko Ivanković na farmi rajčica u sjevernom dijelu Sydneya (Warriewood) [Arhiv Tom Gergich]

Nogometni klub Lola, 1947, u Sydneyu [Arhiv Tom Gergich]

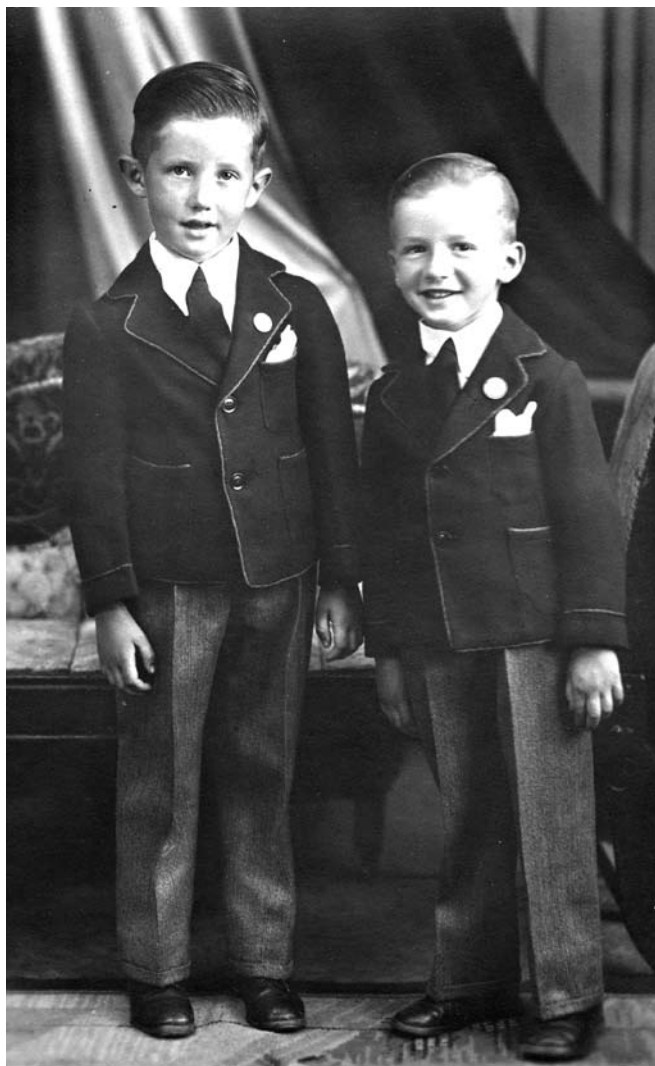
Ispraćaj pok Filipa Luetića u Perthu [Arhiv pok. Luka Prgomet]

Dan prije polaska iz Fremantlea, Ivan Grubišić iz Sydneya sa sestrama Marom Lalić i Ivkom Pašalić, i nećacima, autor drugi s lijeva [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Piknik u Casuli (Sydney) 1937. godine [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Autor i mlađi brat, Don, u Zapadnoj Australiji [Arhiv Vori Lalić]

Kuća na farmi [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

nja povratka iseljenika u Jugoslaviju iz Australije može prvenstveno govoriti o povratku hrvatskih iseljenika, odnosno da je to bio ponajviše povratak Dalmatinaca te Primoraca i Istrana u rodni kraj. Stoga se u ovom tekstu prvenstveno i raspravlja o povratku iseljenih Hrvata i članova njihovih obitelji i ulozi ove generacije hrvatskih povratnika u produbljivanju hrvatsko-australskog transnacionalnog prostora.

Smjer njihova putovanja, a time i povratak, ipak nije bio rijetka pojava u neposrednom poslijeratnom razdoblju. Bez obzira na velike teškoće kroz koje su poslije Drugog svjetskog rata prolazile europske zemlje, pored prevladavajućeg broja brodova i putnika za britanske luke, bilo je ne samo Talijana već i Nijemaca, Nizozemaca, Grka, Albanaca, Bugara, građana Čehoslovačke te nordijskih zemalja na brodovima koji su odlazili iz Australije. Tih dana je Australija tek počela izlaziti iz ratnog gospodarstva, još su dominirale poratne nestašice (električne energije, tehničke opreme, stanova, pa čak i nekih prehrambenih proizvoda, uz brojne štrajkove), ali je istodobno već naveliko otvarala svoja pristaništa za brodove s novim doseljenicima.

Australska stvarnost

Povratak, odnosno *egzodus*, hrvatskih iseljenika ima uzrok i u njihovu iskustvu življenja u međuratnom razdoblju u Australiji. Njihovo ukupno doseljeničko iskustvo je zacijelo umnogome utjecalo na poticanje želje za povratkom u rodni kraj gdje nisu mogli očekivati ni približno materijalno blagostanje. Njihov društveni položaj u Australiji ne može se promatrati neovisno od sudbine drugih doseljenika na tom kontinentu s kojima su godinama zajedno proživljavali teške radne i životne uvjete (Price 1963:187). Nositelji prenesenog britanskog društvenog sustava nisu se odlikovali tolerantnošću prema inim doseljenicima, a posebno onima koji su se razlikovali izgledom, jezikom i kulturom. Jedan od prvih temeljnih dokumenata Australske federacije iz 1901. godine odnosio se na sprečavanje dolaska Kineza i pripadnika ostalih rasa i kultura. Cilj odredbi bio je da se zaštiti britanska rasa novom homogenizacijom društva zasnovanom na dominantnim britanskim temeljima, premda ono nije bilo homogeno, ni kulturološki ni socijalno.

U logoru je umrlo 27 Hrvata, a Ivan Milišić je ubijen pri pokušaju navodnog bijega. Očevidac, tadašnji logoraš Anthony Splivalo, koji je sa šesnaest godina dospio u logor, u svom djelu *The Home Fires* opisuje i ocjenjuje navodni pokušaj bijega kao hladnokrvno ubojstvo. U arhivskim zapisima o internirancima stoji samo da je sahranjen na groblju Rookwood u Sydneyu. S druge strane, Mary Stenning (1995) tvrdi da je ubijeni bio Tomo Grubelić, te da je sahranjen u Liverpoolu. Među umrlima se nalazi i Petar Roki s Visa (djed poznatog košarkaškog trenera Branka Radovića) koji je otišao 1913. godine po drugi put u Australiju, ostavivši za sobom kćerkicu koja se rodila godinu dana ranije. Tijekom rata četrdesetak logoraša javilo se u Jugoslavensku legiju, a tek stotinjak dobilo dozvolu da poslije rata ostane u Australiji. Fischer (1989: 300) ukazuje na to da je u devet transporta deportirano 6150 osoba, a među njima je bilo oko 574 Hrvata. Većinom je to obavljeno parobrodom *Frankfurt* 18. rujna 1919. godine, gotovo godinu dana po završetku rata (NAA, NSW, C440). Interesantna je i primjedba Fischera (1989: 298) da je to bila prilika za australsku vladu, a i poslovene krugove, da se riješe neželjenih. Vjerojatno je trebalo u cilju daljnje homogenizacije *Bijele Australije* odstraniti bilo kakve druge utjecaje, pa i eliminirati konkurenciju u gospodarstvu koja bi dolazila od dinamičnih doseljenika njemačkog podrijetla.

Ovakav stav prema Kinezima i pripadnicima drugih ne-europskih naroda se razriješio tek tijekom sedamdesetih godina prošlog stoljeća za vrijeme dekolonizacije i vijetnamske katastrofe. Tada se Australija uvelike orijentira na doseljavanje novih imigranta iz Azije te odnedavno i Afrike, i to ne samo iz Južnoafričke Republike. Uskogrudna netrpeljivost posebno je bila iskazivana prema prvim Australcima (Aboridžinima), domorocima kontinenta, koji su bili potiskivani, ignorirani pa i izostavljani u popisima stanovništva sve do 1967. godine kada su dobili pravo na državljanstvo putem javnog referenduma! Međutim, društveno-političko pitanje položaja prvih Australaca unutar australskog multikulturalnog demokratskog društva i danas baca veliku sjenu na australsku zajednicu.

Prvi svjetski rat je doveo do rasplamsavanja protunjemačkog raspoloženja, čak i prema osobama druge i treće generacije koji često nisu imali nikakav kontakt s imperijalnom Njemačkom. Došlo je i do radikalizacije poimanja *Bijele Australije*, koja se počela odnositi i na druge osobe koje nisu bile "čistih britanskih korijena" (Fischer 1989: 173). Pretjerani etnocentizam i opsesivna ksenofobija u zemlji samih doseljenika, ukoliko se izuzmu Aboridžini,

nije mimoišao ni grčke doseljenike koji su bili izvrgnuti maltretiranju početkom rata poradi početne neopredijeljenosti njihove domovine. Ksenofobija nije zaobišla niti manje brojne građane Austro-Ugarske, među kojima su Hrvati činili najbrojniju skupinu. Oni su bili podanici države na udaljenom europskom kontinentu s kojom je Australija stupila u rat za britanske imperijalne interese.

Neznatan broj osoba hrvatskog podrijetla pridružio se australskoj vojsci koja se uputila na europska i blisko-istočna bojišta, ali ih je bar 740 bilo zatočeno u nekoliko koncentracijskih logora, a ponajviše u logoru Holdsworth-Liverpool u Sydneyu. Oni su činili većinu od oko 1100 tadašnjih austro-ugarskih građana koji su tu bili zatočeni pored mnogo brojnije skupine od oko 4500 osoba njemačkog podrijetla (Fischer 1989). Neki su se i dobrovoljno dali internirati kako bi im obitelji primale skromnu naknadu da bi preživjele, jer im je inače kao "neprijateljskim" državljanima bila u mnogim mjestima oduzeta mogućnost zapošljavanja. Zatočeni Hrvati bili su uglavnom radnici, drvosječe, rudari, nekoliko pomoraca te pri kraju rata stotinjak, većinom kopača gume, ranije zatočenih na Novom Zelandu.

Između dva rata

Kraj rata i deportacija nevinih žrtava rata nisu značili i kraj nevolja doseljenih europskih “južnjaka” koji su dolazili u sve većem broju, a posebno poslije zatvaranja američkih granica 1924. godine. Uostalom, novim je brodovima Australija postajala sve bliža u odnosu na sve nestabilnije zemlje Južne Amerike. Doseljenici iz mediteranskih zemalja su i dalje ponajviše odlazili u velika rudarska središta: Kalgoorlie-Boulder u Zapadnoj Australiji i Broken Hill u Novom Južnom Walesu, te na plantaže šećerne trske i duhana u sjevernom Queenslandu. Naime, već 1919. godine rudari u rudnicima zlata u Kalgoorlie-Boulderu traže da se prvenstvo zapošljavanja osigura lokalnim ljudima, a posebno povratnicima iz rata (Price 1963: 204, 214). Nadalje, sindikati su bili zabrinuti da su mnogi novi došljaci bili spremni raditi ispod zagarantiranih plaća. Kriza u drugoj polovini 1920-ih godina dodatno otežava mogućnost zapošljavanja, tako da se se iz makarskog primorja nastavlja odlaziti i dalje u Argentinu. Lokalne frustracije u Kalgoorlie-Boulderu kulminiraju izgredima protiv doseljenika s juga Europe 1934. godine, kada su trojica ubijeni, među njima i Josip Katić, a pedesetak kuća i poslovnih prostora bilo je zapaljeno, kao i prostorije *Hrvatsko-Slavenskog* društva, uspostavljenog još 1912. godine. Većina doseljenih Hrvata, Talijana i Grka pred ruljom je pobjegla u šumu⁰³. Policija i sudske vlasti oslobodile su hrvatske i talijanske doseljenike odgovornosti, a sudski kaznile neke izgrednike. Međutim i pored dodijeljene odštete za uništenu imovinu, osjećaj nesigurnosti je nadvladao kod mnogih te počinju sve učestalije seobe u okolicu Perthu, na farme i vinograde.

Tih godina naši rudari napuštaju i Broken Hill gdje nisu bili zabilježeni incidenti, ponajviše poradi zajedničke intervencije sindikata, laburističke i, tada vrlo utjecajne, komunističke partije (razgovor s Rudolfom Alagićem, 2008). Međutim, posjeti prijateljima za blagdan u Sydneyu, gdje su bili bolji uvjeti života, strah od plućnih bolesti, lakši pristup kvalitetnijoj i tradicionalnoj prehrani, bili su među motivima odlaska u Sydney, gdje je tih godina bila daleko veća kolonija hrvatskih doseljenika nego u bližem Adelaideu. Također, na odlazak utječe i strah od rudarskih nesreća koje su se događale svakih tjedan ili dva (Price 1963: 182; razgovor s Karmelom Visković, 2008)⁰⁴. Ponavlja se proces koji su već prošli židovski doseljenici krajem pretprošlog stoljeća, odlazak u veće priobalne gradove, samo što je kod doseljenih Hrvata to značio odlazak u udaljenije poljoprivredne urbane periferije (Price 1963: 157, 187).

Trajno sjećanje na tu generaciju hrvatskih doseljenika i njihovih potomaka nalazi se u samom središtu Sydneya. Na spomen ploči australskih dobitnika najvišeg britanskog vojnog odličja, Victoria Cross, koja se nalazi u jednom od najljepših gradskih objekata, ali i robnih kuća na svijetu, Queen Victoria Building, među dvadeset dobitnika iz Drugog svjetskog rata je i ime Lesliea Toma Starčevića, rođenog u Australiji, koji je to odličje zaslužio na otoku Borneo u svibnju 1945. godine.

Gotovo odreda svi naši doseljenici došli su sa sela, “najbolje smo znali kopati i sjeći”, po riječima Marina Grubišića (2007), koji je 1927. godine s niti osamnaest godina otišao iz Tučepi, ponajprije u Argentinu, a poslije desetak godina u Sydney kod starijeg brata, Ivana, koji se ranije bio spustio iz Broken Hilla i kupio farmu u Blacktownu na periferiji Sydneya. Ne čudi stoga što se kod Pricea (1963: 154, 158) nalazi podatak da se 55% Hrvata naselilo u ruralna područja, a tek 38 % u većim gradovima. Sličan omjer je i kod talijanskih doseljenika, 52 % u odnosu na 43 %, dok se grčki i malteški doseljenici u daleko većem broju naseljavaju u središtima većih gradova. Doseljeni Hrvati i Talijani se u ruralnim predgrađima ponajviše bave vrtlarstvom, voćarstvom, peradarstvom, svinjogojstvom, vinogradarstvom, cvjećarstvom i građevinarstvom. Ipak, doseljenih Hrvata u Sydneyu je bilo samo nekoliko stotina; 1947. godine je zabilježeno tek 425 osoba koji su identificirani kao Jugoslaveni (Spearritt 1978:93), čineći tek 0,03 % stanovništva Sydneya.

Mnogi bivši australski vojnici dobivali su male farme za osiguranje mirnodopske egzistencije. Međutim, nenavikli na teški fizički rad u poljoprivredi, prodavali su svoje farme po pristupačnim cijenama. To je postupno privlačilo i hrvatske seljake, novopečene rudare i drvoseče, te radnike s plantaža šećerne trske, koji su godinama mukotrpno radili i štedjeli da bi investirali tada velikih petsto funti u kupovinu male farme od četiri-pet jutara zemljišta. Predgrađa velikih priobalnih gradova postaju novi centri njihova naseljavanja i društvenog života, premda neki i dalje ostaju u spomenutim mjestima prvog doseljavanja, uključivo i u Milduri u Viktoriji, i Innisfailu u Queenslandu. Proces urbanizacije dobio je još veći zamah poslijeratnim doseljavanjem koje se, osnaženo industrijalizacijom i intenzivnom stambenom izgradnjom, pretvorilo prvenstveno u doseljavanje u velike australske gradove.

U izoliranoj zemlji s “kulturom u karanteni” (Williams 1995: 5), zasnovanoj na rasnoj čistoći, a gdje su se i mnogi doseljenici s britanskog otočja jadno osjećali (Roe 1995), doseljenici iz južne Europe našli su se u nezavidnoj situaciji tijekom prve polovine prošlog stoljeća. Mnogi poznanici u Comodoro Rivadavia, u argentinskoj Patagoniji, zavidjeli su Marinu Grubišiću što polaзи u sređenu i perspektivnu britansku koloniju, Australiju. Međutim, po dolasku je Marin otkrio da se nalazi u zemlji gdje je vjerojatno lakše bilo doći do unce zlata nego do kile češnjaka, koji se i danas uvozi, dok je maslinovo ulje bilo gotovo isto toliko rijetko; gdje se pilo gotovo isključivo pivo, dok je vino bilo podrugljivo zvano “plonk”, dok se danas naveliko izvozi; čaj je bio na-

⁰³ Različiti pisci ističu ovaj događaj koji odskake po intenzitetu u odnosu na niz drugih zabilježenih incidenata u kratkoj australskoj prošlosti: Gerritsen 1969; Bunbury 1997: 105; Price 1963:210; Marković 1973: 104; Tkalcčević 1992: 48. ⁰⁴ James Shrimpton u članku “Renaissance of Broken Hill” navodi da je preko 800 osoba umrlo na radu u rudnicima Broken Hilla od 1895. godine do danas (*The Daily Telegraph* 13. 11.2008, 72).

Tamburaški orkestar u Perthu [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Narodni plesovi u Perthu [Arhiv Voja Milašić]

Živio 1. maja u Broken Hillu 1928. godine [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Tamburaški zbor na paradi povodom 1. maja u Perthu [Arhiv pok. Luka Prgomet]

Proslava 1. maja u Sydneyu po završetku rata [Arhiv Tom Gergich]

Prvomajska parada u Broken Hillu [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Prvomajska parada u Perthu 1947. godine, dobrovoljna radna brigade [Arhiv Voja Milašić]

cionalno piće, a kava rijetkost; sad se *caffè latte* pije doslovce na "svakom kantunu". Dok je u Argentini na tri radnika bio jedan kuhar, u Australiji su se jeli sendviči za podnevni obrok. Nadalje, došljacima s juga Europe nije bilo preporučljivo da svoj jezik govore glasno na javnim mjestima, a mogućnosti za učenje engleskoga nisu niti postojale za one izvan školske dobi. Nisu kasnije bili ravnopravni niti u vojsci (Srhoj 1998: 68, 83). Došljaci iz južne Europe nisu se mogli tek tako uklopiti u kolonijalni anglo-saksonski stereotip. Kome su se ti ljudi, pioniri suvremene Australije, mogli obratiti za ispomoć? Nikom drugom nego sebi sličnima, svojim sunarodnjacima.

Između dva rata, tek poslije duljeg vremena, Kraljevina Jugoslavija je počela pokazivati stanoviti interes za svoje sunarodnjake na ovim prostorima. *Nova Evropa* već krajem 1920. godine (1920: 383-4) objavljuje pismo češkog generalnog konzula u Sydneyu, Jirži Daneša, o potrebi da se osigura diplomatska podrška iseljenima, a krajem 1920-ih godina oni se u Sydneyu uglavnom okupljaju oko Čehoslovačkog kluba. Tek tijekom 1930-ih uspostavljaju se počasna jugoslavenska konzularna predstavništva u Sydneyu i Perthu. Registriran je samo jedan posjet nekog hrvatskog katoličkog svećenika u Broken Hillu 1934. godine, i to velečasnog Marina Pavlinovića koji je od 1928. godine službovao u Novom Zelandu. Za razliku, poslije Drugog svjetskog rata dolazi do intenzivnijeg utjecaja hrvatske katoličke crkvene strukture među doseljenima širenjem hrvatskih katoličkih zajednica (Price 1963: 241; Hoško 1996).

Samoorganiziranost

Iz dinamične aktivnosti naših doseljenika-rudara u Broken Hillu proizašla je institucija koja je u mnogome usmjeravala i utjecala na njihov daljnji kulturni, društveni i politički život. *Borbeni radnički pokret* (*Militant Workers' Movement*) osnovan je već 1928. godine, a kasnije, poslije niza promjena imena, biva utemeljen kao *Savez jugoslavenskih iseljenika u Australiji* (*Yugoslav Immigrants Association in Australia*) 1933. godine u Sydneyu (Alagich i Kosovich, 2001: 236; Tkalčević 1992: 42-6). Sam Charles Price (1963: 241) navodi kako su njegovi članovi većinom bili Hrvati, i to uglavnom Dalmatinci, što je omogućilo kako socijalnu tako i političku homogenizaciju Saveza. Marković (1973: 286) također tvrdi da su 90% članova bili Hrvati, uglavnom iz Dalmacije i Hrvatskog primorja. Praktično je gotovo svaki peti doseljeni Hrvat, odnosno osmi doseljenik iz ostalih krajeva Jugoslavije, bio organizan u Savezu jer je članstvo bilo otvoreno za sve doseljenike iz bivše Jugoslavije s kojima su dijelili iseljenički kruh i sudbinu. Dužnosnici Saveza su većinom bili radikalno komunistički orijentirani. Lijevo orijentirani Savez postao je ključna organizacija ljudi koji su uglavnom došli s pet-šest razreda osnovne škole,

bez stručnih znanja i bili raštrkani diljem širokog australskog prostranstva⁰⁵.

Brojka od 1007 članova-glasača na *organizacijskim izborima* krajem 1946. godine ukazuje na važnost Saveza u životu naših prijeratnih iseljenika na ovim prostorima. Velik je to broj organiziranih unutar jednog tijela, uzimajući u obzir lokalne okolnosti, prostorne udaljenosti, slabe mogućnosti komunikacije i ideološko-političke razlike. Kanal suradnje i komuniciranja među doseljenicima koji su se nalazili na margini australskog društva time je bio uspostavljen.

Doseljeni Hrvati su od slabo obrazovanih seljaka morali preko noći postati rudari, drvosječe, radnici, farmeri, a morali su se i organizirati, i to s minimalnim poznavanjem jezika i lokalnih običaja. Price (1963: 58, 81) naglašava kako su doseljenici s juga Europe bili većinom sa sela, dijelom jedva pismeni ljudi koji su poznavali isključivo lokalni dijalekt. Međutim, bili su to ne samo vrijedni radnici⁰⁶, već i osobe s integritetom, s dosta inicijative, sposobne organizirati se u nuždi i osloniti na same sebe. Kao pojedinci morali su zadovoljiti australske imigracijske kriterije, ali i imati povjerenje ljudi u svom mjestu kako bi osigurali zajam za kupovinu parobrodske karte, bilo kod obiteljskih poznanika ili kod zeleniša, po kamati i do 25% (razgovor s Marinom Grubišićem, 2007). Osim novca za putne karte trebalo je imati i četrdeset funti pologa, a nekih godina i više, za osiguranje ulaza ili pismenu garanciju sponzora o zapošljavanju i smještaju (Price 1963: 88, 95, 99).

Savez jugoslavenskih iseljenika u Australiji je imao 30 ogranaka diljem Australije. Neki su nosili ime radničkih aktivista-žrtava tadašnjeg jugoslavenskog režima, poput kluba *Marganović*, koji su osnovali drvosječe u Lakewoodu u Zapadnoj Australiji, dok su drugi imali regionalna imena, kao *Biokovo* u susjednoj Gwalia (Alagich i Kosovich, 2001: 238; Marković 1973: 326). U Sydneyu je najpoznatiji ogranak Saveza klub HSNK Zora osnovan 1933. godine kad i *Danica* u zapadnom predgrađu Cabramatti. Tijekom rata, 1944. godine se u Leppingtonu, na periferiji Sydneya, osniva ogranak *Partizan* koji i danas funkcionira pod imenom *Leppington Bowling Club*. Savez je sa svojim članstvom aktivno učestvovao na prvomajskim paradama za vrijeme i poslije rata, ističući svoja obilježja, nacionalnu pripadnost i političku orijentiranost. Za vrijeme ratne prvomajske parade u Sydneyu 1943. godine nose imaginarni prikaz Tita, s čijim likom još nisu bili upoznati. Sam postav je predvodio mali tamburaški sastav *Jadran*, s instrumentima nabavljenim 1938. godine u Zagrebu pomoću prikupljenih donacija u Sydneyu, a koji je bio dio kluba *Danica* (Tkalčević 1992: 60; razgovor s Tomom Gergichem, 2007). Na prvomajskoj paradi u Perthu 1947. godine predstavljeni su članovi dobrovoljne radne brigade koja se spremala na odlazak u Jugoslaviju (Marković 1973: 335-40).

⁰⁵ Price (1963: 243), kao i Alagich i Kosovich (2001: 238) navode postojanje pro-kraljevskih jugoslavenskih udruženja prije rata u većim gradovima. ⁰⁶ Srhoj (1996: 107) citira mišljenje gradonačelnika Spearwooda da su bili "cream of vegetable industry workforce" (najbolji poljoprivredni radnici). *Slobodna Dalmacija* od 10. listopada 1948. godine objavljuje tekst o tome kako je sječa šume u Lakeside, u okolici Kalgoorlie, došla u opasnost zaradi odlaska naših drvosječa.

Jedan od tih klubova-ogranaka, *Napredak* iz Broken Hilla, koji je osnovan 1936. godine (Alagich i Kosovich 2001: 238; Tkalčević 1992: 57), postoji danas kao *Broken Hill Community Club* i ima još četiri izvorna člana (razgovor s Rudolfom Alagićem, 2008). Klub je vrlo brzo nabavio vlastite prostorije, imao je kulturnu i dramsku sekciju, kao i boćarski i nogometni klub, koji su godinama sudjelovali na lokalnim takmičenjima i gostovali u Sydneyu (Tkalčević 1992: 58). Nogometni klub je bio jedan od organizatora lokalnog nogometnog saveza kojem je davao važne lokalne funkcionare. Članovi kluba *Napredak* od samih su početaka aktivno surađivali s lokalnim rudarskim sindikatima na unapređenju prava radnika, u tim godinama u jednom od najvažnijih rudarskih središta u svijetu, uključujući i u prvomajskim proslavama.

Članstvo prostorno raštrkano po cijelom kontinentu bilo je povezano glasilom *Napredak* koje je počelo izlaziti krajem 1936. godine. *Napretku* je ispočetka prethodio šapirografirani bilten *Borba* 1931. godine u Broken Hillu, da bi potom promijenio niz imena (*Pravda*, *Plamen*, *Oganj*, *Iskra*). *Napredak* je isprva izlazio polutjedno, a kasnije tjedno, do kasnih 1950-ih godina (Marković 1975: 80; razgovor sa Stevenom Kosovichem, 2008). Kao i neki drugi politički listovi koji se nisu tiskali na engleskom jeziku, bio je zabranjen u lipnju 1940. godine, a ponovno je počeo izlaziti u listopadu 1942. godine (Alagich i Kosovich 2001: 238) kad se u potpunosti posvećuje podršci saveznicima i partizanima u Jugoslaviji. *Napredak* je postao osnovno sredstvo komuniciranja među članstvom u Australiji i na Novom Zelandu. Za mnoge iseljenike, koji su većinom raspolagali tek osnovnim znanjem engleskog jezika, bio je to i najvažniji izvor informacija. Čitao se kao *Biblija* (razgovor s Ivom Klaričićem, 2006). Njegov prvi urednik Ivan Kosović iz Zaostroga kasnije postaje prvi konzul poratne Jugoslavije, kao što je i ostatak osoblja bio regrutiran među aktivistima Saveza (Marković 1973: 363).

Savez jugoslavenskih iseljenika i njegovo glasilo *Napredak* izrasli su iz socijalne i regionalne homogeniziranosti doseljenika, ali su povratno itekako utjecali na sindikalno-političku homogenizaciju i izvan neposrednih okvira svog članstva. *Savez* je u pravom smislu bio značajna masovna organizacija kakvoj je teško naći primjera, i to ne samo u iseljeništvu. Među aktivnostima *Saveza* bili su prosvjetni rad, poduka hrvatskog jezika, dramske sekcije, tamburaški orkestri, sport i rasonoda, podrška sindikalnim pokretima, kako u Australiji tako i u Jugoslaviji, politički rad na pomaganju saveznicima, borbi Sovjetskog Saveza i Titovim partizanima. Članovi su prikupljali razne vidove pomoći za saveznike, za Sovjetski Savez, za dječji dom u Bihaću, za iz-

Zajednička momčad *Napretka* i *Lole* iz Sydneya u rujnu 1948. odigrala je utakmicu s reprezentacijom Broken Hilla rezultatom 6:6. Tada su nastupili i moji sugovornici Tom Gergich s bratom Matom (*Lola*), koji su 1949. godine otišli s *Partizankom*, i Rudolf Alagić (*Napredak*). Ovoj utakmici prethodilo je gostovanje *Napretka* iz Broken Hilla u Sydneyu gdje su također igrali zajedno protiv nekoliko lokalnih sastava (*Napredak* 28. 8.; 11. 9. 1948). Među osnivačima i igračima *Lole* bio je i nedavno preminuli Marin Alagić, kasnije ključni organizator posjeta splitskog *Hajduka* 1949. godine, dugogodišnji politički aktivist, doživotni član laburističke stranke i posjednik bogate arhive iz društveno-političkog života predratnih i poslijeratnih doseljenika.

gradnju škola i drugih javnih objekata po različitim mjestima širom Dalmacije. Raspoloženje članstva ilustrirano je i u predstavi koju je izvela kazališna skupina na Swanu, u okolici Perth, u Zapadnoj Australiji krajem 1947. godine, *Od Tomislava do Tita*, koju je po drami Zdenke Smrekar adaptirao Ivan Šeman (*Napredak* 10. 1. 1948).

Ideološki okvir

Odmah po završetku rata pojedinci su se počeli vraćati svojim domovima, poput Ive Šegedina koji je ispraćen iz Sydneya već krajem 1946. godine. Njemu je kao demobiliziranom vojniku australska vlada

platila put (razgovor s Andrijom Šegedinom, 2006). Međutim, događaji su se brzo razvijali, stvarala se klima "odlaska", čemu je poslužio ne samo Ivin ispraj u Sydneyu. Prvi konzul nove Jugoslavije Ivan Kosović izjavljuje za *Napredak* 15. veljače 1947. godine kako "naše narodne vlasti pozdravljaju želju naših iseljenika za povratak u domovinu", te da je Ministarstvo pomorstva već kupilo jedan brod za prijevoz prekomorskih iseljenika. Pri tome dodaje kako po povratku u domovinu mogu računati na zaposlenje ukoliko to žele i smještaj, te kako se već 2000 iseljenika vratilo prethodne godine iz Francuske. Ova informacija bila je popraćena nastupima Ivana Kosovića po različitim ograncima *Saveza* poslije njegova povratka sa Sveslavenskog kongresa kojem je prisustvovao početkom 1947. godine u Beogradu. U tekstu objavljenom u *Napretku* od 1. 3. 1947, Kosović posebno ističe "brigu za iseljenike" koju iskazuju nove vlasti. Slično tome i Zon Darveniza govori o želji većine iseljenika da se iz Australije vrate kući, što je prenio i Reuters, a provincijski *Kalgoorlie Miner* objavio već krajem travnja 1947. godine. Slijedi niz tekstova s fotografijama brodova, uputama za registraciju, vijesti o osnivanju rudarskih, šumskih, drvodjelskih, ribarskih radnih brigada (*Napredak* 8. 2. 1947). Osniva se i omladinska brigada kojoj se ispočetka prijavilo osamdesetak članova. Kako se odlazak brodova približavao tako je bilo sve više vijesti o oproštajima s povratnicima. Ideja povratka imala je svoje javno glasilo, *Napredak*.

Premda je u *Savezu* prevladao duh internacionalizma, članstvo je bilo svjesno podrijetla i povezanosti s rodnom grudom, izraženo i u osmišljavanju škola za poduku jezika. Izvore takve orijentiranosti Price (1963: 81, 303) nalazi u antiklerikalizmu i simpatijama mnogih europskih predratnih seljačkih stranaka za socijalizam i Sovjetski Savez, ali i u tome što je jedino Komunistička partija uspijevala približiti lokalna australska i doseljenička europska politička i socijalna stajališta. Takva internacionalna orijentiranost će tijekom 1950-ih godina dovesti do gašenja *Saveza*, premda će ga neki ogranci-klubovi nadživjeti. *Savez* i *Na-*

Ukrcaj u luci Fremantle [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Radnik u Fremantleu [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Vini Bavčević i Meri Parentić ispred Partizanke [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Isporuka prikupljene pomoći u Perthu [Arhiv Voja Milašić]

Priprema Partizanke za plovību u Fremantlu [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Partizanka u Aucklandu, Novi Zeland, siječanj 1949. godine [Arhiv pok. Luka Franić]

Na nogometnoj utakmici NK Lola i posade Partizanke [Arhiv pok. Luka Franić]

U lovu na klokane, Carnarvon, Zapadna Australija, 1930. godine [Arhiv Alen Ercegović]

Šumski radnici na Woodline blizu Kalgoorlie u Zapadnoj Australiji [Arhiv pok. Marin Alagich]

Dramska družina u Perthu [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Članska iskaznica Saveza jugoslavenskih iseljenika [Arhiv Vori Lalić]

predak ustrajati će na proleterskom internacionalizmu za sukoba Tito-Staljin, dajući nedvojbeno otvorenu podršku potonjemu, ali će i drugi čimbenici utjecati na njihovo iščezavanje: Hladni rat, intenzivni anti-komunizam konzervativne vlade Roberta Menzies, interni raskol među članstvom, dolazak izbjeglica i novih doseljenika iz Jugoslavije koji ni po političkoj ni nacionalnoj usmjerenosti nisu bili zainteresirani za internacionalističke, a ponajmanje za prosovjetske organizacije. Tek se dio novih ekonomskih doseljenika priključuje nogometnim i društvenim klubovima koji su iznikli iz *Saveza*, poput *Dalmatinca* koji se kasnije pretvara u *Yugal* u Sydneyu (Tkalčević 1992: 62). Nastupilo je vrijeme novih nacionalnih udruga, klubova i listova. Dolazi do prekida s dugom tradicijom organiziranja klasnih organizacija širokog etničkog spektra čiju su osnovicu činili Hrvati, prvenstveno Dalmatinci.

Međutim, u svom zenitu *Savez* i *Napredak* su kao nositelji promidžbe povratka u rodni kraj tijekom 1947. i 1948. godine ponajviše doprinijeli vlastitom kraju. Prema procjeni tadašnjeg tajnika pokrajinskog odbora *Saveza* Zapadne Australije, Larryja Urlića, vjerojatno se i do 50% aktivista vratilo kući (*Napredak* 3. 4. 1948). Brodovima su otišli mnogi članovi *Saveza* i pretplatnici *Napretka*. Već tijekom 1948. godine dolazi do hlađenja stajališta *Saveza* prema Jugoslaviji pa i do otvorenog razilaženja, tako da je dužnosnicima *Saveza* bio prepričen pristup *Partizanki* prigodom njenih sljedećih dolazaka u Sydney (*Napredak* 5. 2. 1949; 16. 4. 1949).

Nadalje, u *Napretku* se može iščitati i veliko nezadovoljstvo za gostovanja *Hajduka*, prvoga posjeta neke strane sportske momčadi Australiji u poraću uopće, a koju je *Savez* pomogao organizirati (*Hajdukov vjesnik*, 26. 6. 1948). *Hajduk* je odigrao 21 utakmicu pred preko 110 000 gledatelja u sredini koja nije baš mnogo marila za nogomet (Bezić-Filipović 2007)⁹⁷. Gostovanje je bilo kako sportski tako i emocionalni događaj, međutim, bio je to i primjer uporabe sporta u političke svrhe. Takvim ga je *Napredak* u biti doživio. Jakovina (2004: 408) navodi kako je nogometna skupina, to jest momčad *Hajduka*, ponijela sa sobom veliku količinu propagandnog materijala. Ideološki sraz se u punoj mjeri osjetio za vrijeme priredbi organiziranih povodom *Hajdukov* posjeta koje su korištene za propagandnu podršku Titu i Jugoslaviji; članovi *Saveza* koji su pokušavali izraziti drugačije mišljenje bili su grubo odstranjivani (razgovor s Joem Butorcem, 2008). Tako je i organizatoru puta, nogometnom funkcionaru Marinu Alagiću, onemogućeno da postane službeni tumač za vrijeme turneje. Uz niz negativnih tekstova o zbivanjima u Jugoslaviji, isticanju solidarnosti s ostalim iseljeničkim udrugama po svijetu koje su zauzele ista stajališta, *Napredak* se sve više okreće zbivanjima u Sovjetskom Savezu i njegovim saveznicima. Interne diskusije i preuzeto prosovjetsko opredjeljenje s informacijama o isključivanju članova koji nisu bili suglasni s donesenim stavovima pojavljuju se u mnogim izdanjima *Napretka* već tijekom 1948. godine. Propaganda povratka više nije aktualna.

Egzodus iz Australije

Lokalne novine navode da se na *Partizanku* 19. siječnja 1948. godine u Sydneyu ukrcao 246 putnika (*The Sydney Morning Herald*, 20. 1. 1948), dok popis putnika u australskom arhivu navodi tek 193 osobe, a pri odlasku 28. siječnja u Fremantleu dodatne 528 osobe. Sljedećeg mjeseca su *Radnikom* otputovale daljnje 243 osobe, a slijedila su još dva putovanja *Partizanke* u 1949. godini, međutim, s mnogo manjim brojem putnika. Koji su bili neposredni motivi odlučivanja o odlasku na put u vrijeme kada su se tmurni politički oblaci nadvijali nad obzorjem? Trebalo je imati odvažnosti i uvjerenja odlučiti se na odlazak kad se Hladni rat već uvelike rasplamsao, kada se strahovalo od atomskog rata, dok se ratovalo u Kini, Grčkoj, Palestini, za vrijeme Berlinske krize, gladovanje te ubojstva Gandhija, sukoba u susjednoj Indoneziji i dr. Mnogi već navikli na materijalno pomaganje svojih obitelji i aktivnosti od zajedničkog interesa, otputili su se da pomognu u obnovi ratom porušene zemlje. Bio je to i jedan od bitnijih motiva koji su ponukali mnoge na povratak, pored želje da se pridruže svojim. Međutim, već poslije nekoliko godina nemali broj njih donio je odluku o povratku u Australiju, kao i u druge zemlje, odakle su se bili puni entuzijazma i nostalgije vratili kući.

Cjelokupna aktivnost *Saveza* i *Napretka* utjecala je na raspoloženje iseljeničke javnosti stvarajući ozračje želje za povratkom. U listu *Napredak* koji je vodio aktivnu promidžbu povratka tijekom 1947. i dobrim dijelom 1948. godine navodi se nekoliko važnijih poticajnih razloga za razumijevanje ovog povratka, odnosno *repatrijacije* u domovinu koji su sukladni ranije navedenim akademskim razmatranjima. *Napredak* rabi izraz *repatrijacija* koji Bovenkerk (1974: 6) dodatno kvalificira kao povratak, ali po inicijativi vlasti, ne i iseljenika-povratnika; a King (1986: 5) dodaje kako se to odnosi i na povratak uslijed neke osobne ili prirodne nedaće. *Napredak* od 8. 11. 1947. godine ističe želju iseljenih da se poslije dugo godina izbjivanja vrate svojim obiteljima i nastave živjeti u domovini “u kojoj su nestali svi oni razlozi koji su nekad tjerali iseljenike da odlaze iz svoje domovine”. Iseljeni su bježali od bijede i terora te su se radovali promjenama i žele “da svojim vlastitim radom i doprinosima olakšaju razvitak i ostvarenje Petogodišnjeg plana”. Analiza tog napisa i dodatnih priloga u *Napretku* posebno ukazuje na želju da se sa stečenim znanjima i inicijativama pripomogne obnovi rodnog kraja čiju su društvenu preobrazbu pozdravljali. Slično tome, Jakovina (2003: 401) navodi izjavu predstavnika iseljenika-povratnika Stjepana Šabana koji ističe velike promjene u domovini gdje se stvara novi život na putu za socijalizam i gdje radnik neće biti izrabljiv. Mnogo godina kasnije, Alagich i Kosovich (2001: 239) podvlače kako su se jedni jednostavno željeli vratiti kući i pridružiti se svojim obiteljima, dok su drugi poneseni socijalističkim idejama htjeli pomoći obnovi ratom porušene domovine očekujući i stvaranje novog društva ravnopravnosti.

97 Postoje podaci samo za broj gledatelja na deset utakmica.

Brodovi su bili dočekani s oduševljenjem u australskim lukama, na tisuće ih je došlo vidjeti (*Napredak* 24. 1. 1948.; 7. 2. 1948). Iseljenima je to bio direktni kontakt s rodnim krajem, navikli na mornare putničkih brodova koji su govorili druge jezike, odjednom su među njima našli mornare koji govore njihovim jezikom. Odlazak brodova bio je u svim lukama spektakularan, na tisuće ljudi su dolazili da ih otpozdrave (*The Daily Telegraph* 20. 1. 1948), da se još jednom povežu papirnatim vrpčama koje su se raskidale dok su jedni vedro odlazili, a drugi ostajali u tuzi što i sami nisu na palubi broda. Odlasci brodovima su onima koji su ostajali značili udaljenost, osamljenost, gubitak, a što je teško prisposodljivo s današnjim poimanjem odlaska.

Ishodišta egzodusa

Znanstveni radovi Charlesa Pricea, Jamesa Juppa i drugih autora koji su se bavili proučavanjem australskih migracijskih iskustava polovinom prošlog stoljeća pomažu u sagledavanju uzroka ovog hrvatsko-australskog egzodusa. U već ranije spomenutom tekstu *The Southern Europeans* zorno se ukazuje na moguće razloge napuštanja Australije, a time vjerojatno i inih zemalja, i odlaska u tada ratom poharanu Jugoslaviju u oštećene hrvatske luke.

Kod razmatranja povratka ove skupine ljudi, inicijative i razloge treba tražiti u nekoliko ishodišta, kako unutarnjim odnosno osobnim motivima tako i vanjskim utjecajima. Najvažniji intimniji osobni razlozi povratka bili su u postojanju nostalgije za rodnim krajem, za obitelji u "starom kraju". Nostalgija podrazumijeva čežnju (Williams 1995: 4) koja se kontinuirano ispoljava za rodnim krajem, za životom napuštenim iseljenjem. Ona je vrlo dobro poznat fenomen iseljeničtva, a moglo bi se reći i sustavni dio traume iseljavanja. U danom trenutku, a posebno kod postojanja poticajnih emocionalnih i inih socijalnih okolnosti, nostalgija je važan poticaj kod odlučivanja o povratku u rodni kraj. Među takve poticaje zasigurno spadaju i radikalne promjene koje su se događale u domovini, uz nezadovoljstvo svojim društvenim statusom u Australiji.

Kod mnogih je sazio osjećaj društvene i kulturne pripadnosti rodnom kraju, a koji se posebno razvijao u dijelu svijeta gdje nisu naišli na dobrodošlicu i gdje su se osjećali građanima drugog reda. Naporan fizički rad nije uvijek značio ni materijalni probitak, međutim, ukoliko je i materijalni dobitak slijedio on

Iseljenički pjesnik Ante Pucar Ribičić "Pante" (rodio se 1897. godine u Dalmaciji, a najprije se iselio 1914. godine u Novi Zeland, potom je živio u Sydneyu) približava atmosferu koja je postojala tih dana među iseljenicima u Australiji u pjesmi *SPREMAJMO SE* objavljenoj u *Napretku* 19. travnja 1947. godine.

Vedri misli, diži čelo,
Koračimo na prvi brod,
Opremaj se u grad, selo
Gdje se svome svoji bliže.

Spremajmo se mišlju, voljom,
Čili, zdravi....uz pjesme glas,
Po tvornicam, šumam, poljom
Očekuje zemlja nas.

Lutali smo dugo. Dosta
Od nemila do nedraga,
Po tudjini gdje nam osta
Cvijet mladosti, zdravlje, snaga.

Spremajmo se mišlju, voljom,
Nek ti srce kucaj niže,
Ka životu novom, boljom,
Hajd plovimo u SLOBOD.

nije bio praćen unaprijeđenim društvenim statusom. Prevladao je osjećaj izoliranosti od većinskog dijela Australije, druženja i rješenja društvenih pitanja su se uglavnom nalazila među sunarodnjacima, a niti radnički sindikati nisu često imali razumijevanje za njihovu situaciju, političke stranke još manje. Zasigurno, mnogi su prihvatili pojavu novih mogućnosti koje su značile oslobađanje od teškoća i nesigurnosti iseljeničkog života. Povratak je značio izlaz iz društvene neravnopravnosti.

Nije samo osjećaj nostalgije utjecao na donošenje odluka o povratku, mnogi su se odlučivali na povratak i iz različitih osobnih razloga. Naglašena je bila i želja za obnovljenim obiteljskim životom poradi pogibije i patnje članova obitelji za vrijeme rata. Mnogi su se vraćali kućama poslije desetak ili dvadesetak godina izbjivanja. Vraćali su se ženama, djeci, ali neki već i kao udovci. Neki su se vraćali kako bi obrađivali zapuštena polja i vinograde. Andrija Šegedin odlučio se na povratak ka-

ko bi vidio svoju majku i sestru koje nije vidio još od 1935. godine kad je otišao u svojoj šesnaestoj godini. Međutim, bilo je i onih koji su u poznim godinama otišli dočekati kraj svog životnog puta kod svojih, nadajući se da će biti dobrodošli i bez darova.

Tih godina tamburaški zborovi su bili značajan vid prijenosa i očuvanja vlastite kulture, a ujedno i način druženja. Piknici su također bili važan oblik vrlo popularnog prigodnog neformalnog okupljanja većeg dijela zajednice, i to bez obzira na velike udaljenosti i skromne osobne mogućnosti; u Sydneyu su tek poneki imali osobni automobil (razgovori s Marinkom Grubišićem, 2007, i Tomom Gergićem, 2007). Nadalje, mnogi su osjećali teškoće kroz koje njihova djeca prolaze u društvu koje se znatnim dijelom diskriminatorski odnosilo čak i prema djeci rođenoj u Australiji. Svu težinu takve situacije neposredno je osjećala i desetogodišnja plavokosa Annie Grubišić. Međutim, ironično, upravo je ona bila zbog svog stasa izabrana u svojoj osnovnoj školi u Blacktownu (na zapadu Sydneya, tada ponajviše poljoprivrednom predgrađu Sydneya) da predstavlja Kraljicu Viktoriju u školskoj predstavi *Rule Britannia* u povodu Dana pobjede 1945. godine.

Razmišljanja o uvjetima življenja, odrastanja i obrazovanja potomaka na materinskom jeziku u okvirima ravnopravnijim od onih koje su imali u Australiji bili su važan poticaj povratka. Bili su okruženi stranim jezikom, koji su tek ponešto znali, jedva su i poznavali lokalne obrazovne prilike. Malo što su i znali o Au-

Partizanka - City of Lisbon [Arhiv Vori Lalić]

Obitelji Andrije Šegedina odlazi na Partizanki iz Sydneya
[Arhiv pok. Andrija Šegedin]

Partizanka napušta Fremantle [Arhiv Nena Pavičić-Katnić]

Ispraćaj Partizanke iz Sydneya [Arhiv Tom Gergich]

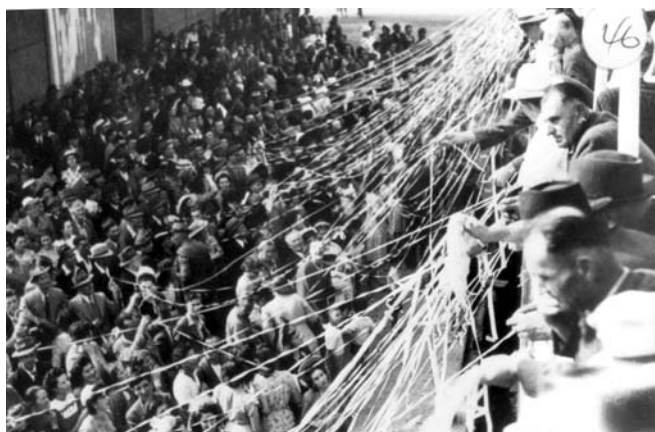
Ispraćaj Partizanke [Arhiv pok Marin Alagich]

Odlazak iz Fremantla [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Odlazak iz Sydneya obitelji Ivana Grubišića na Partizanki
[Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Partizanka odlazi [Arhiv pok Marin Alagich]

Ispraćaj Partizanke u Fremantlu [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Dalmatinci Jim (Jakov) Šutić, Ivan Viskić i Vladimir Pervan ispraćuju Vjenceslava Frankovića (s Cresa, treći s lijeva) kod prvog odlaska Partizanke iz Sydneya
[Arhiv pok Marin Alagich]

Silvija Pervan s Dijanom Beus na Radniku [Arhiv Silvija Pervan-Blitvić]

Rad na Partizanki [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Mate Gergich s harmonikom i Janko Martinčić na Partizanki [Arhiv Tom Gergich]

Partizanka u Port Saidu [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Annie Grubišić na Partizanki [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Izlazak iz luke [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Susret na pučini [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

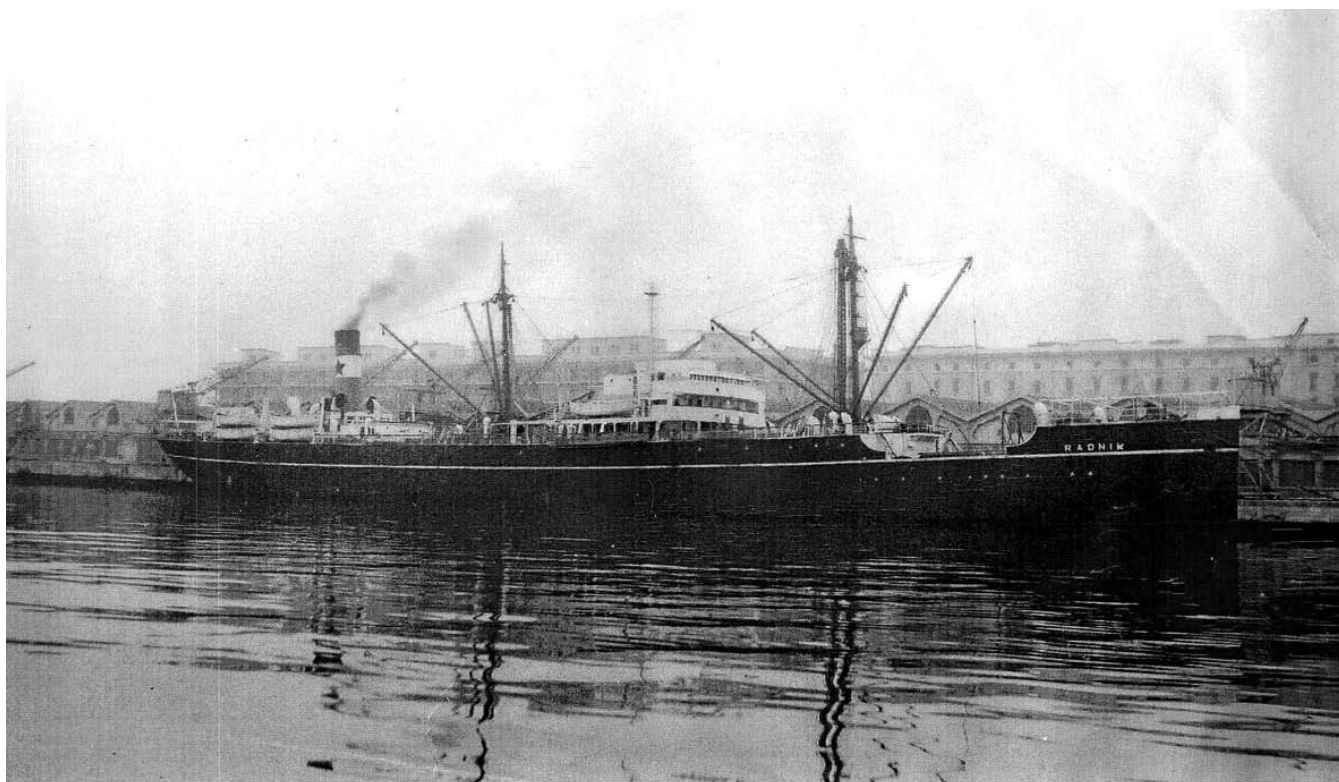
Remy Beus (rod. Garbin) s Dijanom i Dora Pervan (rod. Ilić) sa Silvijom na palubi Radnika [Arhiv Silvija Pervan-Blitvić]

Partizanka u Colombu [Arhiv Drago Jerčinović]

Olujni Indijski ocean [Arhiv Drago Jerčinović]

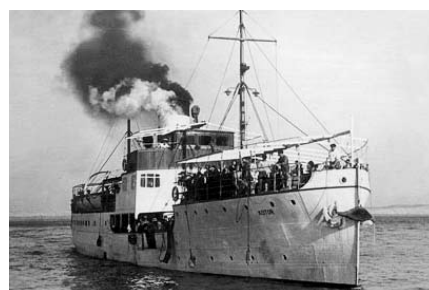
Radnik

Braća Tom i Mate Gergich na palubi Partizanke
[Arhiv Drago Jerčinović]

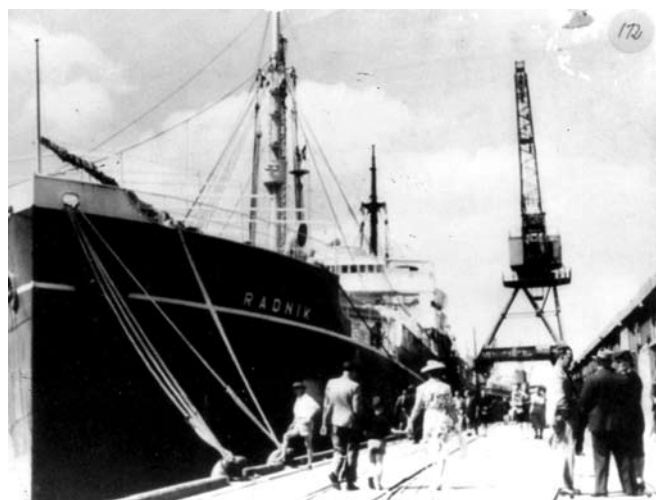
Partizanka napušta Sydney [Arhiv Drago Jerčinović]

Kotor [Arhiv Ivo Batričević]

Časnici stroja Partizanke, prvi s lijeva Drago Jerčinović [Arhiv Drago Jerčinović]

Radnik u luci [Arhiv pok Marin Alagich]

straliji, ali su osjećali da ona pruža tek ograničene mogućnosti za pun razvoj njihove djece, a time i za društveni napredak. Mnogi su poželjeli da im se djeca školuju na materinskom jeziku, previđajući pri tome da je njihov jezik u stvari ipak strani jezik njihovoj vlastitoj djeci koja su već započela školovanje. Nadalje, svi su željeli da im djeca upoznaju njihove vlastite roditelje i rođake, da obnove obiteljsku zajednicu i osiguraju kulturološki kontinuitet.

Poratne društvene promjene u Jugoslaviji otvorile su nadu u dodatne mogućnosti za njihovu djecu. Mnogima koji su na svojoj koži osjetili predrasude i prezir odjednom se otvarao izlaz iz te situacije; htjeli su zaštititi svoju djecu od predrasuda na najjednostavniji način povratkom kući. Nezadovoljstvo iseljeničkim životom, osjećaj izolacije i nestrpljenje za ponovnim susretom sa svojim nadvladalo je svaki oprez i najgora očekivanja kod povratka u danima poratne tranzicije u domovini.

Vanjski utjecaji

Nekoliko dodatnih čimbenika također je utjecalo na egzodus, poput šestogodišnjeg prekida kontinuiteta putovanja i komuniciranja te neizvjesnosti prouzrokovane ratnim zbivanjima u rodnom kraju. Vrlo važan čimbenik bile su i društveno-političke promjene u Jugoslaviji koje su shvaćene kao uspostavljanje ravnopravnosti i unapređenja mogućnosti kako osobnog tako i društvenog probitka i pored očitih trenutačnih teškoća u obnovi zemlje. Poruke o tome da će nova Jugoslavija voditi brigu o iseljenicima bile su lijek za dušu ljudima godinama izoliranim u stranom svijetu. Također, dolazile su i poruke o potrebi ispomaganja obnovi zemlje, kako materijalom i novcem tako i povratkom. U različitim izdanjima *Napretka* tijekom 1947. i dobrim dijelom sljedeće godine, stalna su izvješća o posjetima ograncima Saveza diljem Australije prvog lokalno odabranog poratnog konzula Ivana Kosovića i ostalog osoblja, uključujući i samog Luku Markovića (1973: 341-5), kao i novog generalnog konzula, dr. Grujicu Žarkovića, promovirajući ispomaganje domovine i povratak.

U svom djelu *An Australian Saga*, Zon Darveniza, Zvonimir Drvenica (1986: 190-191), opisujući život svoje obitelji, govori o intervenciji svog vrlo utjecajnog oca na javnom mitingu u Innis-

Razni iskazi približuju intimne razloge povratka, često kritizirane i ignorirane. Karmela Lučić je 1932. godine sa šest godina došla u Australiju. Na istom brodu s njom dolaze i tri mlada brata Alagića te odlaze, kao i Karmela, u Broken Hill. Njezin otac Mile poginuo je u prometnoj nesreći 1944. godine u Sydneyu, a iza njega ostala je neispunjena želja da se vrati u rodni kraj. Stoga se Karmela vratila kako bi ostvarila želju svog oca da vidi rodno Tisno kraj Šibenika, te da se opet susretne s djedovima, bakama i rođacima. Uoči samog puta upoznala se s Jozom Viskovićem koji je došao 1939. godine, a koji je nagovorio oca Vjekoslava da se poslije dvadeset godina vrati u Tučepi ženi koja nikako nije htjela poći preko oceana. Karmela i Jozo zajedno su otišli na radnu akciju Nikšić-Titograd (Podgorica), da bi se poslije vjenčanja u Tisnome 14. kolovoza 1948. godine zaposlili u splitskom brodogradilištu, do ponovnog povratka u Australiju poslije nekoliko godina. Srhoy (1996: 94-6) piše o čežnji da pomogne obitelji koja je nastradala za vrijeme rata, želi da se opet sjedini s obitelji te da pomogne u izgradnji bolje budućnosti nove socijalističke države. Kćeri Jakova Pavičića, Margie i Vinnie, vele da su im roditelji prodali lijepu plantažu banana u mjestu Carnarvon, sjeverno od Perthu u Zapadnoj Australiji, s željom da se vrate kući i pomognu obnovi vlastite zemlje.

failu, nakon nastupa jugoslavenskog generalnog konzula Žarkovića, kako bi upozorio nazočne zemljake da ne prenaogle s povratkom u izmijenjenu zemlju u kojoj će se oni sami osjećati strancima. Upozorio ih je da ne samo da neće pomoći razvoju zemlje, već da će se ona morati brinuti o njima, te da će se vratiti natrag u Australiju prije ili kasnije. O tom susretu s 85 doseljenika piše ukratko i *Napredak* od 7. 8. 1948. godine. Po njemu, navodno tek je dvoje iseljenika iz sjevernog Queenslanda otišlo za rodni kraj⁹⁸. Nadalje, Darveniza smatra kako se na tisuće povratnika vratilo iz Jugoslavije i da je samo manji broj ostao.

Vanjskim utjecajima treba dodati dopise iz različitih dalmatinskih općina u kojima se traži pomoć od iseljenih sumještana za obnovu i izgradnju. Nadalje, tu su i redovite obavijesti o oproštajnim priredbama organiziranim za povratnike po mjestima njihova boravka u Australiji, počesto po organizacijskoj pripadnosti i po mjestu podrijetla. Prolistavajući *Napredak* iz broja u broj može se registrirati izvješća s brojnih "oprosnih" priredbi za povratnike i inih prigoda koje su stvarale ideju o važnosti povratka. Također, redovito se daju razni savjeti povratnicima, uključivo i

o tome što odnijeti, ali i o neizbježnom plaćanju poreza prije odlaska (*Napredak* 23. 8. 1947). Stvorena je klima povratka. Po Srhoyu (1996:96), bio je to grozničavi pokret ljudi beskrajno opijenih idealiziranim patriotizmom!

Povratak je bio, nadalje, zasnovan na očekivanju da Jugoslavija treba iskusne radnike te da oni neće imati bitnijih problema kod zapošljavanja poradi svog radnog iskustva. Tih godina je Jugoslavija počela industrijalizaciju svog gospodarstva, a ovim je načinom mogla osigurati osposobljenu radnu snagu koja je već pred koje desetljeće napustila tradicionalno selo. Potreba novog društvenog sustava za emancipiranom radnom snagom koja bi sa sobom donijela stanovita tehnička znanja, poznavanja suvremenih metoda poslovanja i svjetskih jezika, ali i razna tehnička sredstva, kao i uvijek važne devize, bila je važan motiv za državu da privuče iseljene sunarodnjake. Ipak, neki su se po povratku radije zadržali na selu.

Želja mnogih da dođu pomoći obnovu ratom porušene zemlje podudarila se s potrebom Jugoslavije za iskusnom radnom snagom. Patriotski motiv je posebno bio izražen u organiziranju

⁹⁸ Prema podacima iz popisa putnika ukupno je iz Queenslanda otišlo barem trideset osoba.

dobrovoljnih stručnih radnih brigada, a posebno omladinske radne brigade koja se s *Partizankom* uputila na radnu akciju izgradnje pruge Nikšić-Titograd (Podgorica) (*Napredak* 15.3; 8. 2. 1947.; Srhoy 1996: 98). Također, ne jednom članu Komunističke partije Australije podrijetlom s područja bivše Jugoslavije bila je to prilika da svojim osobnim radom sudjeluje u izgradnji socijalističkog sistema. Sam Srhoy (1996: 96) navodi kako su entuzijastička razmatranja o polasku i odlazak mnogih članova zapanjila i samo vodstvo tadašnje Komunističke partije Australije, čiji je on bio član pored nekih drugih povratnika.

Važan politički utjecaj imalo je kontinuirano pisanje *Napretka* o poslijeratnim aktivnostima i problemima ratom poharane Jugoslavije te objavljivanje pisama pojedinih učesnika NOB-a. Uvodnici su isticali nužnost davanja podrške Jugoslaviji. Nadalje, list je redovito detaljno obavještavao o dolasku ovih dvaju brodova, predbilježbi potencijalnih putnika, primanjima za posadu, kao što je informirao i o povratku iseljenika iz ostalih dijelova svijeta, a posebno Kanade, koji je započeo već tijekom 1947. godine.

Identificiranje s antifašističkom borbom

Na povratak je uvelike utjecalo i identificiranje mnogih s borbom saveznika, a posebno jugoslavenskih partizana i Sovjetskog Saveza. Mnogi su tih godina poistovjećivali Sovjetski Savez sa sveslavenstvom i izgradnjom socijalizma. Za vrijeme rata razvijao se osjećaj ponosa i ravnopravnosti s većinskim življem anglosaksonskog podrijetla kako zbog antifašističkog ratnog savezništva Jugoslavije i SSSR-a, tako i zbog sudjelovanja pojedinaca u australskoj vojsci i neposrednoj podršci ratnim naporima Australije. Prema kazivanju Joze Viskovića (razgovor, 2008) odjednom se saznalo za Jugoslaviju, prije rata nitko nije ni znao za nju. Početak rata, a posebno napad na Jugoslaviju, utjecao je na to da su se mnogi dragovoljno javljali u australsku vojsku. Obojica, Marković i Srhoy, podvlače želju za sudjelovanjem u prekomorskim borbenim jedinicama radije nego u pripomoćnim radnim jedinicama i lokalnom domobranstvu (*militia*). Markoviću je to kao naturaliziranom britanskom građaninu uspjelo, a Srhoyu, koji to nije bio, nije. U svom tekstu Luka Marković (1973: 208-9), koji je potom i sudjelovao u ratnim operacijama u Papua-Novoj Gvineji, navodi imena niza dobrovoljaca, ali i probleme na koje su pri tome nailazili. Kao osobe stranog podrijetla mnogi su se mogli uključiti samo u domovinske borbene i radne jedinice, ali ne i u AIF (Australske imperijalne snage) koje su odlazile na bojišta izvan šireg teritorija Australije. Tek od druge polovine 1941. godine u AIF se primaju i državljani "prijateljskih zemalja", ali pri tome je njihov status umnogome ovisio i o stavu lokalnih regrutnih povjerenstava (Marković 1973:209; razgovor sa Stevenom Kosovichem, 2008). Drugi, kao i svi ostali stanovnici bez britanskog državljanstva (australsko je uvedeno tek krajem 1948. godine), morali su se prijaviti vlastima kao strani dr-

žavljeni (*aliens*). Ukoliko se nisu bavili poljoprivredom ili nekim drugim poslom bitnim za obranu i opskrbu vojnih jedinica bili su mobilizirani u radne jedinice, što mnoge nije zadovoljavao. Prema tumačenju Srhoya (1998:113), navodno je čak 27% doseljenika iz Jugoslavije bilo u australskoj vojsci, odnosno razmjerno više u odnosu na ostale etničke zajednice kao i više od australskog prosjeka.

Postupno dolazi do identificiranja Tita i Komunističke partije kao nositelja antifašističke borbe u Jugoslaviji. Vijesti iz izbjegličkog logora u El Shattu gdje se našla rodbina mnogih iseljenih, te vijesti o ratnim stradanjima, omogućuju ne samo izravno identificiranje s antifašističkom borbom u Jugoslaviji, već i s još malo poznatim Titom, a što se nije očitovalo samo na prvomajskim paradama. Neposrednim doprinosom popularizaciji antifašističke borbe, aktivnim učešćem u vojnim jedinicama i sudjelovanjem u obnovi stvarala se svijest zajedništva s rodnim krajem, a to je utjecalo kako na pojedinačne povratke tako i na poticanje kolektivnog povratka. Stvoren je snažni emocionalni okvir ideji povratka koji je nadilazio druge političke utjecaje, a na neki način je poticao i same jugoslavenske vlasti da se pokrenu u pravcu organiziranja povratka. Stvarala se klima zajedništva i potrebe suradnje iseljeništva u obnovi zemlje.

Emocionalna i politička usmjerenost organiziranog dijela iseljeništva bila je vidljiva u sudjelovanju Ivana Kosovića u ime ondašnjih organizacija, pored Filipa Šunde s Novog Zelanda te Zvonimira-Zon Darvenize (predsjednika Sveslavenskog odbora u Sydneyu), na Sveslavenskom kongresu održanom u Beogradu početkom 1947. godine. Zanimljiva je zabilješka Darvenize koji je bio dobio poziv da dođe pomoći osuvremenjivanju zubarske njege u Jugoslaviji (Darveniza 1986: 185), a čiji je boravak bio naveliko populariziran u raznim brojevima *Napretka* (22. 3; 27. 9. 1947; 24. 1. 1948). U knjizi *An Australian Saga* (1986: 190), on navodi kako mu je sam Tito na jednom primanju rekao da se ne slaže s preuranjenim povratkom iseljenika.

Uskoro se novi generalni konzul Jugoslavije, dr Grujica Žarković, aktivno uključuje u obilaske ogranaka *Saveza*, držeći govore o promjenama u zemlji i zagovarajući povratak. Pored interpretiranja službenih stavova o tadašnjoj situaciji, uvjetima života i perspektivama, bar je u jednom slučaju privatno otvoreno ukazao na stvarne probleme na koje će naići roditelji s malom djecom, *...neće biti čokolade za djecu*, te je i to jedan od razloga što Rudolf Alagić (razgovor, 2008) odustaje od puta.

Razna upozorenja o teškoj materijalnoj situaciji stizala su iz domovine putem pojedinačnih pisama. Očito je da cenzura i autocenzura još nisu bile zavladaile svim segmentima jugoslavenskog društva. S druge strane, nekima su supruge postavljale sasvim trijezna pitanja, okušavši već sve teškoće početka života u oskudici u novoj sredini; a kod drugih su djeca bila glavna prepreka kod donošenja odluka o odlasku. Neki su naglašavali ozbilj-

Strana 4

NAPREDAK, FEBRUARY 8, 1947

SVE VEĆI ODAZIV ZA RADNE EKIPE

POZIVAJU ZA PROŠIRENJE VEĆ USPOSTAVLJENE RIBARSKJE EKIPE

Prošle godine sastalo se nekoliko nas i raspravili smo o potrebi uspostave jedne ribarske ekipe za povratak u domovinu. Kada smo prestresli niz pitanja oko uspostave takve ekipe, odlučili smo povezati se sa narodnim vlastima i uputili smo Ministarstvu rada u Beograd naše želje. U oktobru mjesecu prošle godine dobili smo opširno pismo od Ministarstva rada i Zadrugne ribarske uprave iz Splita. Radi prostora nemoguće je iznositi pismo u cjelosti, ali oni su toplo pozdravili naše namjere i objasnili nam niz pitanja.

FRANK BAČIĆ

U tim pismima nam se jasno kazalo kako je teško nabaviti razne predmete potrebne za moderno ribanje, a opet najteže mašine, te su nam sugestirali da pojačamo našu grupu, kako bismo lakše mogli suočiti finansijske poteškoće i biti što efektivniji. Nakon što smo raspravili gore pomenuta pisma odlučili smo kupiti novi, jedan od najmodernijih i jačih ribarskih brodova, koji je 52 noge dug, sa cijelim inventarom i sada na njega stavljamo jedan od najjačih diesel motora "Vijon," kao i pomoćni motor za dizalju i mreže — "Lister". Kako rekoh brod je najmoderniji sa cijelim novim inventarom za ribanje na dubokom moru. Pored ovog kupujemo motor za brod od četiri vagona. Sve ovo će biti vrlo potrebno u našem poslu.

Prema uputama od Ministarstva i samom našem uvidjanju naš kolektiv je potrebno brojčano proširiti i finansijski ojačati, tako da bismo mogli kupiti više ribarskog pribora, motora, a eventualno i brodova, pa da bi se tako organizovali i jaki povratili u domovinu, koja nas čeka i koje smo mi tako vruće željni, da bi smo se povratili da budemo od koristi sebi i našoj junackoj domovini.

S toga pozivamo naše zemljake koji se žele zanimati modernim ribanjem u domovini, odnosno one koji su spremni raditi u skladu i punoj kooperaciji sa ribarskim zadrugama i novim privrednim sistemom naše zemlje, da se priključe našoj ekipi. Na prvom mjestu pozivamo Korčulanu, radi toga jer će nam lakše biti moguće uspostaviti ribarsku zadrugu, obzirom na to što mi, odnosno naše obitelji ne će biti mnogo udaljene.

Dodajte drugovi k nama u ekipu, u zajednicu, i zajedničkim snagama i drugarskim razumijevanjem moći ćemo učiniti dosta, a pojedinačno, svaki za sebe, biti ćemo nemoćni i od male koristi i sebi i domovini. Uložimo naše mukom zaradjene

ušteđe za podizanje naše zemlje, budimo joj na ponos i od koristi i time dokažimo da smo svijesti novog bratstog i pravednog uređaja, koji se rodio iz potoka krvi i suza naših.

Svi drugovi iz sydneyjske metropole neka se jave meni, a oni iz ostalih pokrajina neka nam pišu i pošalju svoje sugestije, predloge i pitanja. Na osnovu odaziva održati ćemo sastanak i izvijestiti one van Sydney o daljnjem radu i odlukama. U našoj kolektivi sada smo četiri: A. Radačić, Franko Bačić, Petar Novaković i Ivan Radačić.

Očekujući odaziv, drugarski vas pozdravljamo,

za kolektiv,
IVAN RADAČIĆ, pročelnik,
72b Oxford St., Paddington, Sydney.

M. ČOVIĆ SE JAVIO ZA TRANSPORTNU Ekipu

Druže uredniče:

Čitajući našu novinu "Napredak" video sam gdje M. Pečar poziva za uspostavu transportne ekipe. Mislim da je uspostava radnih ekipa za nas iseljenike danas goruće pitanje. Svi oni koji žele doprinijeti obnovi i izgradnji naše zemlje trebali bi da ozbiljno o tome promisle. Smatram da je velika razlika u tome da li ćemo se povraćati pojedinačno ili organizovani u ekipe. Ukoliko se poziva za ekipe i to preporučuju naše narodne vlasti, u njih bi trebao stupiti svaki kome je to moguće.

Naša domovina je porušena i opustošena. 1.000.000 najboljih sinova i kćeri naše zemlje palo je u borbi za slobodu. Na krvi i kostima ovih boraca danas se izgrađuje nova sretnija Jugoslavija. Narod je ostao vjeran onome za što su se borili i ginuli naši boreći. Vlast je prešla u ruke naroda i narod radi za svoje vlastito dobro. Napori našeg naroda su veliki i mi, njihova braća i sestre u iseljeništvu, trebamo mu pomoći. To naš narod sa punim pravom od nas i očekuje.

U našoj domovini se danas planški radi, jer to je jedini uslov uspješno izgradnji. Svjestan ovoga odazivam se za transportnu ekipu, spreman da radim gdje me se zatraži. Apeliram na ostale naše iseljenike da se jave za razne ekipe, tako da se vratimo organizovani i da odmah možemo biti od velike koristi našoj domovini.

M. ČOVIĆ.

Poziv drvodjelcima

Širom Australije sve ozbiljnije se raspravlja i radi na uspostavi radnih ekipa za polazak u Jugoslaviju. To je vrlo dobro, jer ima onih koji misle: čekajmo dok vidimo kako će se da organizuje i podje prva ekipa, pa onda ćemo i mi.

IVAN MIROSEVIĆ

Naši iseljenici iz Kanade nisu čekali, oni su već u nekoliko grupa stigli u domovinu i već svojim radom pružaju svoj udio u rekonstrukciji naše porušene zemlje — oni su nam pokazali put, a što čekaju oni koji stvar odgadjaju!

Znam da u ovoj zemlji nema mnogo kvalifikovanih drvodjelaca, ali ima ih nekoliko tučeta, pa pozivam iste na uspostavu jedne drvodjelske ekipe, koja bi čim moguće prije pošla u domovinu. Naš narod nas potrebuje, a osobito mnogo su potrebni oni sa zanatima. Drvodjelci, na primjer, mogu mnogo da doprinesu podizanjem naših porušanih i popaljenih sela i gradova.

Još u decembru prošle godine drug Dominik Jelaš je pozvao za uspostavu ekipe zanatlija. On je napomenuo da osobito poziva drvodjelce, ali mislio je o ekipi raznih zanatlija. Moguće bi bilo teško uspostaviti jednu takovu ekipu, jer unapred je teško znati koja bi pravo bila njena funkcija. Dočim unaprijed znamo što ima da radi jedna drvodjelska ekipa, pa mislim da će se ovome pozivu pored druga Jelaša i mene odazvati svi oni drvodjelci koji namjeravaju poći u domovinu.

Nekoliko savjeta onimakoji putuju u domovinu

AUCKLAND.—Niže donosimo dio pisma koje je tajnik Jugoslovenskog saveza, drug M. Ivičević primio iz Port Saída od grupe naših koji su iz N.Z. otputovali za domovinu. U toj grupi su: Ivan Poša, Marin Ivančević, M. Mihotić, M. Unković, Marin Sale, J. Jugum, A. Kržanić, Luka Jakić i A. Antunović.

Pismo glasi:
"Dragi druže,

Čast nam vas je obavijestiti da našim dolasku u Port Said smo na "S.S. Ramnata" sreli J. N. Trojanovića, preporučenog od našeg poslanika u Kairu, da očekuje sve naše putnike i da im dodje u susret za sve što im treba i također da ih ukrea na parobrod za Jugosla-

movinu i žele pomoći čim skorijem podizanju naše zemlje.

Zainteresovani u istočnim pokrajinama neka mi se jave na donju adresu, a oni iz zapadne mogu se javiti drugu Jelašu ili Pokrajinskom odboru u Perthu.

Sada naprijed drvodjelci, ne dozvolimo da nas drugi prestignu!
IVAN MIROSEVIĆ,

72a Oxford St., Paddington, Sydney.

JOŠ JEDAN ZA RUDARSKU Ekipu

Drug ANDRIJA BATARELO, koji se javio za rudarsku ekipu.

U razgovoru s uredništvom "Napredka" drug Batarelo je izjavio:

"Pozdravljam inicijativu drugova Pijacuna i Kronje, koji su pozvali na uspostavu rudarske ekipe. Iako sam 50 godina star rado se odazivam njihovu pozivu, jer smatram da ćemo na ovaj način najviše doprinijeti obnovi naše porušene domovine. Smatram da će iskustvo koje su naši rudari dobili po zlatnih rudnicima Zapadne Australije i olovnim rudnicima Broken Hilla i Mt. Isa biti od velike koristi našoj rodnoj zemlji. Osjećam se fizički još dosta jak za nekoliko godina napornog rada i spreman sam raditi gdje god to treba i gdje me se zatraži da radim. Nadam se da će i ostali naši rudari ispravno shvatiti ovaj poziv i da će naša ekipa biti brojčanija od svih ostalih."

viju, tako da ih spasi od grabežljivih tuđjih agenata.

Mi smo bili veoma zadovoljni u svemu i možemo kazati da je veliko iskustvo i veliki patriotski duh druga Trojanovića na nas učinio lijepi utisak, pa vas molimo da o tome izvijestite sve ostale koji budu putovali za domovinu, tako da oni plate svoj podvoz samo do Port Saída, a iz Port Saída do Jugoslavije će platiti ovdje kada budu putovali. Putnicima bi bilo najbolje da svi čekovi (drafts) budu učinjeni na njihovo ime, tako da ne gube ovdje vrijeme.

Takodjer bi bilo dobro da naši zamljaci brzojave njihov dolazak najmanje tri dana prije nego stignu u Port Said i to na adresu: "Trojanovic-Jelleys."

NAPRIJED SA RADNIM Ekipama!

Stranica iz iseljeničkoga tjednika Napredak, Sydney, broj od 8. veljače 1947.

nu namjeru odlaska, vjerojatno u kontekstu prevladavajućeg raspoloženja, premda se ipak ne bi priključili povratku. Neki su odustajali od odlaska u zadnji čas, kada su sve sredili i rasprodali imovinu (razgovor s Ivom Klaričićem, 2006). Odustajali su nakon što bi, tek naknadno, shvatili svu ozbiljnost, možda ne samo materijalne situacije u domovini. Vjerojatno su i sami članovi posade svojim informacijama utjecali na iznenadna otkazivanja odlaska, kada je sve već bilo prodano. Možda u tome leži odgovor na zbunjujuće razlike između popisa putnika i lokalnih novinskih izvješća o odlasku.

Skupljanje pomoći

Skupljanje pomoći, kako za saveznike tijekom rata tako i za obnovu Jugoslavije i rodni mjesta u prvim poratnim godinama, spada među najznačajnije aktivnosti ove generacije hrvatskih iseljenika u svijetu. Vjerojatno je najvažniji događaj koji je neposredno prethodio povratku bio skupljanje pomoći ratom poharanom rodnom kraju. U svojoj autobiografiji Srhoy (1996: 78) ističe kako je skupljanje pomoći izbjeglicama u El Shattu bilo početak homogenizacije naših iseljenika u Australiji. On, nadalje, ističe kako je u nizu akcija koje su slijedile prikupljeno bar 200 000 funti u kratkom razdoblju od svega dvije godine, odnosno, 642 000 američkih dolara⁹⁹ (odnos je bio 3.21 SAD dolar za 1 australsku funtu). Alagich i Kosovich (2001: 238) slično tome navode kako je prikupljeno ukupno 106 000 funti i 60 000 funti vrijednu raznu materijalnu pomoć, a što je predstavljalo tek dio pomoći upućene u rodni kraj. Tom prilikom bilo je skupljeno i poslano više od 100 000 komada raznih odjevnih predmeta. *Napredak* tih dana stalno obavještava o potrebi pomaganja obnove Jugoslavije, a prepun je i zamolbi mjesnih odbora iz Dalmacije da se pomogne izgradnju raznih objekata, novosti s radnih akcija i drugih akcija obnove. Nalaze se tu i vijesti o borbi protiv neprijatelja nove Jugoslavije, ali i o proslavama Titovih rođendana koji su se počeli obilježavati i u Australiji. U svojoj analizi Srhoy (1996: 104) postavlja prikupljenu svotu u odnos s garantiranom tjednom bruto plaćom i dobiva protuvrijednost od bar 12 milijuna dolara u 1994. godini. Prema podacima Vesele Šegvić (1953: 64) ise-

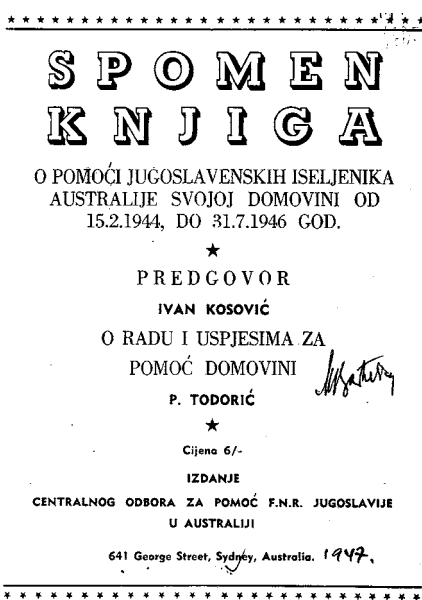
Zvonimir (Zon) je sin uglednog iseljenika Mate Drvenice iz mjesta Trnovica kod Stona koji je napustio rodni kraj 1909. godine, djelomično zbog svoje izrazito protuaustrijske politike. Mate Drvenica bio je među osnivačima Dalmatinske pučke napredne stranke, zadojen idejom jugoslavenstva i oslobođanja od Habsburgovaca. Intenzivno se i dalje, preko pedeset godina, dopisivao s Josipom Smolnikom, Ljubom Leontićem, te s prof. Ramirom Bujasom s kojim se upoznao dok je ovaj tek radio svoju doktorsku radnju. Martin stric Trojan dezertirao je s broda u Australiji još 1859. godine i smatra se tvorcem osnovnih elemenata australskog grba (klokan i emu). Ispočetka je to bio grb njegove vinarije, *Excelsior Wines*, uspostavljene 1871. godine. Doveo je niz članova svoje obitelji, uključujući i Matu. (Darveniza 1986: 11-12, 19, 22, 33)

ljenici su iz Australije poslali preko Crvenog križa raznu materijalnu pomoć u vrijednosti od 11 913 000 dinara u razdoblju od 1945. do 1949, odnosno, 7,8% ukupne pomoći iseljenika. Ova procjena dodatno podvlači značenje doprinosa ove male skupine ljudi razbacane po velikim australskim prostranstvima rodnom kraju u teškim danima.

U *Spomen knjizi* o pomoći jugoslaven-
skih iseljenika iz Australije svojoj domovini od 15. 2. 1944. do 31. 7. 1946. godine koju su 1947. godine u Sydneyu uredili Ivan Kosović i Petar Todorić identificira se na tisuće osoba, uključujući i djecu, koje su nesebično dale svoj doprinos. U te iznose nisu uključeni iznosi koji su se slali rodnim mjestima i rodbini, te darovi Titu i

posadi brodova, i sve to u vrijeme kada je osnovna tjedna radnička nadnica bila pet funti. Bilo je to doba kada se žene nakon udaje i rađanja nisu zapošljavale; tipična obitelj je živjela samo s jednim plaćom. Vidljivo je da je tek desetak obitelji, odnosno po jedinicama, doprinijelo većim svotama, tj. od 300 do 900 funti, i to ukupno 4481 funti. Ponajviše su to bili mali doprinosi iseljenika koji su širokog srca davali kada je trebalo pomoći, a koji su sami započeli ni iz čega i bez znanja jezika u stranom kraju. Ovi mali iznosi ponajbolje svjedoče o materijalnom položaju darovatelja. U *Spomen knjizi* zabilježen je tek dio poslane pomoći, nisu uključene osobne novčane doznake (koje su tih godina bile zakonski ograničene) i paketi. Također, tu nema podataka o prikupljenoj financijskoj i materijalnoj pomoći savezničkom ratnom naporu, akcijama Crvenog križa, izviđača, te za akciju "Ovčje kože za Sovjetski Savez". Razna izdanja *Napretka* prepuna su izvješćima o prikupljenoj pomoći, imenima pojedinaca i iznosima, apelima ali i zahvalama iz domovine na poslanoj pomoći. Među zabilježenim zahvalnicama je jedna i od tadašnjeg predsjednika Savezne planske komisije, Andrije Hebranga, u kojoj stoji: "Razdvajaju nas mnoge hiljade milja, ali mi dišemo istim duhom..." (*Napredak* 15. 11. 1947).

Pomoć se skupljala i poslije rata. *Napredak* (28. 2.; 24. 4. 1948) navodi kako su *Partizanka* i *Radnik* bili darivani voćem i povrćem i u Novom Zelandu i u Zapadnoj Australiji, u mjeri da im nije bila potrebna dodatna opskrba. Posade su bile darivane materijalno, a njima u prilog su održavane i zabave. Iz Australije i Novog Zelanda je poslano 110 ovaca i 14 ovnova te je-

⁹⁹ Australska funta je devalvirana u rujnu 1949. godine sa 3,21 na 2,24 američka dolara (*Napredak* 24. 9. 1949).

O REPATRIACIJI MINISTARSTVO RADA FNRJ ODELJENJE ZA ISELJENIKE

VII Broj 3770/47.

Beograd 8. aprila, 1947 god.

SAVEZU JUGOSLAVENSKIH ISELJENIKA AUSTRALIJE

GLAVNI ODBOR, SYDNEY.

Primili smo Vaše pismo od 1/III/1947. godine, zajedno sa Vašim cirkularima i izjescima iz "Napretka."

Mnogo vam zahvaljujemo na svemu.

Veoma smo zadovoljni i raduje nas Vaš uspješan i patriotski rad među našim ljudima. Vaša pomoć nam je vrlo dragocjena.

Iz vašeg pisma, kao i iz pisanja iz "Napretka" saznajemo o Vašim uspjesima i obrazovanju ekipa, zatim o nestrpljivom očekivanju povratka onih, koji su se prijavili. Drug I. Kosović Vas je obavjestio o želji naših Narodnih vlasti, da se svi naši ljudi nadju što prije u svojoj domovini. Saznali ste također i o planu prevoženja iseljenika iz Kanade, Australije i Nove Zelandije u toku ove godine.

Prema tom planu vi ste očekivali prvi transport u mjesecu junu o.g.

Međutim, moramo Vas, nažalost, obavjestiti da će, i pored najbolje volje, prvi transport iz Australije biti moguće otpremiti tek koncem ove godine. To radi toga, što smo sa prevoženjem iz Kanade u zakašnjenju tako da će prvi transport iz Kanade stići tek u junu o.g. Transporti iz Kanade se pripremaju i oni moraju blagovremeno biti preveženi, tj. u toku ljeta, prije zaleđivanja.

Naša Vlada je tražila da kupi još jedan brod za prevoz iseljenika iz Južne Amerike i Australije, ali joj se za to nije pružila mogućnost do sada. No i dalje se čine nastojanja u tom pogledu i vode se pregovori, tako da, unatoč toga što sa "Radnikom" ne bismo stigli prije kraja godine u Australiju, — nije isključeno da se i ranije omogući prevoženje nekim drugim brodom.

Nadamo se, da ćete razumjeti teškoće u kojima se nalazimo radi oskudice u brodovima i da će naši ljudi shvatiti tu situaciju.

O svemu tome Vas obavještavamo, kako bi ste mogli podesiti Vaš rad oko priprema povratka naših ljudi iz Australije.

Želimo Vam i dalje plodan rad na korist naših iseljenika i domovine!

Smrt fašizmu-sloboda narodu!

Načelnik
Odjeljenja za iseljenike
BRANKO TICA, s.r."

Članak iz Napretka, Sydney, 3. 5. 1947.

Australski omladinci stigli u Split

BEOGRAD, 26. maja.—U Jugoslaviju su stigle nove grupe omladinaca iz inostranstva, koje će učestvovati u izgradnji Omladinske grupe Šamap-Sarajevo.

Jutros je u Ljubljani stigla danska omladinska brigada sa 102 člana kojima su pred deset dana na jugoslavenskoj granici engleske okupacione vlasti onemogućile prelaz u Jugoslaviju. Danski omladinci su bili prisiljeni da putuju u Pariz kako bi dobili dozvolu za prelaz. Za cijelo vrijeme putovanja kroz američku i britansku zonu dobijali su kao hranu samo po parče hljeba.

U Split je stigla i grupa od 10 omladinaca iz Australije, članova omladinske organizacije "Eureka." —TANJUG.

iz K
jegne
Bava
slave
omog
vio d
vode
roblji
žele
svim
ganda

Log
logor
krišoi
rinko
Jugos
vrate

Biv
Stojan
izjavio

"N
nje u
dok n
se viš
zio pri
novlje
jerava

Calwell Believes Yugoslavs Foolish To Leave

CANBERRA, Thursday. —Yugoslavs who were preparing to leave Australia for their own country were very foolish, the Minister for Immigration, Mr. Calwell, said to-day.

He was replying in the House of Representatives to Mr. Howse (Lib., N.S.W.).

The Commonwealth, said Mr. Calwell, had no official knowledge of arrangements for about 500 Yugoslavs to leave Australia.

The Commonwealth knew Marshal Tito's Government was sponsoring a back-to-Yugoslavia movement. Some Yugoslavs in Australia apparently believed the propaganda and were prepared to return to their home country.

Attempts had been made through immigration officers in Western Australia to dissuade them from leaving.

The question of what currency and goods Australia would allow them to take away had never been considered, but would be if there was any large-scale emigration.

Yugoslavs, as a class, he said, had been very good citizens in Australia, and one of them had won the Victoria Cross in the war. Though a few hundred Yugoslavs might be contemplating leaving Australia, he said, hundreds of thousands of Yugoslavs in displaced persons camps in Europe would be very happy to come here.

ROSE DAY FAIR

Strana 10

ODUŠEVLJENI DOČEK KOSOVIĆU NA GOLDFIELDU

GOLDFIELDS, W.A. Narod ovog lokaliteta imao je u svojoj sredini našeg diplomatskog predstavnika, druga I. Kosovića. Njegov posjet pobudio je veliki interes među našim narodom ovdje. Drug Kosović bio je gost kod više naših obitelji. Mnogi naši iseljenici imali su želje da se susretnu sa njime i da lično čuju njegove utiske o Jugoslaviji.

Drug Kosović govorio je preko lokalne radio stanice 6 KG u nedjelju, dne 11.5. na večer. Doznajemo da je domaći narod visoko cijenio njegov govor.

Iste večeri drug Kosović govorio je pred dupko punom dvoranom SND u Boulderu. Zboru je predsjedao drug I. Erceg koji je prisutnima predstavio druga Kosovića kao i ostale predstavnike raznih ogranka koji su prisustvovali ovom zboru.

Pošto je drug Kosović izručio pozdrave iz domovine zahvalio se u ime našeg naroda u domovini za pomoć koju smo poslali kao dug za velike njihove zasluge. U svom dugom govoru drug Kosović je među ostalim kazao kako su nekada prenapučena sela sada ruševine, da se svugdje vidi kako se rodila nova Jugoslavija koja prkosi svim poteškoćama isto kao što je prkosila ratu.

Govoreći o omladini kazao je kako je ista primjer dirljivog jedinstva. Neprijatelji naroda, šireći jaz među narodom postali su primjerom izroda. Bratstvo i jedinstvo ogledava se diljem Jugoslavije. Svi narodi imaju punu slobodu.

Govoreći o starim režimima on je slikovito prikazao kako su te klike bile nenarodne i kako nikada nisu radili za interes bratstva i jedinstva naših naroda.

"Od najzabavnijih sela do federalne vlade, sve je odraz naroda. Počam od seoskih, kotarskih odbora, sve do vlasti narodnih republika sve je to kovačnica koju stičemo za sreću našeg naroda," kazao je drug Kosović.

Komunistička partija Jugoslavije

uživa veliko poštovanje. Narodna vlast je želja i volja našega naroda. Omladinska organizacija broji 2,000,000 članova, organizacija žena 1,000,000 članica. Također imade i drugih jakih organizacija, sindikata koje organizacije zajednički rade za dobrobit i ojačanje naše domovine.

Učinjene su velike promjene u ekonomskom životu u interesu naroda. Krupni kapitalisti su uništeni. Agrarno pitanje se riješilo, prevlast veleposjednika je uništena. Sva veća industrija, svi rudnici, itd. prešlo je pod državnu kontrolu.

Govoreći u novom Ustavu kazao je da je isti najdemokraciji, da on garantira ravnopravnost svakog građanina i svaki uživa jednako pravo. Narod je vlasnik svoje zemlje. Bolesnici su zaštićeni. Ravnopravnost žena zajamčena je Ustavom. Kritika je slobodna. Vlada potpuna sloboda vjeroispovjesti.

Država posvećuje naročitu pažnju oko naobrazbe i podizanja narodne i opće kulture.

Govoreći o iseljenicima, Kosović je kazao kako vlada čini sve u svojoj mogućnosti da omogući i osigura povratak iseljenika svojoj domovini.

Govor druga Kosovića bio je popraćen sa velikim odobravanjem i oduševljenjem. Po završetku govora prisutni postavili su niz pitanja na govornika na koja je on odgovorio na sveopće zadovoljstvo.

Zatim drug M. Lalić za J.N.O. apelira za doprinos za dječji dom našto se sakupila svota od \$99/10/34.

Posjet druga Kosovića na ove zlatne poljane ostaće u trajnoj uspomeni.—M. LALIĆ.

Napredak, 31. 5. 1947.

Napredak, 7. 6. 1947.

Sydney Morning Herald,
3. 10. 1947.

dan aparat za šišanje ovaca, ne mali čin iz zemalja čije su privrede tada ovisile o izvozu vune, što i nije zapravo bilo dobro primljeno od lokalnih medija (*Napredak* 11. 9. 1948). Vrijednost jednog priplodnog ovna bila je 400 funti. Vrlo tipičan vid prikupljanja sredstava tih dana bio je i skupljanje novaca za dar Titu; a prijedlog je bio da to budu ovnovi i ovce (*Napredak* 18. 10. 1947). Uskoro se razvija i akcija skupljanja sredstava za financiranje izdavanja samog *Napretka*, koji je kroz kratko vrijeme ostao bez velikog broja pretplatnika. Vjerojatno je zadnji oblik organiziranog oblika prikupljanja pomoći bio organiziranje podrške gostovanju *Hajduka* polovinom 1949. godine (Alagich i Kosovich 2001: 239). Tada je već bilo došlo do oštrog ideološkog razgraničavanja organiziranog iseljeničkog pokreta, odnosno *Saveza*, s Titovom Jugoslavijom, poradi njenog sukoba sa Sovjetskim Savezom.

Održi u australskom tisku

Rat na Pacifiku je Australija, s jedva 7,7 milijuna stanovnika na popisu 1947. godine, doživjela kao veliki šok, nestalo je osjećaja zaštićenosti što ga je pružala velika udaljenost kontinenta od ostatka svijeta i svojedobno moćna britanska flota. Tmurno poratno političko obzorje donosilo je nove strahove. Prema navedenom popisu tek je 1.8% stanovnika bilo rođeno u nekoj zemlji izvan engleskog govornog područja. Već je laburistička ratna vlada Johna Curtina donijela odluku o naglom povećanju broja stanovnika koju je počela praktično provoditi laburistička vlada njegovog nasljednika Ben Chifleya. Ovu strategiju su kasnije preuzele sve vlade, bez obzira na političku ideologiju. Po prvi puta se uspostavlja Savezno ministarstvo za doseljavanje na čelu s Arthurom Calwellom. Cilj je bio naglo povećati broj radnika nužnih za ubranu industrijalizaciju i stambenu izgradnju, ali i potencijalnih vojnika. Strategija je ispočetka bila prvenstveno zasnovana na povećanju stanovništva doseljavanjem iz Velike Britanije, odnosno dovođenjem deset Britanaca na jednog doseljenika s europskog kontinenta. Rasno zasnovana želja se ubrzo rastočila, Britanci se nisu ni pored poteškoća kod kuće tek tako odazivali zovu *sunca* iz svog udaljenog dominiona. Premda i danas doseljenici iz Britanije predstavljaju vrlo značajnu stavku među do-

Trenutke nostalgije i nade opisuje iseljenički pjesnik Ante Pucar Ribičić "Pante" u pjesmi *Dolazi Partizanka* (*Napredak* 12. 12. 1947)

Dolazi "Partizanka",
Plovi ovom kraju,
Da nas vraća k domu,
Milom zavičaju.

Što god ona bliže
K ovoj zemlji stupa,
Sve mi jače srce
Kuca, bije, lupa.

O nosi me, nosi
Gorkinjo Titova,
Put ljudske slobode,
I života nova.

Želim da se vratim
U zemlju uspomena,
Gdje blista zvijezda
Ponosna, crvena.

"Dolazi Partizanka" ...
I to me podsjeća
Na Mariju Bursać
Herojku stoljeća.

Na tešku, ljutu borbu,
I krvcu nevinu ...
Na junački narod,
I na domovinu.

O dodji, dodji, dodji
I to što god prije,
"Partizanko"-herojko
Tvoj se barjak vije.

I pod tim barjakom,
"Partizanko" mila,
U tudjinu po nas
Ti si zaplovila.

Da nas k svojim vraćaš,
Oživljuješ nadu-
K svojim, k Titu, k radu.
O nosi nas, nosi.

seljenicima, početne brojke su bile daleko ispod očekivanja. Australija se stoga dala na povećanje broja doseljenika s kontinenta, isprva izbjeglica, a kasnije putem međudržavnih ugovora sa zapadno-europskim zemljama, subvencionirajući dovođenje ratom uplašanih Europljana. Uskoro im se tijekom 1950-ih pridružuju manje povlašteni doseljenici s juga Europe, ljudi gladni posla koji dolaze "lančanom reakcijom" te većinom sami sebi plaćaju brodsku kartu. Australija treba radnike, a tih se godina lako nalazi posao u industriji, na javnim radovima, u izgradnji novih stambenih objekata te raznim uslužnim djelatnostima.

Na samom početku tog procesa, koji je s vremenom izmijenio ne samo demografsku već i kulturnu sliku Australije, posebno u njenim većim priobalnim urbanim središtima, dolazi do neslućenog i neviđenog događaja. Iz *Sretne zemlje* (Horne, 1964) organizirano odlazi veliki broj ljudi u suprotnom pravcu u neku, tek buduću, *sretnu socijalističku zemlju*. Ali, to je već i doba Hladnog rata, odnosi Jugoslavije i Sovjetskog Saveza su još početkom 1948. godine odisali *bratskom ljubavlju*. Prolietavajući izdanja lokalnog tiska krajem 1947. i početkom 1948. godine vidi se kako je u preko dvadesetak relevantnih tekstova bilo više napisano o komunistima na *Partizanki* nego o, za tadašnju australsku zajednicu mnogo bolnijem pitanju, tome zašto tiiskusni dugogodišnji doseljenici, dobri radnici, građani i bivši pripadnici australskih vojnih formacija odlaze brodovima koji su upravo doveli nove doseljenike. Australskom tisku su komunisti bili daleko važniji od odlaska preko stotinu djece rođene u Australiji! Prema navodima *Napretka* od 31.1.1948. godine čak je i

britanski tisak posvetio pažnju ovom neobičnom *egzodusu*. Kakvu su tek poruku iz ovih natpisa mogli izvući Britanci prema kojima je Australija prvenstveno usmjerila svoju akciju promidžbe doseljavanja.

Gotovo bi bilo nevjerojatno pretpostaviti da australske obavještajne službe nisu još u začetku doznale za dolazak ovih brodova i planirani odlazak tako velikog broja ljudi. Bit će posebno interesantno proučiti australske arhivske zapise o tom odlasku. Prve vijesti pojavile su se u *Napretku* već u veljači 1947. godine.

NAPREDAK, SEPTEMBER 20, 1947

"PARTIZANKA" JE ODLIČAN PUTNIČKI BROD!

Niže donosimo skraćeni članak iz "Slobodne Dalmacije" koji opisuje taj moderni putnički parobrod koji ima stignuti u Sydney oko 11 novembra:

"Partizanka" je luksuzni putnički parobrod, koji je gradjen 1927. godine. Ima četiri palube sa kabinama po 2 i 3 ležaja.

Brod plovi 18 milja na sat. Posjeduje svoj vlastiti radar, automatski aparat za mjerenje dubine, radiogoniometar, radio centralu sa svima valovima, radio telefoniju,—tako da je u mogućnosti sa oceana izravno razgovarati sa svojom direkcijom u Rijeci, uređaje za vatru i drugo.

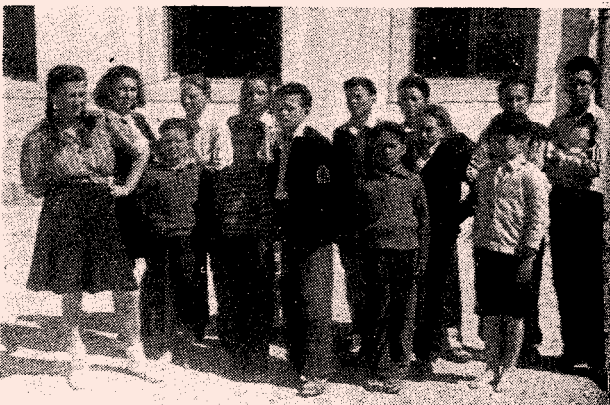
"Partizanka" ima dva propelera, 10.000 Ks., pogon na naftu, zatim veliku verandu, dvoranu za glazbu i ples, veliku biblioteku i čitaonicu, bar, kino, svoju vlastitu štampariju, brijačke i frizerske salone sa manikirom i električnu praonu.

Prostorno, "Partizanka" brod je veći od bivšeg najvećeg jugoslavenskog luksuznog broda "Kraljica Marija," kojeg su bivši vlasnici prodali pred sam rat, da bi na taj način osigurali za sebe novac u inozemstvu.

Na "Partizanki" se sada prave manji popravci u brodograđilištu u Lisabonu. Nakon tih završenih radova, brod putuje u Australiju. Tamo će u lukama Sydney i Fremantle ukrcati veću skupinu naših iseljenika—radnika i s njima doputovati u Jugoslaviju.

Škola u Prvić-Šepurine, koju su pomogli izgraditi iseljenici.

Štab pionira doma "Kursar Frane," Šepurine.

Napredak, 20. 9. 1947.

NAPREDAK, NOVEMBER 15, 1947

U DOMOVINI SE CIJENI DOBAR RAD ISELJENIKA

Niže u cjelosti iznosimo pismo od Andrije Hebranga, predsjednika Planske komisije FNRJ, kojeg nam je uputio kada je primio brošuru "FNRJ u izgradnji," koju je Savez iseljenika otrag kratko vrijeme tiskao. Pismo glasi:

PREDSJEDNIK

SAVEZNE PLANSKE KOMISIJE

Beograd, 27. oktobra, 1947. god.

Savezu Jugoslavenskih iseljenika

Australije,

Glavni Odbor,

SYDNEY.

Dragi drugovi,

Primio sam Vašu brošuru sa govorom druga Djilasa i mojim. Zahvaljujem Vam na pažnji i sjećanju.

Mi u Domovini pratimo sa velikim interesovanjem Vaš rad u dalekoj zemlji. Znamo za borbu koju vodite, za poteškoće koje su na Vašem putu, a i za uspjehe koje postižete.

Kod nas se, u Domovini, vodi—kao što znate—velika bitka za ostvarenje petogodišnjeg plana, koji će temeljito promijeniti izgled naše zemlje.

Od nazadne i zavisne zemlje, o kojoj su govorili samo sa prezirom, koju su iskorišćavali na sve moguće načine, stvorit ćemo našim vlastitim snagama, naprednu, slobodnu domovinu radnim ljudima.

Istina je da mi u ostvarenju našeg cilja nailazimo i na poteškoće. Svi oni koji su izgubili svoje pozicije u našoj zemlji, upotrebljavaju sva sredstva da nas skrenu sa puta kojim smo pošli. A to je i razumljivo. Oni danas više ne mogu pljačkati našu zemlju. Zauvijek su izgubljeni njihovi profiti iz Jugoslavije. Medjutim svi njihovi naponi su uzaludni. Izvanredan radni polet naših naroda, jedinstvo koje je našlo izraza u Narodnom frontu sa drugom Titom na čelu garancija su našeg uspjeha, naše potpune pobjede.

U čitavom svijetu su poslije rata nastale izmjene. Napredne snage su mnogo porasle i sve više stvaraju jedinstveni front u borbi za mir i slobodu.

I Vi ste, naša braća u dalekim zemljama, pošli putem kojim idu Vaša braća u Domovini.

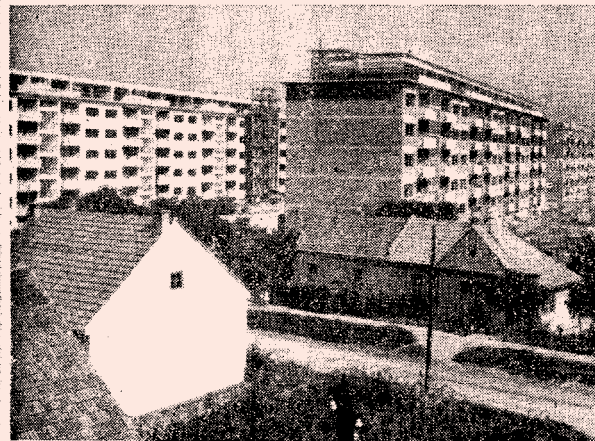
Razdvajaju nas mnoge hiljade milja, ali mi dišemo istim duhom, živimo i borimo se za isti cilj—za nezavisnost i slobodu naše Domovine, za bolji i sretniji život radnog naroda.

Nastavite, drugovi, i dalje putem kojim ste pošli. Budite čvrsti i nepokolebivi u Vašoj borbi.

Naša Domovina računa s Vama.

Mnogo Vas drugarski pozdravljam i želim uspjeha u radu.

—A. HEBRANG, s.r."

SLIKE IZ OBNOVE I IZGRADNJE JUGOSLAVIJE. Traktor iz traktorske stanice kod Kolašina obradjuje seljačku zemlju. Traktori sve više zamjenjuju plug i motiku. GORNJA SLIKA: Izgradnja stambenih zgrada na Varaždinskoj cesti u Zagrebu.

Napredak, 15. 11. 1947.

Čak i provincijski *Kalgoorlie Miner* daje natuknice o tome u prvoj polovini godine, a žustra diskusija se povela preko dnevnog tiska tijekom listopada te iste godine (*Napredak* 11. 10. 1947.; Srhoy 1998: 109-121; Marković 1973: 347-359). Zato i začuđuje da nigdje nije javno registrirana organizirana akcija u smislu razuvjeravanja ljudi od planiranog puta, a time i mnogih glasača laburista koje su, prema tvrdnji Srhoja (1998: 113), naši iseljenici velikom većinom podržavali. Ministar A. Calwell, laburist, koji tih godina obilazi Europu sa svojim promotivnim porukama o Australiji, u saveznom Parlamentu govori o utjecaju propagande iz Jugoslavije. Također, je isticao da vlasti nemaju službenu informaciju o tome da petsto osoba namjerava napustiti Australiju te navještava kako će uputiti službenike svog Ministarstva u Zapadnoj Australiji da ih odgovori od nerazboritog odlaska (*Sydney Morning Herald*, 3. 10. 1947). On je smatrao da će tih nekoliko stotina

U toj izjavi ministar Calwell daje naslutiti kako će ti ljudi imati poteškoća i kod eventualnog povratka u Australiju. Podnaslov u *The West Australian* od 21. 1. 1948. godine "Minister On Difficulty of Re-Entering Australia" (Ministar o poteškoćama kod ponovnog ulaska u Australiju) nije bio dobro primljen kod onih koji su se tek morali ukrcati na *Partizanku* u Fremantleu. Srhoy (1998:113) s gorčinom prigovara da nikakva financijska pomoć nije ponuđena doseljenima prilikom dovođenja članova obitelji, ali se zato napadaju javno što idu svojim. Očito je Calwell bio dobro obaviješten o problemima na koje su prvi povratnici naišli u Jugoslaviji, ali upozorenja o tome da će imati probleme i u slučaju da se odluče vratiti u Australiju bila su pretjerana, tim više što se to vjerojatno odnosilo i na bivše pripadnike australske vojske, na osobe koje su već imale britansko državljanstvo, te na djecu rođenu u Australiji. Čini se kako je ignorirao činjenicu da je migracija dvosmjernan proces, te da se poslije niza godi-

Napredak objavljuje 24. 1. 1948. brzojav braće Splivalo, rodom iz Vignja na Pelješcu, iz San Francisca: "Upućujemo naše najljepše pozdrave parobrodu 'Partizanki' kao i posadi iste prilikom njihovog istorijskog i uspješnog dolaska u Australiju iz slobodne Jugoslavije. Također želimo ugodan boravak posadi u Australiji. A ujedno želimo izraziti naše najsrdanije čestitke onima, koji se vraćaju u svoj stari ali slobodni kraj. Sretan povratak u zaručaj svoje mile domovine i svojih milih obitelji". Doseljenik-logoraš Anthony Splivalo bio je dobio dozvolu boravka u Australiji po izlasku iz koncentracionog logora nakon Prvog svjetskog rata. Braća su mu se potom pridružila, ali su ubrzo i otišla preko Pacifika. On ih slijedi u svojoj dvadeset i četvrtoj godini života u listopadu 1922. godine, zauvijek napustivši Australiju na brigantinu sa šest jarbola *E.R. Stirling* za Kaliforniju, ogorčen svojim iskustvom i prepun pesimizma u pogledu budućnosti "stranaca" u *parohijalnoj* Australiji (Splivalo 1982: 224-5).

na odvojenosti ljudi koji su mogli, ali i morali, raditi samo teške poslove, a nisu bili prihvaćeni kao ravnopravni građani, samoinicijativno žele vratiti kućama. Tadašnji urednik *Napretka* Ivan Viskić (*Napredak* 31. 1. 1948) u svom neobjavljenom dopisu vodećem lokalnom dnevniku *Sydney Morning Herald* podvlači da način na koji se provodi diskusija o odlasku nikako neće pomoći asimilaciji većine koja ostaje u Australiji. Ravnodušnost prema odlasku ponajbolje je iskazana naslovom teksta u *Sydney Morning Heraldu* od 7. veljače 1948. godine "Slavs Come and Go as Migrants" (Jugoslaveni dolaze i odlaze kao migranti).

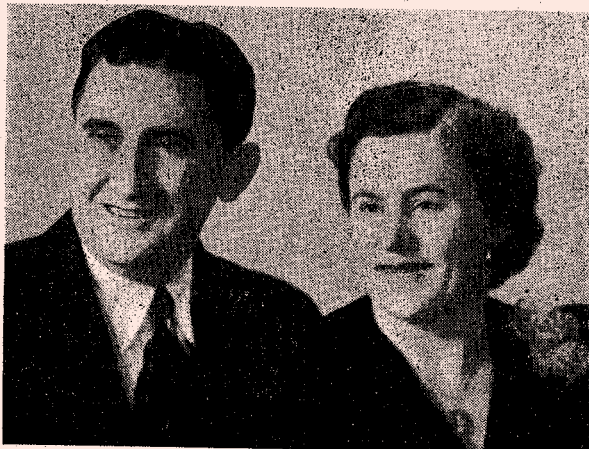
Postavlja se pitanje zašto australske vlasti nisu reagirale na javno obznanjeni planirani odlazak svojih građana s obiteljima, iako je Calwell dvaput spomenuo takvu mogućnost. Prema Srhoyu (1998:113), nije došlo do nikakva sastanka predstavnika vlasti s predstavnicima zajednice.

Možda, stoga što su se vlasti bavile isključivo dovođenjem ljudi, ne promišljajući ni najmanje o tome kako da unaprijede kvalitetu života doseljenih. Poslije niza desetljeća provođenja politike doseljavanja, tek se 1949. godine prvi put oglašava da država organizira satove engleskog jezika za doseljenike (*Napredak* 26. 3. 1949). Do tada su se morali sami snalaziti kako su god znali. Trebalo je proći još gotovo tri desetljeća da dođe do bitnijih promjena politike i odnosa prema doseljenicima. Do toga je došlo tek onda kad je cijeli imigracijski program upao u krizu radi opadanja priliva, lošijeg socijalnog i materijalnog statusa doseljenih i njihove nezainteresiranosti za australsko državljanstvo.

Vjerojatno je do takvog, jedva razumljivog stava državnih institucija došlo i stoga što je mogućnost putovanja pravo svakog pojedinca, a što podvlači i sam Calwell, ali ujedno i praksa mnogih stanovnika Australije. Međutim, ovo je ipak bio organizirani skupni odlazak velikog broja ljudi u doba Hladnog rata, odlazak u jednu komunističku zemlju, što nije bilo jednako odlasku pojedinaca u Italiju, ili, što je bilo mnogo uobičajenije, u Veliku Britaniju. Za sad se može samo pretpostaviti da je takvo ministrov (ne)reagiranje proizašlo iz želje da se na taj način oslabi utjecaj komunista u australskoj politici, a posebno u sindikalnom pokretu. Smatra se kako je možda do 20-30 posto aktivista *Saveza* bilo u Komunističkoj partiji, a što se za veliku većinu povratnika ipak ne bi moglo reći (Srhow 1998: 112; razgovori s Rudolfom Alagićem, 2008, Jozom i Karmelom Visković, 2008). To nije ni mali broj ako se uzme u obzir da australske političke stran-

¹⁰ Naslovi nekih tekstova su indikativni: "500 Yugoslavs Leaving Australia" (*The Daily Telegraph* 9. 1. 1948,7); "Lookout For Reds:Yugoslav Ship Suspect" (*The Daily Mirror*, 15. 1. 1948, 4), "Clenched Fists as Ship Sails: 4000 Farewell Yugoslavs" (*The Daily Telegraph* 20. 1. 1948, 9); te u *The West Australian*, "Communists and Migrants" (7. 1. 1948), "Yugoslav Liner: Report Concerning Communists" (8. 1. 1948), "Communist suspects; Security officers on Partizanka" (16. 1.1948).

NAPREDAK, JANUARY 10, 1948

Drug i drugarica RADOJKOVIĆ, koji su iz Nove Zelandije došli na posjetu u Sydney. Sa svojim govorima na priredbi u Sydney održanoj u počast onih koji odlaze u domovinu, učinili su vrlo lijepi utisak na prisutne.

PREGLED DRAME "OD TOMISLAVA DO TITA"

Pred neko vrijeme diletantska grupa Saveznog ogranka "Jedinstvo" na Swanu, izvela je jednu interesantnu dramu iz hrvatske historije. Smisao drame bio je dobar, jer ona je u glavnome iznijela sva glavna lica koji su igrali ulogu u hrvatskoj historiji, bilo mačem, bilo perom.

Razumije se da ovakova drama ima u sebi dosta monotonosti, jer na pozornicu se pojavljuju likovi, u historičnim redom, i pred kralja Tomislava iznose svoja djela, što je koji učinio za svoju domovinu i t.d.

I vjerojatno da je za one koji su ovamo rođeni i koji ne poznaju hrvatsku historiju, ova drama bila malo monotona. Ali pisac to nije mogao nikako izbjeći bez da izostavi veliki broj lica koji su gradili hrvatsku historiju.

Dramu je preuredio i davnu prošlost povezao sa današnjicom, drug Ivan Šeman, prema originalnu "Pred prestoljem prvoga kralja" od Zdenke Smretkar. Drug Šeman je uspio da dramu učini interesantnom i za one koji dobro ne poznaju hrvatsku historiju, umetnuvši u nju tri kratka čina, sa kolom i narodnim pobjevkama, koje su izvodile šest djevojaka obučene kao vile. Takođe je sa lijepo uređenom pozornicom, koja je predstavljala prestolje kralja Tomislava.

Samo izvajanje drame nije bilo prema očekivanju. Uzrok je tome da je bilo veliki broj početnika i mase igrača, te i uz najbolje nastojanje drugovi Šeman i Kraljević, koji su rukovodili dramom, nisu mogli da dadu baš što su sami želili. Ipak neki igrači su se dobro istakli, naročito mlada drugarica Ani Kuljiš, a od muškaraca se osobito istakao drug A. Bosnić i J. Nuić u ulogi bana Jelačića.

U glavnome sve ženske uloge bile su odigrane dosta dobro i ako je i među njima bilo početnika. Do-

čim, među muškarcima je bilo nekoliko koji su govorili veoma tiho tako da ih se u opće nije čulo. K tome, moglo se je opaziti da se mnogi nisu dovoljno upoznali sa svojim ulogama i ovo se treba u buduće ispraviti.

—S.D.

Oproсна priredba u Warriewood

WARRIEWOOD.—U nedjelju 4 januara o.g. ogranak "Orjen" održao je priredbu u počast drugova koji se vraćaju u domovinu sa "Partizankom." Priredba je odlično uspjela, bilo je svinjske pečnice, piva u drugih ukusnih jela.

Poslije ručka je drug predsjednik Maras pozdravio prisutne i održao kratki govor. Njemu je on oertao rad drugova kroz dugi niz godina i naglasio kako ćemo osjećati prazninu njihovim odlaskom u domovinu.

Drug M. Jelačić zahvalio se drugu predsjedniku i priredjivačkom odboru i naglasio je kako je 20 godina u toj zemlji i da ni mislio nije da se vrati u stari kraj sve dok je postojao stari režim. Ali želi danas da se vrati u novu Jugoslaviju koja oskudjeva u radnoj snazi te da doprinosi njenoj izgradnji.

Drug A. Batarello, također se zahvalio odboru i izrazio nadu da će se vidjeti sa drugovima koji još ostaju ovdje, uskoro u domovini.

Zatim je uzео riječ drug M. Despot iz Queenslanda i izjavio kako boravi već ovdje 30 godina i sada hrlji u Jugoslaviju sa svojom cije-

COMMUNIST SUSPECTS

Security Officers On Partizanka

SYDNEY, Jan. 15: Suspecting that a branch of the Soviet Cominform (Communist-controlled information bureau) is about to be established in Sydney, Commonwealth Security officers are watching some of the passengers who arrived today in the Yugoslav Government-owned ship Partizanka and also certain local Yugoslavs believed to be concerned with the Cominform assignment.

The security men joined the ship at Fremantle and travelled to Sydney to observe certain passengers. According to a ship's officer, four men were under observation. When the ship arrived early today, some of the 200 Yugoslavs who will return to Yugoslavia this weekend were waiting to go aboard. Asked if they were glad to be returning to their homeland, some of them said: "We have families there."

ke nisu masovne organizacije. Navodno su se neki učlanjivali tek pred odlazak, pretpostavljajući da će im to biti prednost po dolasku u Jugoslaviju.

Neki su poslije nekoliko godina stvarno naišli na nepremostive probleme kad su se pokušali vratiti u Australiju. Pokojni Mijo Katić iz Kozice na tu je mogućnost čekao preko dvadeset godina. Uspio se vratiti nakratko u Australiju tek poslije dva neuspjela pokušaja, i to poslije sklapanja državnog ugovora o doseljavanju s Jugoslavijom 1970. godine. Takvi ugovori, koji su bili u poraću potpisivani s mnogim zemljama zapadne Europe, te s Libanom i Turskom, s vremenom su izgubili značenje zbog brzog gospodarstvenog oporavka Europe i izmjene australske imigracijske politike (Jordens 2001: 66-7; Jupp 2002: 18; 1991: 77). Sličan ugovor je Australija bila potpisala i sa Španjolskom 1959. godine, ali je bio naglo suspendiran 1962. godine kada je njena vlada saznala o teškim životnim i radnim uvjetima kojima su bili izloženi španjolski doseljenici (Garcia 1999: 87, 96). Malo je koji prijeratni hrvatski doseljenik izbjegao slične teške uvjete rada i života. Jugoslavija, s druge strane, očito je bila zadovoljna s novom mogućnošću ublažavanja socijalne krize iseljavanjem svojih građana.

Povratnici

Prema popisu putnika u australskom nacionalnom arhivu, na *Partizanku* se 19. siječnja 1948. godine u Sydneyu ukrcao 193 putnika, uključujući i po jednog građanina Bugarske i Čehoslovačke. Među putnicima se pored hrvatskih povratnika našlo dvadeset i devet povratnika iz ostalih krajeva Jugoslavije te četiri osobe čije se nacionalno podrijetlo ne može sa sigurnošću utvrditi. Među britanskim državljanima bila je i Nina Šegedin, rođena u Australiji, litvanskog podrijetla, pored inih dvadeset i osam osoba koje su ranije uzele britansko državljanstvo, ili su ga dobile po rođenju. Na brodu je bilo trideset i četiri ženske osobe, uključujući i jedanaest u dječjoj dobi, dok je muške djece do 18 godina starosti bilo osmero, a koji se navode kao Australci i britanski državljani.

Veliki je broj povratnika u četrdesetim i pedesetim godinama života koji čine 54% svih radno sposobnih putnika, a bio je i jedan sedamdesetogodišnjak na brodu. Tridesetogodišnjaci čine 15% odraslih, dok je u dvije granične radne dobi bilo 17% dvadesetogodišnjaka i 13% šezdesetogodišnjaka, ljudi pred mirovinom. Tog dana se na *Partizanku* ukrcao ukupno sedamdeset i sedam putnika iznad pedesete godina života, za koje se može reći da su se vraćali kući poslije dugogodišnjeg teškog fizičkog rada u tuđini. Dok je po Europi tražila radnike, Australija je tog dana izgubila 173 osobe u radnoj dobi.

U oči odlaska *Partizanke* odigrana je 18. 1. 1948. godine utakmica između njene posade i nogometnog kluba *Lola* u predgrađu Liverpool. Na "nepoznatom i slabom terenu, bez ikakvog treninga" posada broda je izgubila 3:2 (*Napredak* 24. 1. 1948).

Većinom su putnici bili oženjeni muškarci koji su se poslije dugog izbjivanja vraćali svojim obiteljima, njih 101, a među njima je bilo sedam udovaca; pored šest udovica. Na *Partizanku* se u Sydneyu ukrcao trinaest obitelji, a osobe koje nisu bile u braku raspršene su po svim dobnim skupinama. Desetljećima je bilo u Austr-

liji malo žena među našim iseljenim sunarodnjacima. Prve ženidbe iseljenih Hrvata sa ženama podrijetlom s britanskog otoka zabilježene su u Sydneyu već u devetnaestom stoljeću, kao Ivana Jurića s Elisabeth Williamson 1876. godine, s kojom je dobio kći Emmu 1881. godine (Stenning 1999: 68), tako da Nina Šegedin nije bila jedina koja se otputila u rodni kraj svog muža. Međutim, sama brojka oženjenih, ali i samaca visoke životne dobi, navodi na nužnost sagledavanja stvarnog razloga povratka, a to je *samoća i udaljenost od najbližih* koju su mnogi itekako iskusili za vrijeme svog iseljeničtva.

U svom tekstu u *Napretku* od 7. veljače 1948, Luka Marković opisuje kako je za prvog dolaska i ispraćaja *Partizanke* "sama luka Fremantle, bila je sličnija Splitu, nego samoj sebi"; ogromna masa se puna uzbuđenja slila u luku, ne samo da vidi brod već i da isprati gotovo jednu petinu svih doseljenih u Zapadnoj Australiji.

Demografska slika daleko brojnijih povratnika koji su se ukricali u Fremantleu na *Partizanku* nešto je drugačija, a ponajviše poradi daleko većeg broja obiteljskih jedinica s djecom među putnicima. Tu su se od očekivanih 576 putnika početkom prosinca 1947. godine ukrcao 523 putnika, uključujući četrdeset i devet obitelji s osamdeset i osmero djece u dobi do 18 godina. Za doseljenike iz južne Europe prostorno velika Zapadna Australija bila je najbliže odredište, a u neposrednoj okolini prvog pristaništa na kontinentu mogli su raditi u poljoprivredi i u ribarstvu. Stoga ne čudi da se tu doselio veći broj naših ljudi koji su nalezili posla i u udaljenijim rudnicima zlata (*Goldfields*) i sječi drva (*Woodline*) oko gradova Boulder i Kalgoorlie, vinogradima oko rijeke Swan blizu Perth, ali i na farmama u unutrašnjosti i na plantažama banana na sjeveru. Većinom su dolazili lančanom migracijom, te su se stvarale homogene grupe, što je dovelo do intenzivnog organiziranja, odnosno, u kasnijoj fazi do stvaranja i promidžbe ideje povratka. U radnoj dobi od 19 do 60 godina ukrcao se 399 osoba. Povratak osoba pred mirovinom ili umirovljenika predstavljao je manji dio povratnika, bilo je tek trideset šest povratnika iznad šezdesete godine starosti. Pored velike većine putnika za hrvatska odredišta, među putnicima je bilo i šezdeset osoba koje su se uputile drugdje u Jugoslaviji kao i dvoje Bugara.

Na poluteretni *Radnik* se uskoro ukrcao 72 putnika u Sydneyu 20. veljače 1948. godine, te poslije u Fremantleu još 171 putnik. Među njima je bilo ukupno 23 obitelji s četrdeset i devetero dje-

NAPREDAK

List Jugoslavenskih iseljenika Australije i Nove Zelandije.

THE ONLY JUGOSLAV-AUSTRALIAN NEWSPAPER

Vol. V.—No. 264 (New Series).

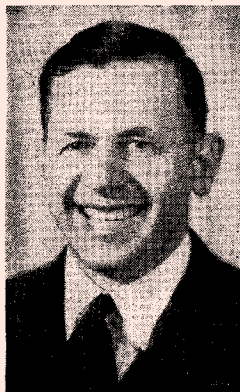
Telephone: MA 4959.

SYDNEY, JANUARY 17, 1948.

Registered at the G.P.O., Sydney, for transmission by post as a newspaper.

CIJENA 6d.

POZDRAV AKTIVISTIMA — POVRATNICIMA

P. TODORIĆ, tajnik Glavnog odbora i Odbora za pomoć Jugoslavije, koji je preko 10 godina radio kao funkcioner Saveza.

J. STIPEČ, blagajnik G.O. i Odbora za pomoć Jugoslavije.

DORA WEITZNER, pomoćnica rednika "Napretka" i istaknuta omladinska aktivistkinja.

DOBRO NAM DOSLI

U ime Glavnog Odbora Saveza Jugoslavenskih Iseljenika Australije, u ime uredništva "Napretka," članova i članica svih saveznih ogranka, u ime naše omladine i našeg cjelokupnog iseljeničva, zapovjedništvu i posadi našeg parobroda "Partizanke" srdačno i bratski kličemo: **DOBRO NAM DOSLI!**

Vaš dolazak — dolazak "Partizanke" — označuje najvažniji događaj u historiji naših iseljenika Australije. Svjesni veličine naše preporodjene domovine, koja je svojim herojstvom protiv fašističkih barbara zadivila cijeli svijet i koja, isto tako, zadivljuje radom na obnovi i izgradnji, svijesni činjenice da su se mnogi od Vas sa puškom u ruci neustrašivo borili, da obranite čast i slobodu naših naroda i da se isto tako danas zalažete u radu za sretnu budućnost naših naroda, vaš dolazak je u nama pobudio neizmjernu radost, jer u vama gledamo dio naše zemlje, dio onog junačkog naroda od kojeg smo silom prilika bili odvojeni dugi niz godina.

Vaš dolazak će omogućiti da se stotine naših rodoljuba uskoro povratu i naručaj svoje domovine i svojeg naroda, a to je najveća želja naših iseljenika.

Želimo da vaš kratki boravak u našoj sredini bude što udobniji i povratak u domovinu što sretniji!

Kroz nekoliko dana će jugoslavenski parobrod "Partizanka" iz Australije za Jugoslaviju povesti preko 700 ljudi, žena i djece.

Koristimo se ovom prilikom da se u ime Glavnog Odbora SJTA, u ime svih saveznih ogranka, cjelokupnog našeg članstva i uredništva naše novine, oprostimo sa našim članovima, pretplatnicima "Napretka" i svim iskrenim rodoljubima i da odamo priznanje našim mnogobrojnim aktivistima, članovima i svim povratnicima, koji su neumorno radili i nesebično doprinicali za naš Savez i pomoć domovine.

Povratkom ove grupe iseljenika naš Savez gubi nekoliko stotina svojih članova a medju njima cijeli niz svojih istaknutih aktivista i vodja.

Jedan od povratnika je tajnik i dugogodišnji funkcioner Glavnog odbora i tajnik Odbora za pomoć Jugoslavije drug Petar Todorić, koji ima velike zasluge u radu za Savez i pomoć domovini. Sa odlaskom druga Todorića Savez gubi jednog od svojih najvrijednijih i najzaslužnijih članova.

Drugi funkcioner Glavnog Odbora koji se vraća u domovinu je blagajnik drug G. Stipeč, koji je također bio blagajnik Odbora za pomoć Jugoslavije. Za svoj agilni i požrtvovani rad on uživa poštovanje medju svim onima koji ga poznaju.

Odlazi nam iz Glavnog ureda drugarica Dora Weitzner, pomoćnica urednika "Napretka," čiji će se odlazak u uredu znatno osjetiti.

Onda dolaze prošlogodišnji predsjednik Glavnog Odbora, drug G. Kronja i članovi Glavnog odbora drugovi P. Salečić, L. Prgommet, M. Katić, V. Panžić, i dugogodišnji član Nadzornog odbora V. Franko-

vić. Svi ovi drugovi aktivno rade u našem pokretu od same uspostave našeg Saveza.

Pored članova G.O. mi gubimo cijeli niz članova Pokrajinskih odbora i upravnih odbora pojedinih ogranka, te mnoštvo članova, članica i omladine koji su godinama nesebično i neumorno radili za Savez i dobrobit našeg iseljeničva.

Naši povratnici, a osobiti naši aktivisti, mogu biti ponosni da za sobom ostavljaju veličanstveno djelo—Savez, koji je—hvalabudi njihovom radu—širok i čvrst da može i poslije njihovog povratka uspješno prosljediti radom za dobrobit naših iseljenika; "Napredak," koji će kao i u prošlosti, prosvjetiti naše iseljenike i osvjettljivati puteve kojima trebaju da idu.

I ako je njihov odlazak gubitak za naš Savez, uvjereni smo da će oni biti znatan doprinos našoj staroj domovini. Uvjereni smo da će na povratku u domovinu naši iseljenici dati sve od sebe za obnovu i izgradnju zemlje, za ostvaranje Petogodišnjeg plana i da će na taj našim poslužiti na ponos svima nama.

Oni koji još ostaju u Australiji treba da još čvršće zbiju svoje redove, da pojačaju svoj rad na kulturnom podizanju našeg iseljeničva i širenju bratstva i jedinstva medju svim čestitim rodoljubima.

Svojim držanjem i svojom borom za napredak, saradnju i mir u svijetu naši iseljenici će ne samo činiti svoju demokratsku dužnost, već će isto tako biti na ponos svojoj rodnoj zemlji i svome narodu.

Želimo svim povratnicima dobro putovanje i sretnan dolazak u domovinu!

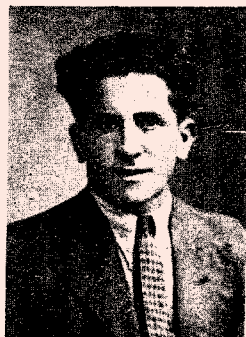
"G.O. I UREDNIŠTVO
NAPRETKA"

G. KRONJA, predsjednik G.O., jedan od najistaknutijih aktivista Saveza sve od njegovog osnutka.

P. SALEČIĆ, poznati aktivista, i dugogodišnji član Glavnog odbora.

L. PRGOMET, član G.O. i jedan od najboljih aktivista našeg Saveza.

ce do 18. godine starosti. Pored jedanaest osoba koje su najvjerojatnije bile iz ostalih dijelova Jugoslavije, ukrcao se je šezdeset i jedan građanin drugih zemalja, od kojih su dvije trećine bili Albanci, dok se u Sydneyu ukrcao i dvanaest hrvatskih povratnika iz Novog Zelanda. Ukupni podaci o ukrcaju na prva putovanja *Partizanke* i *Radnika* pokazuju da se ukrcala 731 osoba u radnoj dobi od 19 do 60 godina, pored 137 djece, što je tada predstavljalo veliki gubitak za malu australsku zajednicu. Gubitak za Australiju bio je tim veći jer su odlazile radno sposobne osobe koje su bile upoznate sa sredinom te se njihov odlazak ne može prispodobiti s dolaskom novih doseljenika koji su tek trebali upoznati Australiju.

Samo u Zapadnoj Australiji se tijekom 1948. godine predbi-lježilo dodatnih 550 osoba za odlazak, ali na sljedećem putovanju *Partizanke* vratilo se tek oko 180 osoba iz cijele Australije (*Napredak* 28. 5. 1949)¹¹. Arhivski podaci o putnicima na dva odlaska *Partizanke* 1949. godine iz Fremantla pokazuju da se na prvom putovanju 3. veljače ukrcao sedamdeset i sedam putnika s odre-dištem za druge dijelove Jugoslavije i 36 muških putnika za Albaniju. Na *Partizanku* se ukrcao tom prilikom pet obitelji s ukupno desetero djece. Na trećem, tj. zadnjem odlasku 14. travnja u Fremantleu ukrcao se tek dvanaest putnika za Jugoslaviju, pored osmero prispjelih iz Sydneya, uključujući i Toma Gergicha čiji su roditelji i brat otišli prethodnim odlaskom, te po jedan Bugarin i Poljak, kao i dvoje putnika za Port Said. Pored ukupno procijenjenih 1010 osoba hrvatskog podrijetla, uključujući i njihovih obitelji, još su otputovali 123 povratnika za ostale dijelove bivše Jugoslavije, 121 Albanac, 37 povratnika u Bugarsku, Poljsku i Čehoslovačku, te osam putnika za druga odredišta.

Među tridesetak putnika od 18 do 29 godina koji su se ukrcali u Sydneyu na prvom putovanju *Partizanke* bilo je i osam djevojaka. Može se pretpostaviti da su dijelom bile članice "Prve Australijansko-Jugoslavenske omladinske brigade" koja je brojila šezdeset članova. *Aussie Slav* Brigada provela je po dolasku dva mjeseca na dionici pruge Nikšić-Titograd (Podgorica) među šest stotina ostalih brigadira, a ponajviše crnogorskih brigadira. Bila je proglašena udarničkom pet puta i jednom pohvaljena (*Napredak* 13. 3. 1948; 5. 6. 1948). Njihovu odlasku prethodio je povratak dobrovoljnih brigadira australske udruge mladih *Eureka* (*Napredak* 7. 6. 1947.; 27. 3. 4.; 24. 4. 1948), jedne od brojnih brigada iz raznih zemalja svijeta¹². Jedan od nemalih doprinosa *Aussie Slav* omladinske dobrovoljne brigade bio je u uvođenju primjernih higijenskih navika na gradilištu pruge; jutarnje kupanje bilo je

Bilo je veselje upoznati na brodu nećake i rođake koje su došli iz Sydneya... ali bilo je i suza jer se napuštaju rođaci, školski drugovi, prijatelji, nogometna momčad, tamburaški zbor, kućni ljubimci, i ... način života, a odlazi se u nepoznato koje tek treba doživjeti.

u planinskom potoku, a disciplina je bila vojnička, kako ističu Karmela i Jozo Visković. Sudjelovali su i u različitim kulturnim priredbama, a zborovođa Miro Afrić je zajedno s Franom Bratovićem svirao preko lokalne radio stanice (*Napredak* 12. 6. 1948). Uredništvo *Napretka* je redovno objavljivalo vijesti o njima, a posebno pisma nje-

nih članova roditeljima.

Brigadiri su većinom sami platili prijevoz, istina uz manji popust, ali su se zato aktivno uključili u pomaganje posadi na brodu, posebno bojanju i ispomaganju u kuhinji (razgovor s Karmelom i Jozom Visković, 2008). Međutim, prema izvješću iz *Sydney Morning Herald*a od 20. 1. 1948. godine pedesetak mlađih osoba koje nisu mogle platiti put imale su dogovor s vladom da će to odraditi, vjerojatno se mislilo na radne akcije, a što je izgleda bio slučaj s nekima. Najvjerojatnije je za više osoba povratak bio subvencioniran, odnosno, da neki koji su bili bez sredstava nisu ni platili povratak¹³. Cijene prijevoza na *Radniku* bile su ujednačene, 87 funti, dok su se za putovanje *Partizankom* cijene razlikovale od 167 do 73 funte po osobi, ovisno o vrsti kabine. Ove brojke treba prispodobiti sa zagarantiranom minimalnom plaćom od pet funti tjedno, te da su cijene za sljedeće putovanje *Partizanke* navodno bile snižene za 25%.

Zvanja

Poduzimane su i dodatne inicijative da se pomogne obnovi zemlje, primjerice iskustvom stečenim u australskim rudnicima, osnivanjem radne brigade rudara. To su bili ljudi iz dalmatinskih sela koji su rudarima postali tek u Australiji, kao i mnogi drugi doseljenici, iako su poneki prethodno proveli određeno vrijeme u rudokopima Belgije. Nije bio lagan put od dalmatinskog seljaka do rudara. Rad u rudniku je bio dobro plaćen ali uz brojne opasnosti, nesreće i bolesti. Osnovane su još poljoprivredna, drvodjeljska, transportna, i ribarska brigada (*Napredak* 8. 2. 1947). Očito je da su mnogi bili uvjereni kako svojim znanjem, iskustvom i radom mogu itekako pomoći obnovi svoje zemlje. S druge strane, davane su preporuke da se radne brigade što bolje opreme alatima i strojevima.

Pregled zvanja putnika vrlo je indikativan i potvrđuje uobičajenu sliku o predratnom hrvatskom iseljeništvu. Iseljenici su bili uglavnom slabo obrazovani ljudi sa sela, većinom sa završenih četiri do šest godina osnovne "pučke" škole. Tako je i šesnaestogodišnji Andrija Šegedin na svoj očaj započeo svoj životni

¹¹ Po izjavi Marina Kovačevića, urednika *Napretka*, preko 1200 iseljenika se vratilo u Jugoslaviju. (22. 1. 1949) ¹² *Eureka*, naziv mjesta u državi Viktorija gdje je došlo do oružane pobune rudara 1854. godine, a koja se i danas smatra jednim od ključnih simbola stvaranja australskog identiteta; posebno njen simbol, zastava s bijelim južnim Križem na plavoj pozadini. ¹³ Vesela Šegvić (1953: 37-9) ističe da je Jugoslavija sa 261 063 dolara subvencionirala povratak, ali i kako je najveći dio tih sredstava bio utrošen na povratnike iz Latinske Amerike. Po autorovim sjećanjima tih godina se naveliko govorilo o besplatnom prijevozu povratnika iz tog dijela svijeta.

TUESDAY, DAILY TELEGRAPH JANUARY

Slavs Sing As Ship Leaves

FAREWELL: Hundreds of Slavs on the wharf sang national Slav songs as the Partizanka left Sydney yesterday for Yugoslavia carrying 193 Yugoslavs.

CLENCHED FISTS AS SHIP SAILS

4000 Farewell Yugoslavs

Many people in the crowd of 4000 which farewelled the Yugoslav ship Partizanka yesterday gave the clenched-fist Communist salute and chanted "Tito, Tito."

Partizanka, which sailed from Circular Quay, will take 193 Yugoslav passengers from Sydney to their homeland.

Another 600 Yugoslavs will join the ship in Fremantle (W.A.).

They comprise the first large group of Yugoslavs to leave Australia.

Within the next few months more than 7000 will sail for their homeland.

Partizanka is expected to return to Australia after she has taken 700 Yugoslavs home from Montreal (Canada).

Relatives on the wharf yesterday sang Slav hymns and folksongs over loudspeakers.

One passenger, singing loudly and waving his arms, conducted the crowd on the wharf, who joined in the singing.

Men Embrace

A few minutes before the gangway was hoisted, men rushed down to embrace and kiss men friends standing on the wharf.

Members of the crew, who had made last-minute purchases, carried 70lb. bags of sugar, sheets of shoe leather, and many wrapped parcels up the gangway a few minutes before sailing time.

A few of the departing Yugoslavs wore R.S.L. badges, but many wore Communist emblems.

Security officers mingled with the crowd, and kept a close watch on several well-known Communists who farewelled the ship.

Twenty-one of the 193 Yugoslav passengers were naturalised Australians, and carried Australian passports.

TAXI TRIP LIMIT SUGGESTED

Yellow Cab taxi-drivers wanted a five-mile limit on trips because of petrol ration cuts, Mr. A. R. Tewkesbury said yesterday.

Mr. Tewkesbury, a director of Yellow Cabs, said this would be similar to mileage restrictions during the war.

The law now required drivers to go any distance fares wanted within the entire metropolitan area.

Because of recent petrol cuts, Yellow Cab drivers operated on an average of four gallons of petrol a day, Mr. Tewkesbury said.

The men yesterday unanimously accepted the company's proposal that drivers, as lessees of cabs, pay the company a flat rate of 7½d a mile.

The men agreed to this provided mileage of taxis in the metropolitan area was limited to about five miles.

The company and drivers today will discuss an arrangement for "dead mileage" for cruising while unengaged and seeking fares.

At present the men get 52½ per cent. of the amount rung up on taximeters, which operate only when taxis are engaged.

Shooting Of N.G. Natives Alleged

A New Guinea resident said in Sydney yesterday that a patrol officer's party allegedly shot and killed five natives in Central New Guinea in September.

He added that planters, missionaries, and officials wanted an inquiry into the alleged shooting.

The resident said that the inquiry should investigate the following allegations:

- A patrol officer, with little experience, accompanied by a party of native police, met, while on patrol, a large party of natives.

- The natives demonstrated by throwing spears and shooting arrows, all of which fell in the ground near the patrol officer's party.

- After the demonstration, the police fired on the natives, killing five or six and wounding others.

- At least one native

'Nincompoops' At University

BRISBANE, Monday.—When it came to discussing questions outside their particular calling, the majority of university students were "nincompoops," said Mr. J. J. Wilkinson today.

Mr. Wilkinson is a Sydney Bachelor of Engineering and undergraduate in Arts, and president of the Sydney University Newman Society.

Singer Signed

put u Australiji sječom drva na *Woodlineu* izvan Kalgoorlie, gdje su se drva sjekla za izvor energije poznatim rudnicima zlata. Otac Ivan nije mu omogućio nikakvu alternativu životu u šatoru i sječi drva bez bolovanja. Odlazak djece na rad je dio životnih ispovijesti mnogih mlađih doseljenika, ali i onih koji su se tijekom ranih 1950-ih vraćali nazad u Australiju (razgovori s Paškom Radićem, 2008; i Vini Bavčević-Kenda, 2008). S vremenom, neki su kupili farme, pa i kamione za prijevoz povrća na tržnicu, poput oca Toma Gergicha, Mate, i samog Andrije, te se identificiraju kao vozači, a stekli su i neka druga znanja, ponajviše kao vrtlari, rudari i zidari. Vozač je najčešće bio farmer ili vrtlar koji je posjedovao kamion.

Ženske putnice se, osim rijetkih iznimki, registriraju kao domaćice, odražavajući time tadašnju socijalnu strukturu Australije gdje su žene među prvim u svijetu stekle pravo glasanja, ali ne i mogućnost rada izvan domaćinstva poslije rađanja. Iznimke su se činile za vrijeme rata, no bitnije socijalne promjene došle su industrijalizacijom i prilivom velikog broja sveučilišno obrazovanih žena na tržište rada tek 1970-ih godina. Među putnicima koji su se ukrcali u Sydneyu bilo je najviše farmera, vrtlara i vozača, gotovo 32%, dok je radnika, domaćica i učenika bilo po 10%, a rudara tek 4%. Putnici s ostalih dvadesetak zanimanja činili su oko 33%, gdje su se pored klesara dva muškaraca prijavili i kao poslovni ljudi, te četiri činovnika. Među činovnicima su bili Petar Todorčić iz Zmijavaca, tajnik *Saveza* i član uredništva *Napretka*, te aktivistkinja *Saveza*, Dora Weitzner. Ovi podaci potvrđuju zabilješke Pricea (1963:145) o vrsti poslova kojima su se bavili doseljenici iz južne Europe. Koliko god da su farmeri i vrtlari mogli tih dana računati na sigurnu budućnost, radnici se nisu osjećali sigurni jer je gospodarstvo Australije tek počelo izlaziti iz ratne ekonomije.

Kod kuće

Raskidane papirnate trake simbolički su u lukama Sydney i Fremantle značile rastanak s Australijom, sa stotinama koji su došli na ispraćaj. Poslije plavetnila Indijskog oceana, zaustavljanja u Colombu i laganog oštećenja u Sueskom kanalu, za koji tjeđan su suze rastanka zamijenjene suzama i veseljem ponovnih susreta. *Partizanka* je uplovila po hladnom vremenu u Dubrovnik 18. veljače 1948. godine ujutro u devet sati. Prizor potopljenih brodova u svećano okićenoj gruškoj luci prepunoj brodica dobrodošlice, odudarao je od velikog skupa ljudi i školske djece koji su došli ili organizirano ili iz znatiželje, te rodbine, konavo-

Brod *Radnik* je ponajviše plovio prema Kanadi. S njim se vratilo 1869 iseljenika iz Kanade, 250 iz SAD i isto toliki broj podrijetlom iz drugih zemalja *narodne demokracije*. Izgleda da je šesto putovanje 5. studenog 1948. bilo i zadnje, jer je Vijeće kanadskih južnih Slavena donijelo odluku da obustavi sve radove oko repatrijacije iz Kanade do "uređenja političkih prilika u Jugoslaviji" (*Napredak* 15. 2. 1949). Nadalje, *Napredak* od 15. 5. 1948. godine donosi vijest da se *Partizankom* vratilo tih dana 738 iseljenika iz raznih zemalja južne Amerike, čak 600 iz Argentine; dok ih je sljedeći put odatle došlo 681, ponajviše iz Brazila, od kojih je oko 500 bilo rodom iz Blata i Vela Luke gdje su se i iskrcali (*Napredak* 4. 9. 1948.; *Slobodna Dalmacija* 26.8. 1948).

skih kola, ... došli su dočekati povratnike, a neki i djecu, braću, roditelje, unuke. Mnoga djeca rođena u Australiji prvi puta su vidjela neku odrasliju osobu koja slični na njihova oca ili majku tek u gruškoj luci, poput djece Jakova Pavičića, Margie, Vinnie i Lena. Poslije dvodnevnog boravka u lijepim dubrovačkim hotelima uskoro su svi otišli svojim kućama po teškom jugu brodovima i autobusima.

Naslov na prvoj stranici *Slobodne Dalmacije* od 20. veljače 1948. godine glasi: "U Dubrovniku je priređen oduševljeni doček-iseljenicima-povratnicima iz Australije", a tekst je popraćen s nekoliko fotografija broda. U ime vlade NR Hrvatske povratnike je pozdravila tadašnja ministrica

financija Anka Berus (*Napredak* 13. 3. 1948). Njezin govor je prenet u cijelosti, kao i govor povratnika, glavnog tajnika Saveza jugoslavenskih iseljenika Australije Petra Todorčića, koji posebno ističe "...svaki naš iseljenik u tuđini našao je najteže i najgora radove, stradao je robujući...", a kao i drugi stranci "...često su dobivali za uzvrat prezir, klevete, psovke i druge napade...", od *reakcionarnih krugova* za razliku od mnogobrojnih demokrata i prijatelja. Vratili su se ne na praznik već da "...živimo, radimo i gradimo našu slobodnu domovinu..." u kojoj "ćemo uživati sva ekonomska, politička, socijalna i nacionalna prava..." u kojoj "se postavljaju temelji za socijalizam". Uskoro slijedi i vijest da je Tito već poslije dva dana primio tročlanu delegaciju povratnika podvlaćeci time političko i propagandno značenje ovog događaja. U sljedećim brojevima nižu se druge vijesti o povratnicima, kao i njihove izjave o teškim uvjetima života, izrabljivanju, nostalgiji, veselju povratka, ali i da će "pomoći izgradnji naše socijalističke domovine"¹⁴. Uskoro slijede i vijesti o visokoj uplati upravo raspisanog Narodnog zajma od strane mnogih iseljenika-povratnika i to do iznosa od tadašnjih 100 000 dinara od strane Ante Marinovića kao i drugih visokih iznosa od inih povratnika (*Slobodna Dalmacija* 29. 6. 1948).

Tih mjeseci *Slobodna Dalmacija* je vrlo aktivna u praćenju povratka i ostalih zbivanja u iseljeništvu. Pokreće i posebnu rubriku "*Iz života iseljenika*", a oba se broda redovito spominju i u člancima o obnovi i uspjesima trgovačke mornarice. Objavljuju se vijesti o odlascima *Partizanke* i *Radnika* po iseljenike, kao najave njihova povratka i dolazak ovih brodova u Dubrovnik, Korčulu, Split i Rijeku. Dramatičnost zbivanja odražava se ponajbolje u naslovima poput: "*Veleban doček i ispraćaj našeg putničkog prekooceanskog broda 'Partizanka' u Buenos Airesu*"; "*Parobrodom 'Partizanka' stigla je u Split prva grupa iseljenika-povratnika iz Južne Amerike*"; "*'Partizankom' je stigla u Split druga grupa naših iseljenika-povratnika iz Argentine*"; "*U domovinu je stigao parobrod 'Radnik' sa*

¹⁴ Dora Pervan u Dubrovniku po drugom dolasku *Partizanke* 26. 2. 1949 (*Slobodna Dalmacija* 27. 2. 1949).

Konavoski plesovi dočekuju Partizanku u Dubrovniku [Arhiv Vori Lalić]

Silazak s Radnika u Splitu
[Foto Paško Alujević, Arhiv Muzeja Grada Splita]

Dolazak Radnika u Split
[Foto Paško Alujević, Arhiv Muzeja Grada Splita]

Doček Radnika u Splitu
[Foto Paško Alujević, Arhiv Muzeja Grada Splita]

Doček Radnika u Splitu [Foto Paško Alujević, Arhiv Muzeja Grada Splita]

Doček Partizanke u Dubrovniku [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

NAPREDAK, JANUARY 24, 1948.

Strana 7

SUSRET S POSADOM PARTIZANKE

Visoko na katarci zalepršala se zastava nove Jugoslavije, zatutnjala je pozdravna sirena broda, zaorila se pjesma naših povratnika i u blagom popodnevnom vjetru marane povratnicima, pričinise se kao lep-tiri, koji se šarenim svojim izdi-goše preko mnoštva okupljenog na-roda. "PARTIZANKA," radost i ponos naša, zasjekla je valove i uputila se svom veselom putu u domovinu.

Brod nove Jugoslavije posjetio je obale australske i dostojno repre-zantirao ono, što danas u očima našim i narodima demokratskog svijeta, nova Jugoslavija predstav-lja.

Da su naši Jusoloveni, posjetioci broda, bili oduševljeni njegovim uređanjem, njegovim ukusno nam-ještenim i ugodno svrstanim nam-ještajem, njegovom čistoćom i prije svega, ljubaznošću popraćenom svjesnom disciplinovanosti posade —moglo bi se pripisati eventualnoj sreći i radosti, pri susretu sa pred-stavniciima starog nam kraja.

No objektivni posmatrači, domaći Australci, iznenadjeno su zastajali kada su umjesto neke zapuštene, zaštićive barke sa poludivljom i polupiratskom posadom—kako je to proizašlo iz opisa ovdajne štampe —našli na atmosferu, koja je svoj-stvena istinsko kulturnoj sredini na-prednog svijeta. Čudili su se ugla-djenosti mornara i ofeira, manirima i predusretljivosti tih "partizana," koji svugde i na svakom koraku dokazase da su svjesni svoje uloge i svog zadatka—misionara nove Jugoslavije.

Najprijatnije smo mi, jugoslo-venski iseljenici, bili dirnuti srdač-nošću kojom se istakao svaki član

nog gledanja na svijet, koji pro-zima svakog pojedinca. Ovaj stav prema životnim problemima tumači nam pojavu da relativno mladi ljudi, najvećom ozbiljnošću pristu-paju vrlo odgovornim dužnostima njima povjerenim. Ovaj stav tumači da iako postoje razlike u položaju pojedinih članova posade, ne pos-toje razlike u osjećanju drugarstva među tim članovima. Kapetan je isto oslovljavan "drugom" kao i svaki drugi, manje odgovorni, član posade. I ovaj se stav ogledava ujed-no i u kulturnom radu, cijela je po-sada obuzeta voljom da se kulturno prosvjetno podiže. Eto zidne novine. Svaki član može ovdje da iznosi svoja opažanja, svaki može da vrši ovdje prve korake na književnom polju, svi se zajednički koriste pou-kama, kritikama i savjetima koje se na toj ploči iznose.

Ta težnja ka kulturi samo je izraz jednog sveopćeg nastojanja naroda Jugoslavije, da grada škole, da šire prosvjetu i da se što prije uzdignu među prve narode, ne samo u eko-nomskom nego i kulturnom pogledu.

Govorili smo jednim, predstav-nikom naše omladine, koja se vaspitava i odgaja u Jugoslaviji.

Rodjen 1925, dvostruki je udar-nik, služio je vojsku do nedavno u Titovoj Gardi. Ponosom govori o postignućima u Jugoslaviji. Odušev-ljava se rezultatima na Omladin-skoj pruzi. Bio je on lično rukovo-dioc jedne omladinske brigade.

Ipak, u svakoj prilici zazire od pretjerivanja i u svakoj se izjavi pridržava stroge objektivnosti. Na pitanje, ima li svakovrsne hrane dovoljno u Jugoslaviji, on se zamisli, pogleda me u oči i reče: "Znaš, ja nikad u životu lagao nisam pa mo-ram Ti priznati i sada istinu—piri-"

tih suša u posljednjim godinama, Jugoslavija bi danas u pogledu ish-rane bila na zavidnom položaju. No ovogodišnjom žetvom, stanje će se mnogo popraviti, biće zadovoljene ne samo potrebne količine nego i kvalitet hrane. Pri svemu tome čla-novi posade, koji poznaju prilike u Evropi i iz ličnog iskustva, katego-rički su izjavili da su prilike u Jugoslaviji danas kudikamo povi-ljnije nego u Francuskoj, Italiji pa čak i u izvjesnim pogledima u Čehoslovačkoj.

Cijene su relativno visoke. Plate takodjer. Ali su cijene visoke samo onima koji ne rade. Radnom čovjeku obezbjeđena je hrana po raznim menzama za oko 650 dinara mjesečno što je 1/6 ili 1/7 prosječne plate. A stanovi odnosno stanarina fiksirana je prema predratnim cijena-ma.

O svim tim stvarima svi članovi posade ne govore u nekom fanatič-kom propagandističkom duhu, ne razmataju se nekim fabuloznim bajkama nego u objektivnom tonu razglabaju situaciju kao problem kome se pristupilo i koji se uspješno rešava u danoničnoj životnoj borbi.

"Ekonomska situacija u Jugosla-viji nije odlična, izjavio je jedan član posade, i niko ne želi da to tvrdi. Ali zapamti kakva je danas, jer kad se sutra probudiš već će biti bolja a prekosutra je već nečės moći uporediti da današnjom." Ovo je karakteristično za Jugosla-viju. Polet koji zahvaća cio narod i koji takom intenzivnošću omuga-čava njenu izgradnju.

Još nešto. U novoj Jugoslaviji nema "Solunasa." Svi koji pozna-vahu staru Jugoslaviju, znaju za ovaj izraz. Znaju da su to bili oni

pravom očekuje da svaki borac u građanskom životu potencirano učestvuje u izgradjivanju države.

Sa ovakvim ljudima, sa pravim sinovima jugoslovenskog naroda, naš je iseljenički svijet ubrzo uspostavio tijesno prijateljstvo. Na svakom kovaku smo susretali čla-nove posade kako su opkoljeni našim iseljenicima, kako zajednički pobu-djuju stara sjećanja—mnogi su imali i imaju zajedničku rodbinu, još više ih imaju zajedničke pri-jatelje—i kako, u neusiljenom dru-garstvu, éaskaju za lijepo namješ-tenim stolom koje društvene pros-torije broda.

Iseljenici su se na brodu osjećali kao u kući svojoj. Svugdje su se sastajali, ponosno komentarisali ele-gantni namještaj i udobne prostori-je. Trpezarija, salon, bar, biblio-teka, sala za igranje, brijačnica sve u lijepim harmoničnim bojama i čistoćom, koja je bez prigovora i primjerna. Nije ni čudo. Posada je brod smatrala svojim brodom, lič-nom svojinom i uvjerenja je bila da će naši povratnici umjeti da ga ei-jene na sličan način.

Nije nam radost međutim bila nepomućena. U svu tu svećanu at-mosferu umješalo se, svojim kriješ-tavim glasom, preklapanje jedne pomahitale domaće štampe, koja u izvrtanju činjenica, u netačnom prikazivanju događaja nije pre-zala ni pred najnakaznijem načinu pisanja. Ne bi u okviru ovog članka htjeli da se pobliže pozabavimo tim očiglednim klevetama. No želeli bi samo naglasiti da smo svi mi ise-ljenici Jugoslavije zahvalni toj štampi, jer smo se napokon na djelu mogli uvjeriti, koliki značaj možemo

noću kojom se istakao svaki član posade. U svakoj prilici trudili su se oni da nam preko svoje ličnosti, Blago Jugoslaviji ako joj samo omoguće uspostavu kontakta sa općom drugarskom atmosferom koja ispunjava brod, koja zahvaća Jugoslaviju i koja treba i nama ovdje da služi kao primjer.

Jer ta drugarska atmosfera nije uslijena. Ona je rezultat jednog svijetozrenja, jednog humano-napred-

kralja svaki dan da ga odvrte od sporazuma s Grcima te izmišljaju izgovore kako bi osujetili ili odložili sporazum." Toliko su srpski feudalci bili zainteresovani u osvajanjima i sticanju novih posjeda i novih izvora bogaćenja.

Feudalci, rukovodjeni sa svojim neposrednim interesima, gubili su iz vida cjelokupni razvitak i interese državne cjeline. Ojačani i obogaćeni u osvajajkim ratovima, feudalci su težili da svaki na svom području iskoriste do krajnjih granica privredne snage i da se oslobode ograničenja koja im je stavljala centralna državna vlast. Oni su tako došli u sukob sa razvitkom novih privrednih grana rudarstva trgovine zanatstva i novčarstva. Pravilan razvitak nove privrede zahtijevao je jaku centralnu vlast srednjoj državi i sigurnost poslovanja. U trgovinu i iskorišćavanju rudnika bio je uloženi veliki kapital, uglavnom mletački i grčki, a glavni trgovački posrednici bili su Dubrovčani i Kotorani. Sam trgovački promet između Dubrovnika i Srbije ovoga vremena iznosio je, prema djelomičnim dubrovačkim računima, oko 2,000.000 ondašnjih "dinaru." Trgovački kapital prodirao je u Srbiju na sva vrata i razvijao proizvodnju od koje je država vukla velike koristi. Kralj Milutin, uviđajući potrebu da se obezbijedi trgovačko poslovanje, išao je zatim da na putu razviku novih državnih vlasti i ukloni smetnje koje se bile na putu razviku novih privrednih grana. Takovu smetnju predstavljali su feudalci koji su se rukovodili isključivo svojim posebnim interesima bez obzira na razvitak i interese državne cjeline. Oslanjajući se na svoju najamničku vojsku Milutin je uspio da obuzda feudalece. U tome ga je pomoglo i sveštenstvo koje je takodjer imalo znatne koristi od nove privrede, naročito od trgovine: manastirska imanja bili su veliki proizvođači trgovačkih dobara.

Rad na jačanju centralne državne vlasti nastavio je Milutinov nasljednik Stevan Dečanski (1321-1331). On je težište svoje politike postavio na to da očuva i konsoliduje osvajanja koja je izvršio njegov otac u Vardarskoj dolini. Vizantija i Bugarska složile su se da zaus-tave i suzbiju ekspanziju srpske feudalne države prema Egejskom Moru. No pobjedom Stevana Dečanskog nad Bugarima kod Vel-buđa 1330 godine osigurana je u Srbiji vlast nad tom oblašću na duže vrijeme. Poslije pobjede Stevan je smatrao važnijim da obezbi-jedi mir, učvrsti kraljevsku vlast i osigura miran privredni razvitak, nego da pobjedu iskoristi za dalja osvajanja bugarskog teritorija, kako su želila ratoborna vlastela u izgledu na dobijanje novih feudal-nih posjeda. Vlastela su iskoristila ambicije kraljeva sina Dušana i pomogle ga da zbaci s prijestolja svoga oca i da se sam proglasi kraljem.

(Nastavak na str. 106)

ovaj izraz. Znaju da su to bili oni "rodoljubi" čija je jedina zasluga bila, učestvovanje u proboju solum-skog fronta u prošlom svjetskom ratu. Daleko od nas pomisao da omlažavamo herojstvo pravih solumskih boraca. Nego potsjedamo samo na onu nezdravu pojavu, kada je svaki slučajni učesnik, tog dijela fronta, lupao prsa da je on stvorio Jugoslaviju.

Nova Jugoslavija nema nove Solunaše. Borci koji su učestvovali od 1941 u oslobodilačkim ratovima, danas prednjače u izgradnji i napora oko obnove. Niko ne može da počiva na stečenim lovorikama. Nadje li se koji manje svjesni koji bi to pokušao, odmah će da čuje opomenu: "Druže, ništa Ti ne vrijedi ako si se borio od 1941 i ako danas ne učestvuješ u ovoj novoj borbi, u borbi za izgradnju Jugoslavije te time iznevjeriš ove tvoje ranije ideale." Nova je Jugoslavija zahvalna prema svojim boricima, pripravnica je da im na svakom koraku izlazi u susret, očinski se brine za invalide, ratnu siročad ali

stampa, jer samo se naprasom na ujetu mogli uvjeriti, koliki značaj možemo pripisati njenom pisanju i koliko povjerenje možemo pokloniti istosti njenih izvještaja.

Srećom, kako ni mi tako ni posada, ne identifikujemo tu štampu sa poštom australskom javnošću. Svi smo imali prilike da se i sami osvjedočimo kako su domaći, Australci, posetioци "PARTIZANKE," zadovoljstvom i najboljim utiscima napuštali brod, poslije razgledanja njegovog. I kako su neki se indiginirano izrazili o štampi i o njenom pisanju.

Završićemo članak riječima našeg mladog udarnika, koji se time povodom izrazio na slijedeći način: "Oni (mislio je na neke zavedene Australce) misle da ih mi mrzimo. A mi ih cijenimo i volimo. Mi smo strancima ukazali najljepše gostoprinstvo na Omladinskoj pruzi. Mi znamo da svi radni narodi cijelog svijeta mogu bratski se složiti i živjeti u miru."

To je duh u kojem se vaspitava nova Jugoslavija i njena omladina.

Oduševljena masa naših iseljenika u luci Fremantle povodom dolaska "Partizanke."

SMET FASZAMU — SLOBODA NARODUI

SLOBODNA DALMACIJA

GLASILO NARODNOG FRONTA DALMACIJE

6. GODINA VI.

SPLIT, PETAK 20. VELJAČE 1948.

BROJ 953.

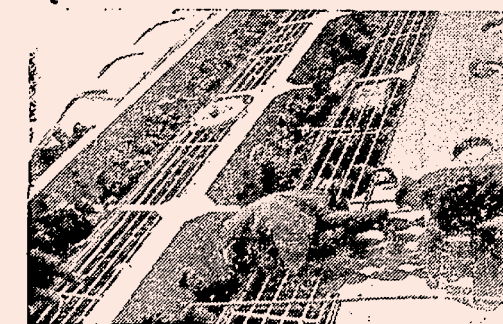
Poštarina plaćena u gotovu

Pojedini broj Din 2.—

List izlazi svako poslije podne osim nedjelje. — Uredništvo i Uprava: Split, Ivo Ribara-Lole 21. — Telefoni: Uredništva 23-44, Tajništva 29-51, Uprave 31-38, Štamparije: 82-96, Oglasi, preplate, reklamacije: 31-38

U Dubrovniku je priređen oduševljeni doček iseljenicima-povratnicima iz Australije

U ime NF-a Jugoslavije iseljenike je pozdravila ministar Anka Berus

Prvi susret iseljenika iz Australije i predstavnika naših vlasti na Jadranu

Dubrovnik, 19. II. — Jučer je grad Dubrovnik i cijela gruška luka osvanula iskrećena zastavama i zelenilom u počast iseljenika koji se vraćaju parobrodom »Partizanka« iz daljine Australije. U brolu su nastali

pljeni svi iseljenici-povratnici, a cijeli brod bio je iskrećan parolama. Na zajedničkom mostu bila je istaknuta velika parola: »Došli smo pomoći izgraditi i obnoviti našu slobodnu domovinu«. Na lijevom boku broda jugoslavenska omladina, koja se vraća iz Australije, istakla je parolu: »Jugoslavenska omladina iz Australije slijedit će herojsku omladinu Federativne Narodne Republike Jugoslavije«.

Pričizavanje parobroda bilo je praćeno bujicom poklika i pjesmom koja se orila preko gruške luke, a hvalade zastavica i maršnica pozdravljalo je iseljenike-povratnike koji su odgovorili poklicima i pjesmom. Kad su sa broda bili bačeni konopi ugledana je preko polovine cijelog broda velika parola: »Druzi Titu i domovini za nas povratak!« Kad se brod odmaknuo obali preko obale su prošli Konavljanke i Konavljani u živopisnim konavoskim narodnim nošnjama. U skladu ritma muzike oni su prolazili izvodili tradicionalno »pod-kolos«. Ova pažnja ukazana našim iseljenicima.

Iseljenicima od strane rodoljubivih Konavljana izazvala je suze na očima iseljenika-povratnika koji su sa palube »Partizanke« promatrali kolo i koji su ovo osjetili kao pozdrav slobodne domovine. I sitna djeca iseljenika mahala su sa palube rupcima oduševljena prizorom koji se pred njima pokazao, a koji im je prikazivao domovinu o kojoj su dosada samo mogli da slušaju od roditelja i starijih.

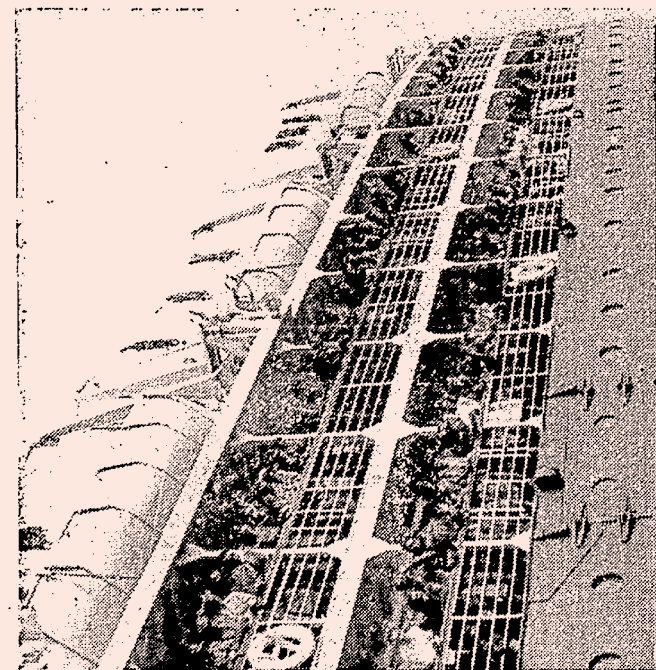
Rodaci i prijatelji, koji su očekivali svoje iz dalekog svijeta, kao i iseljenici koji su željeli da vide svoje u starom kraju tražili su jedni druge očima.

Nastali su burni poklici sa palube broda i sa kopna slobodnoj domovini. Komunističkoj partiji i maršalu Titu kad je gruška glazba završala najprije hrvatsku narodnu himnu, a zatim jugoslavensku državnu himnu. Još se uzbuđenje nije bilo ni stišalo, iseljenike-povratnike pozdravila je u ime Narodnog fronta Jugoslavije, ministar NR Hrvatske, drugarica Anka Berus, koja je rekla:

Govor predstavnika NF-a Jugoslavije

Anka Berus

»Drugi drugovi i drugarice, osobi-ta mi je čast da vam prilikom stupanja u našu domovinu, a ne za profit pojednaca, gdje je izvršena nacionalizacija pro-

»Partizanka« sa iseljenicima-povratnicima uplovlila u naše vode

čaju parobrodom »Partizanka« iz daleke Australije u kojoj su proveli dugo godina.

Iako je u Dubrovniku duvala jaka buća i vladala jaka zima, prema gruskoj luci od najranijeg jutra kretao se veliki broj članova narodnih organizacija i velika masa naroda da uzme uteška u doček naših iseljenika koji se poslije dugog izbjavanja u tuđini vraćaju u domovinu da mogu izgraditi zemlju. Na putu prema gruskoj luci išle su velike povorke naroda pod zastavama i parolama u kojima su bili izraženi topli pozdravi braći iseljenicima i iskaknuti uspjesi koje je naša zemlja postigla u radu na obnovi i izgradnji u izvršavanju Petogodišnjeg plana.

Na prostoru gruske obale sakupio se ogroman broj naroda iz Dubrovnika i okolice, a na samoj obali, kojna je bila sva isključena, bio je podignut lijep slavluk sav u zelenilu i zastavama. Ispred Javnih skladišta bila je podignuta tribina za predstavljanje svih naših republika koji su u toku jučerašnjeg dana stigli u Dubrovnik da u ime svih naših naroda pozdrave naše povratnike, te za predstavnik naših narodnih vlasti, J.A. i masovnih organizacija.

Uz tribinu postrojili su se pioniri Dubrovnika i Gruza sa zastavicama, članice APZ-a sa cvijećem i rođaci iseljenika koji su stizali iz Australije. Dočeku je prisustvovala i dubrovačka gradska glazba, kao i članovi sindikata. U očekivanju »Partizanke« po luci su plovili brojni mostorni čamci koji su izašli u susret iseljenicima-povratnicima. Na svim parobrodoma u luci bili su iskaknuti stiglih u počast povratnika.

Nesto prije 9 sati na grusku obalu stigla je drugarica Anka Berus, ministar financija NR Hrvatske i izaslanik Narodnog fronta Jugoslavije, zatim predstavnici pojedinih federalnih jedinica, te predstavnici narodne vlasti i J.A. Sakupljena masa naroda toplo je pozdravila svoje rukovodioce.

U 9 sati sirene sa parobroda u luci najavile su približavanje »Partizanke«. Veliki putnički parobrod pojavio se iza rta i usporenom vožnjom približavao se obali. Pojava »Partizanke« bila je dočeka burnim klicanjem okupljenog mnoštva i mahanjem zastavica iz hiljada ruku. Narod je klicao iseljenicima, novoj Jugoslaviji, maršalu Titu i Komunističkoj Partiji. Sa parobroda odgovarali su poklicima i pjesmom iseljenici-povratnici.

Na palubi parobroda bili su oku-

pa mi je čast da vam prilikom stupanja na tlo naše oslobođene domovine uručim ime Narodnog fronta Jugoslavije vatrene pozdrave svih rođoljuba naše zemlje, svih trudbenika grada i sela, svih složenih naroda nove Jugoslavije, ujedinijenih u moćnu i jedinstvenu političku organizaciju, Narodni front.

Čast mi je, drugovi i drugarice, da vam izrazim ime Narodnog fronta Hrvatske zadovoljstvo naroda Hrvatske što može da vam pruži pozdrave i klike dobrodošlice. Prilikom stupanja na tlo oslobođene domovine želim mi svi da vam izrazimo svoje zadovoljstvo da će se našim naporima za izgradnju zemlje priključiti i vaši napori.

Drugovi i drugarice, vas dočekuje slobodna domovina. Naši su narodi, drugovi i drugarice, sačuvali bogatstvo svoje zemlje sami za sebe, za svoje buduće generacije i sva su bogatstva naše zemlje postala općuotčinom imovinom. U suštini onemogućeno je međusobno izrabljivanje ljudi, tako da možemo s pravom tvrditi da takova sloboda kakovu su izvojevali naši narodi postoji još samo u zemljama gdje se radi za potrebe

stan da višak proizvoda koji on stvara znači dnevno poboljšanje njegovog života, ali da to ujedno znači i poboljšanje općeg nivoa života naše zemlje, svih radnih masa. Zato se u našim tvornicama i radionicama čitavi kolektivni bore za svladavanje novih i novih normi, za što više proizvoda i za što bolji kvalitet proizvoda. Vaše sposobnosti, vaša stručna sprema, vaše stručno iskustvo predstavlja za naš narod najdragocjenije blago koje je ste mogli donijeti sobom. Sigurni smo da će vaš rad donijeti plodove našoj zemlji, plodove kojih ćete sufinancijati biti i vi sami.

Mnogima će od vas rad biti težak zato jer u našoj zemlji dosada nisu još primijenjene one tekovine koje je moderna tehnika stvorila i jer proizvodnost rada u nizu industrijskih gradova bila naviknuta.

Naš Petogodišnji plan, Tvor plan industrijalizacije i elektrifikacije, ima upravo taj zadatak da nas napravi u ekonomskom pogledu neovisnima od stranih monopolista, da izvrši rekon-

strukciju naše privrede, da podigne našu industriju na višu tehničku bazu i to da osigura i rekonstrukciju poljoprivrede. Naš prvi Petogodišnji plan treba da dade veće i bolje količine industrijskih proizvoda, da omogući znatno podizanje proizvodnosti rada i time smanjivanje radnog vremena nužnog za podmirivanje potreba radnog naroda. Mi se ne možemo zadovoljiti onom količinom proizvoda kojom su podmirivane potrebe prije rata, jer radne mase treba da imaju za svoju potrošnju daleko veće količine proizvoda, nego što je to njima ranije bilo omogućeno. Za to su naša mjerila sasvim druga. Kad govorimo da nam mnogo toga nedostaje znači da trebamo mnogo toga proizvesti da bi svaki radni čovjek postigao onaj standard života koji će mu osigurati kulturniji život.

No, zato treba da proizvedemo više i svaki čovjek treba da razvije sve svoje radne sposobnosti. Mi smo svjesni toga da ćemo imati samo ono što ćemo vlastitim snagama proizvesti, ali smo ujedno i sigurni da proizvode našeg rada ne će koristiti nikko izvan radnih masa naše zemlje, izvan općenarodnog našeg radnog kolektiva. Politička i ekonomska sloboda stvorila je kod nas nove odnose među ljudima. Vi ćete, drugovi i drugarice, naći mnogo šiošta promijenjeno u svojoj domovini. U novoj Jugoslaviji ne će naići na to da prod ogromnih količina svakoljih proizvoda prolaze ljudi koji ne mogu da utraže svoje potrebe zato jer su nezaposleni, jer nemaju sredstva za život kao što je to bilo u staroj Jugoslaviji, a što susrećemo u zemljama koje su zadržale stari ekonomski i politički poredak.

Kod nas ne će vidjeti raskoš, ali ni onu bijedu koju stvara kapitalizam. Vidjet ćete da je kod nas zauvijek uklonjena avet besposlice, da se radni narod ne boji sutrašnjice, da je prošet samo jednom brigom: što više raditi, što više proizvoditi da bi što više imali.

Raspodjela svih proizvoda koje izraduju radni ljudi naše zemlje vrši se po načelima našeg Ustava po kojemu onaj koji ne daje zajednici ne može od nje ni primati. Osim toga provodi se načelo da onaj koji više radi i više daje zajednici od nje više i prima. Prema tome je osnovna parolna posvećena onim ljudima u našoj zemlji koji nose teret izgradnje naše zemlje, a to su radnici, seljaci

Ususret iseljenicima-povratnicima pošli su predstavnici naših vlasti — »Partizanka« u našim vodama

trećom grupom iseljenika-povratnika iz SAD i Kanade”; “U Velaluku na Korčuli stiže ‘Partizanka’ sa iseljenicima-povratnicima iz Brazila”; “Parobrod ‘Radnik’ stigao u Split: Iskrcao je 40 iseljenika-povratnika, jedan dio tereta i prosljedio za Rijeku”; “‘Partizanka’ u splitskoj luci”; “Doček četvrte grupe povratnika iz Južne Amerike u Splitu”; “‘Partizanka’ stiže u riječku luku 10. X. sa novom grupom povratnika iz Južne Amerike”. Interesantno je da se pri tome svaki put evidentira i broj povratnika, bez obzira što je isti opadao kroz to kratko razdoblje.

Za mnoge slijedi nekoliko godina života između dolaska u rodni kraj i kasnijeg neplaniranog povratka u Australiju, neki ostaju za stalno. Posebno je to zanimljivo razdoblje ulaska u novi život za povratnike i njihovu djecu, njihova prilagođavanja izmijenjenim uvjetima života u rodnom kraju, odnosno složenosti egzistencije njihovih potomaka koji su se našli u situaciji *stranaca* u rodnom kraju svojih roditelja. Neki su usprkos svijesti o nedaćama kroz koje su prolazili njihovi roditelji zavoljeli rodni kraj svojih roditelja, aklimatizirali se i asimilirali u danim uvjetima, potisnuvši nostalgiju za svojim rodnim mjestom i prijateljima koje možda nikada više neće ni vidjeti. Međutim, neki su za obiteljskim stolom doprinijeli odluci roditelja da se vrate tamo odakle su došli, ovaj put u svoj rodni kraj. Mnogi su jednostavno iščezli iz novih sredina, izbrisali iz sjećanja taj doživljaj, neki su se vratili i u zemlje Latinske Amerike koje su već uvelike proživljavale velike gospodarske i socijalne krize.

Po povratku, život povratnika, njihovih obitelji i djece, prema podudaran životu neposredne okoline, nije bio istovjetan. Ipak su većinom donijeli nešto sa sobom u vrijeme velikih oskudica, uključujući hranu, odjeću i razna materijalna dobra koja su tih dana bila rijetkost u Jugoslaviji, ako ih je i bilo. Imali su više *bonova* nego susjedi poradi obvezatno izmijenjenih deviza po neprimjereno slabom tečaju. Međutim, donijete zalihe su brzo iščezavale, dijelom i stoga što je u općoj nestašici dio bio podijeljen s rodbinom koja je bila u daleko lošijoj materijalnoj situaciji. S vremenom, razlike su blijedjele. Ali, donijeli su sa sobom i saznanja ne samo o boljim materijalnim i životnim uvjetima, već i o slobodama izbora, kretanja, zaposlenja, mjesta stanovanja, te o materijalnom probitku, koja su mogli ostvariti svojim zalaganjem.

Financijske nedaće

Od povratnika se još u Australiji tražilo da ulože novac u alate, u strojeve, s obećanjem kako će im posuđeni novac biti naknadno vraćen u Jugoslaviji prema burzovnom tečaju. Vicko Krstulović, tadašnji ministar rada FNRJ, poručuje: “Novac imamo, deviza imamo, strojeva nemamo, ..., država će isplatiti svakom

Silazak s *Partizanke* u gruškoj luci s crvenim kapama po nevremenu je valjda trebao poslužiti bratu i meni i kao simbol identificiranja sa sredinom, s tadanjim ideološkim okruženjem, i to odmah po dolasku. Pobunili smo se nenavikli na nošenje kapa u toplijim australskim klimatskim prilikama. Galama, suze pred silazak, prebrzi začetak nezadovoljstva u hladnim zimskim danima.

povratniku sav ulog, ..., Nikakva straha” (*Napredak* 21. 6; 28. 6. 1947). Prvih petsto povratnika iz Kanade su izgleda donijeli sa sobom raznih strojeva i alata u vrijednosti od milijun i dvjesto tisuća dolara. Koliko im je dolara bilo vraćeno? Treba istaći da u tom razdoblju izvoz tehničke opreme iz Australije nije bio poželjan niti odobran, jer je i ona sama oskudijevala tehničkim dobrima. Nepoznato je koliko je teh-

ničke opreme bilo kupljeno u Australiji, ali moguće je da je bilo u vrijednosti od više od 25 000 funti (*The West Australian*. 15. 1. 1948). Međutim, *Slobodna Dalmacija* u nekoliko svojih izdanja najavljujući prvi dolazak *Partizanke* iz Australije ističe kako povratnici pored mnogih drugih stvari nose 200 000 funti u gotovini kao i razne “mašine i materijale u vrijednosti od oko 500 000 funti”, odnosno u ukupnoj vrijednosti od preko dva milijuna dolara. Razlike u procjeni objavljene u ovim dvjema novinama na udaljenim geografskim lokacijama i ideološkim pozicijama su ipak prevelike za neki daljnji osvrt.

Kao što je predvidio ministar Calwell, život povratnika bio je znatno otežan zbog problema s unosom funti u Jugoslaviju. Mnogi su došli s namjerom da pomognu obnovi ratom pohara ne domovine, ali ne i sa željom da budu oštećeni od strane “narodne” vlasti kojoj su iskreno vjerovali. Mnogi su se žalili da su bili zakinati prilikom plaćanja poreza prije odlaska iz Australije, ali takvo šta nisu očekivali pri dolasku u svoju domovinu. *Partizanku* je pred Dubrovnikom dočekaao mornarički torpedni čamac s predstavnicima vlasti, i potom je izvršena razmjena funti za dinare po diskriminirajućem tečaju. Umjesto 375 dobilo se 240 dinara po funti, i to dijelom u bonovima (razgovor s Mijom Katićem, 2003). Pri tome je zapriječeno u zemlju unositi devize i trgovati njima. Mnogi su razmjenu prihvaćali kao patriotsku obvezu i oslobađanje od eksploatacije, tako da su poneki samoinicijativno vršili pritisak na neodlučne suputnike, premda ni jedni ni drugi nisu znali za prave odnose. Za neke je to značilo tek stotinjak funti, drugima devetsto, a kod trećih se to odnosilo na tisuće promijenjenih funti. Također, mnogi su predavali i britanske putovnice. Na ovaj način država je došla do nužnih deviza, a njezini građani su bili teško oštećeni odmah po dolasku. Međutim, takva praksa je izgleda bila prekinuta već sljedeće godine te ni donijeti osobni automobil i motocikli nisu više bili rekvirirani za potrebe države, kao što je izgleda bio slučaj s prvim povratnicima iz Kanade (razgovor s Tomom Gergichem, 2007).

Shvativši ipak ubrzo realnost situacije u kojoj su se našli, ovakvu su razmjenu oštećeni povratnici uskoro ocijenili kao najdrskiju državnu pljačku, premda su dijelom bili obeštećeni dvostrukim iznosom “bonova” u odnosu na druge stanovnike Jugoslavije. Korespondencija među povratnicima i državnim tijelima godinama se razvlačila, tako da je kasnije tijekom 1950-ih došlo i do djelomičnog obeštećenja onih koji se nisu opet iselili. Ova-

DOMOVINA ZOVE VAS...

Radnik iz Rijeke krenuo daleko,
Ko orao pod oblake, svatko bih reko!
Po kakvom radu? Čemu će tamo?
Za njegov zadatak, mi dobro znamo.

Kroz Jadran, Jonsko more, Mediteran,
Crveno more i Indijski ocean,
Tim putem Radnik svojoj braći kreće,
Jer domovina svojih, nikad zaboravit neće.

Svugdje, gdje živu, ljudi naše krvi,
Put svoje braće Radnik prvi hrli,
Nosi im pozdrave od svog Maršala,
I poziv domovine koja im je dala.

Taj poziv glasi: "FNRJ vas zove,
Dodajte! Imam mjesta za sinove svoje.
Vi niste krivi što ste pošli tamo,
Razlog odlaska mi dobro znamo.

Režim, potreba i bjeda onog doba,
Otjerala vas je od doma svoga,
Od kuće, žene i djece vas razdjelila,
Teška je za vas ta sudbina bila.

Danas poslije svetog Otadžbinskog rata,
Jaram kleti i okovi pukli su s vrata,
Mjesto tmine, zasja sunce slobode,
Koja vodi blagostanju sve naše narode.

I vi ste dobili ono što vam prije nije dato,
Dragocijenu slobodu, to suho zlato.
Zato dodajte, domovinu, vas zove,
Dodajte, živite kod kuće, žene i djece svoje."

Vaš brod "Radnik" k vama u tudjinu hrli,
Da prvu grupu u domovinu poveze prvi.
Plovit će i dalje, dok mu smjelo srce bije,
I barjak slobode ponosno će da vije.

—V. VLAHOV,
član posade S/S "Radnik."

KNJIŽARA "NAPREDAK"

Dinner at The White House, (od L. Adamića)	£1 2 0
Partisan Pictures, (od Basil Davidsona)	£1 5 0
FNRJ u izgradnji	£0 1 6
Nova Jugoslavija (govori Maršala Tita, na engleskom jeziku)	£0 0 9
Ustav FNRJ (na hrvatskom i engleskom)	£0 0 6
Referat projekta ustava SSSR (Stalin)	£0 1 6
Jedinstvo i borba Slavena	£0 1 6
Maršal Tito i njegovi junački jndredi (na engleskom)	£0 0 9
Trst i jugoslavenska talijanska granica (na engleskom) ..	£0 0 6
Jugoslavij (ilustrirani list na engleskom)	£0 3 0

Sve narudžbe, molimo, šaljite na: Knjižara "Napredak," Box 25,
P.O., Haymarket, Sydney.

Napredak, 28. 2. 1948.

Ovce, koje su naši iseljenici iz Nove Zelandije poslali kao dar domovini
Napredak, 13. 3. 1948.

Maršal Tito primio predstavnike naših iseljenika - povratnika

IZ AUSTRALIJE

BEUGRAD, 21. II. — Predsjednik
Vlade FNRJ, maršal Jugoslavije Jo-
sip Broz Tito primio je jučer po po-
dne predstavničke grupe naših iselje-
nika, koji su se bredom »Partizankac-
ratili svih čana iz Australije a de-
metinu.

Članovi delegacije Petar Tederović,
Juraj Stipić i Grgo Kronja isporučili
su Maršalu pozdrave svojih drugova
i onih naših iseljenika, koji su pri-
vremeno još ostali u Australiji.

U ardačnom razgovoru sa članovi-
ma delegacije maršal Tito se zadržao
oko 1 sat.

Slobodna Dalmacija, 22. 2. 1948.

kvo bezobzirno ponašanje jugoslavenskih organa prema dobronamjernim povratnicima svakako je imalo negativna odraza kod potencijalnih povratnika, jer bez obzira na strah koji je već postojao, a koji se je još više intenzivirao za vrijeme sukoba Tito-Staljin, informacije su ipak curile.

Međutim, neki su se osigurali te su ostavili nešto novca u Australiji, kod rodbine ili prijatelja, a bilo je pojedinaca koji nisu likvidirali svoju imovinu u potpunosti (razgovori s Tomom Gergichem, 2007, Margie Pavičić i Vinnie Pavičić-Clarke, 2008). Uskoro, nekima je ostavljeni novac i druga imovina omogućio bezbolni povratak i hvatanje novog zaleta u Australiji. Novac ostavljen u Australiji ipak se trošio postupno, nerijetko na pokušaju održavanja kvalitete života na koji su se već bili navikli u Australiji, kod nekih i plaćanje satova tenisa. Annie Grubišić (2006) je održavala kontinuitet kontakata s Australijom i engleskim jezikom nekoliko godina preplatom na i danas najpoznatiji australski ilustrirani časopis za žene *Women's Weekly*. Vjerojatno je to bio i jedini primjerak koji je tih godina stizao u Jugoslaviju, a najvjerojatnije i rijetko inozemno glasilo koje je dolazilo izravno u ruke i drugih srednjoškolaca u Dubrovniku. Paketi koje su slali prijatelji i poznanici bili su značajna potpora mnogima u cijeloj zemlji, a tako s vremenom i ovim novim stanovnicima Jugoslavije.

Sam *Napredak* već 5. srpnja 1947. godine prenosi upute Ede Jardasa, aktivista-povratnika iz Kanade (kasnije gradonačelnika Rijeke) što treba ponijeti po povratku, a popis je podulji i odražava tadašnju nestašicu u Jugoslaviji. Donijeti odjevni predmeti su bili korišteni i kao sredstvo razmjene, vuneni pokrivači osiguravali su redovitu opskrbu mlijekom u Borovu za sinčice obitelji Ante i Ursule Marinović. Poneki učitelj znao je diskretno pitati za komad sapuna. Ante Tomašić (2007), kasnije hrvatski konzul u Melbourneu, priča kako je njegov otac s obitelji po povratku ostao u Smokvici na Korčuli gdje je počeo graditi kuću, zida re je plaćao ponajviše odjevnim predmetima jer dinar tih dana nije mnogo vrijedio. Međutim, kako su zalihe odjeće došle do kraja, ali ne i izgradnja kuće, zatražio je od trgovine u mjestu Dimbulah, u području Tablelands u državi Queensland da mu pošalju određenu količinu odjevnih predmeta s tim da će njegove kćeri koje su ostale u Australiji platiti račun. Na njegovo veliko iznenađenje, roba je došla, ali kao poklon bivšem odličnom kupcu. Lijep kompliment za jednog iseljenika, i primjer kako su se u nekim sredinama odnosi prema "strancima" ipak razvijali na zadovoljavajući način.

Napredak od 24. 4. 1948. godine prenosi navod iz *Borbe* da je parobrod *Radnik* doveo 304 povratnika, uključujući i 113 s Novog Zelanda, uz 64 stranca. Navodi se i podatak da ih je 49 izrazilo želju da se zaposle u Hrvatskoj, 24 u Srbiji, 3 u Crnoj Gori i 1 u Sloveniji. Pretpostaviti je da je većina njih koji su, navodno, trebali poći u Srbiju zapravo otišlo u Makedoniju, sudeći po prezimenima putnika. Nadalje se dvadeset mladih povratnika bilo prijavilo za odlazak na radne akcije. *Radnik* se bio najprije zaustavio u Komiži gdje su se iseljenici iz Crne Gore i Albanije prekricali na brod lokalne plovidbe *Vardar* i otišli za Dubrovnik.

Asimilacija

Dopis Tanjuga po prvom dolasku *Partizanke* u Dubrovnik ističe veličanstvenost dočeka i navodi da je 27 rudara upućeno u razne rudnike po Hrvatskoj i Bosni Hercegovini; 20 šumskih radnika u Delnice i Karlovac; 38 građevinskih radnika u Beograd i Sarajevo; transportni radnici i ribari su raspoređeni po Hrvatskoj, dok je polovina povratnika otišla svojim kućama (*Napredak* 13. 3. 1948). Nadalje se navodi da je i 37 Bokelja i Crnogoraca otišlo u svoj kraj. Stoga je pojedinačne sudbine većine povratnika teško i pratiti, međutim, sjećanja i

iskazi preživjelih, tada prvenstveno mlađe dobi, ipak pružaju kakvu takvu sliku o životu u novim uvjetima koji se razlikovao kako od ranijeg iseljeničkog iskustva tako i od vremena koje je prethodilo iseljavanju. Neki su se prilagođavali novim uvjetima, asimilirali se u novu lokalnu sredinu, drugi nisu mogli ni shvatiti ni prihvatiti izmijenjene uvjete života te su nezadovoljni, već za godinu-dvije, potražili mogućnost povratka u Australiju. Njihova djeca nisu imali mnogo izbora, asimilirati se u rodni kraj svojih roditelja ili, poput njihovih roditelja u Australiji, osjetiti zub izolacije na svojoj koži i nagovarati roditelje na odlazak.

Djeca povratnika slijedila su roditelje koji su donosili odluku o povratku, poneki i sa suzama. Došavši u Australiju u ranom djetinjstvu, mnogi među mlađima su se već bili prilagodili životu u australskoj sredini, premda gotovo isključivo družeći se s osobama iz svoje doseljeničke sredine (razgovori s Tomom Gergichem, 2007; pok. Markom Ercegovićem, 2008). Mnogi roditelji nisu mnogo vodili računa o kontinuitetu obrazovanja svoje djece, što je značilo prekinuto školovanje po odlasku. Neki su ipak odgodili polazak za 1949. godinu kako bi im djeca završila školski ciklus koji im je omogućio nesmetan nastavak školovanja, upis u gimnaziju i pored slabog znanja hrvatskog jezika (razgovori sa Silvijom Pervan-Blitvić, 2008, i Vini Bavčević-Kenda, 2008). Jedna obitelj poznatih aktivista nije otputovala budući da su sinovi već bili na sveučilištu u Perthu. S druge strane, jedna poslovno usmjerena obitelj se vratila, tako da je jedan od sinova morao prekinuti započeti studij farmacije, a koji nije mogao nastaviti u Jugoslaviji poradi slabijeg poznavanja jezika (razgovori s Joem Butorcem, 2008, i Tom Gergich, 2007). Materinski jezik je za mnoge bio lokalni dijalekt njihovih roditelja (razgovor s Domingom Franulovićem, 2008) i postao je velika prepreka mnogima koji su trebali nastaviti školovanje.

Bilo je to razdoblje kada ti vrsni i vrijedni radnici po povratku nisu imali problema u iznalaženju posla, ali često ne i onoga koji bi im odgovarao ili na kojemu bi mogli doprinijeti najviše. Objavljena pisma u *Napretku* općenito odišu zadovoljstvom zaposlenjem. Vesela Šegvić (1953: 36) ističe uspjeh u prilagođava-

DOPISI SA "RADNIKA"

Dragi drugovi,
Evo sa par redaka da se javim vama u Uredu i preko vas mom ogranaku "Zora", o našem putovanju u domovinu.

Nije potrebno mi govoriti sa kakovim oduševljenjem naši povratnici putuju sa "Radnikom" u domovinu, a izrazi ljudi na brodu to jasno dokazuju.

Da bi putovanje bilo što prijatnije i organiziranje, odmah smo se da li na posao.

Još prije našeg dolaska na parobrod drugovi iz Nove Zelande su već nešto na tome poradili. Odbor između njih je bio uspostavljen, koji je učestvovao u raznim funkcijama na brodu. Odmah poslije ukrcanja u Sydney-u izabrali smo odbor od sedmorice koji se je sastao sa odborom novozelandskih povratnika sa kojima smo izradili plan i izabrali rukovodioce i potrebne odbore i to: Centralni odbor od A. Marinović, predsjednika, A. Franičević, tajnika i K. Krišković i N. Skokandić, odbornici; kulturno-prosvjetni odbor: A. Zankić, K. Fode, B. Marušić, G. Šunde, S. Mrkušić; radni odbor: N. Raos, T. Barbarić i N. Stomat; odbor za čistoću: P. Dean, J. Vinac i E. Čoban.

Omladina je također imala svoj sastanak i izabrala svoj odbor od drugova: K. Krišković, predsjednik, A. Franičević potpredsjednik, G. Šunde vodja kulturno-prosvjetnog rada, A. Zankić vodja pjevačkog i tamburaškog zbora, S. Mrkušić urednik zidnih novina. Omladinskom sastanku je prisustvovao drug Kosić, tajnik omladine posade broda, koji je ukratko objasnio ulogu omladine u domovini danas i odnos prema omladini danas i odnos prema omladini u Jugoslaviji. Svi odbori namjeravaju se proširiti poslije nego odemo iz Fremantle od drugova koji polaze iz Zapadne Australije.

Odmah smo se dali na posao. Organizirali smo tamburaški i pjevački zbor koji stalno vježbaju. Dilemanska sekcija već radi na tome da bi do Jugoslavije odigrali bar jedan pozorišni komad. Bilo kada se na brodu čuje svirka naših tamburica i pjevanje naših narodnih pjesama. Frank Vilić nam je zabavni odbor sam po sebi! Uvijek ćeš ga vidjeti gdje sa svojim šalama nekoga zabavlja. A bilo bi zabave i više kad nam Franka ne bi nekad more zaljuljalo!

Već smo održali jedno predavanje, a poslije Fremantle, namjeravamo održavati češće.

Da bismo olakšali posadi rad, u suglasju s njima, pomažemo pri raznim poslovima.

Irana ne može biti bolja i svak je zadovoljan, a ja sam već pomalo počeo otežavati!

Otpočelo se je sa školom hrvatskog jezika, ima lijepi broj učenika, djece, omladinaca i jedan Novozealandac koji putuje s nama u domovinu. Učitelj jezika je drug. N. Raos.

Sinoć, petak večer, održali smo koncert na brodu. Koncert su predvodili povratnici, ali je također nastupio pjevački zbor posade sa nekoliko veoma lijepih partizanskih pjesama.

Sve u svemu, teško mi je opisati kako se osjećamo, a ja kao da sam se preporodio i pošao u svijet mojih snova.

Za sada vas pozdravljam, a ponovno ću se sa broda uskoro javiti.

Vaš drug,

A. FRANIČEVIĆ.

Dragi drugovi,

Želim Vam se javiti sa našeg "Radnika" na putu u domovinu.

Vrijeme je osrednje. Nekada je dosta dobro, a nekada nas pomalo i poljulja.

Povratnici u velikoj većini drže se junački, ali ima i broj onih koji

nam nijesu dobri mornari! O ujinu se vodi dobra briga.

Među povratnicima vlada oduševljenje za povratak i prema odnošenju i postupanju posade i komande

A. MARINOVIĆ, dugogodišnji član Glavnog Odbora Saveza i poznati aktivista u Milduri, koji se je sa "Radnikom" povratio u domovinu sa čitavom obitelji.

broda. Bratska ljubav i zajednička suradnja koju čitava posada gaji između sebe i prema povratnicima silno nas oduševljava.

Hrana na brodu je dobra a čistoća primjerna, u čem i mi povratnici uzimamo osobitog interesa.

O drugim aktivnostima imati će te daljnjih dopisa, te sa ovim vas posljednji put u Australiji pozdravlja.

Vaš drug,

A. MARINOVIĆ.

Nekolicinu drugih pisama smo primili od raznih drugova sa "Radnika", koji uglavnom govore i opisuju što je već napomenjeno u ova dva pisma, te prema tome ne držimo slobodnim ponavljati jedno te isto.

Srdačno zahvaljujemo našim dopisnicima i željno očekujemo sva njihova pisma, premda nam nije moguće sve publikovati.

UREDNIŠTVO.

TALIJANI SE VRAĆAJU

SYDNEY.—Prema pisanju ovdanjeneg talijanskog lista "Il Risveglio" parobrod "Tidewater", na svom putu za Italiju, poveo je sobom veliki broj talijanskih iseljenika iz Cairnsa. Ovi se talijanski iseljenici-povratnici vraćaju sada u svoj stari kraj.

Talijanski iseljenik Lizzio pozvao je mnoge članove posade i oficire u svoj dom u Cairnsu, gdje im je priredio malu zakusku.

Komandant talijanskog broda "Tidewater", vratio je taj prijateljski gest i priredio je malu proslavu na brodu gdje se plesalo i slobodno

SAUCESCA

Uprava i članstvo saveznog ogranka "Partizan," Leppington izrazuje duboko saučeeće braći, nevjesti i ostaloj rodbini pok. Vladimira Pervana, koji je nedavno preminuo u Sydney. Pokojnom Vladimiru neka je laka anstralska zemlja.

—L. ANDRIĆ, tajnik.

Duboko potreseni smrću druga Vladimira Pervana, izrazujemo njegovu bratu, nevjesti i čitavoj rodbini naše iskreno saučeeće.

Za Odbor povratnika "Partizanke."

—TODORIĆ (Split).

Ogranak Manjimup osjeća veliki gubitak u našem Savezu sa smrću druga V. Pervana. Nemila smrt ga je istrgla iz naše sredine, baš u vremenu kada ga je Savez i naš narod najviše trebao. Rad, spremnost i sposobnost druga Pervana biti će nam uspomena.

Neka ti bude laka zemlja duže V. Pervanu, a duboko saučeeće tvom bratu Aleku, nevjesti i bratičima i cijeloj rodbini u starom kraju.

—P. KUŽIĆ, tajnik.

Sa tužnim srecem primili smo vijest o smrti druga Vladimira Pervana. Glavnom Odboru i rodbini pokojnjeg druga, želimo izraziti naše najiskrenije saučeeće.

Za ogranak "M. Gubac," Mildura.

—HORVAT, tajnik.

Moje iskreno saučeeće uredništvu "Napretka" i S.J.L.A. na gubitku dobrog i borbenog druga, velikog rodoljuba, Vladimira Pervana. Njegova prerana smrt duboko nas je razalostila.

Njegov prijazni doček, prigodom našeg posjeta u Sydney uvijek će nam ostati uspomena. Prerano je smrt odnijela tvoj mladi život, ali tvoj rad će ostati vječna uspomena.

Vječna ti slava!

TONY I JERICA RADOJKOVIĆ.

Mnogo iznenadjeni naglom smrću druga V. Pervana, molimo vas da primite izražaj našeg dubokog saučeeća u ime svih naših članova.

Za ogranak Jng. Saveza u Taranaki, N.Z.

—I. ANTUNOVIĆ, tajnik.

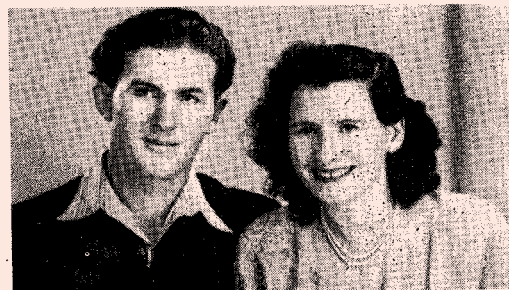
LEPPINGTON — SJEDNICA

Savezni ogranak "Partizan" u Leppingtonu održava svoju redovnu sjednicu u nedjelju 7. ov. mj. u društvenim prostorijama.

Pored ostalih važnih pitanja na diskusiji, delegati sa konferencije Okružnog Odbora će podnijeti izvještaj. Potrebno je da svi članovi prisustvuju.

—L. ANDRIĆ, tajnik.

častilo slatkišima, pivom i vinom. Pošto se brod dotakao Melbournea i Sydneya, uputio se za Italiju 22. februara.

N. Miloš i W. Priznić, koji su se pred kratko vrijeme zaručili. Nikola je jedini sin Jure Miloša sa Swana a Winnie, kćerka Nikole Priznića iz Spearwooda.

nju radnim uvjetima i pozitivnim utjecajima povratnika te kako je preko 200 povratnika dobilo odlikovanja za radne zasluge, a preko 500 njih proglašeno za udarnike. Međutim, navikli oslanjati se na vlastitu inicijativu, mnogi to nisu mogli iskazati, već su morali prihvatiti posao u okviru tada uspostavljenih stereotipa, u poduzećima i zadrugama. Svakako da to nije zadovoljavalo ni Andriju Šegedina koji je započeo sječom drva u šesnaestoj godini da bi financirao svoj povratak prodajom vlastite farme u dvadeset i osmoj godini života, ali ni mnoge druge.

Neki su mijenjali mjesta boravka i privremene poslove dok se nisu ustalili, neki su bili poslani u područja zemlje koja im klimatski nisu odgovarala. Za razliku od obitelji Andrije Šegedina u Orebiću, Ivana Tomašića u Smokvici i Andrije Pavičića u Jelsi nisu svi ostajali u rodnim mjestima u kojima su bile ograničene mogućnosti za zapošljavanje i školovanje, već su otišli u gradove. Obitelj Marinović, shvativši da je premalo mjesta za razgranatu obitelj u Bačini kod Ploča, odlučila se za odlazak u Borovo, odakle se poslije tri godine vratila u Australiju poradi zdravlja svojih sinčića (razgovor s Ursulom Marinović, 2008). Donijeta oprema poklonjena lokalnim poduzećima nije uvijek bila ni korištena, a druga se koristila godinama poslije (razgovor s Vojom Milašić, 2008). Mnogo je ovisilo o lokalnim prilikama i vlastima, odnosima koji nisu uvijek bili najbolji, a ponajmanje ujednačeni. Moj otac dočekan je nimalo drugarskim "gdje ste bili dok smo se mi borili" od osornog političkog rukovoditelja splitskog brodogradilišta. Komentar koji bi bilo koju drugu, slabije ideološki usmjerenu, osobu stimulirao na brzi povratak, ali ne i sindikalista iz 1920-ih godina koji je dvije godine potpomagao dvoje španjolske djece u izbjeglištvu u Francuskoj čiji su roditelji poginuli u republikanskoj obrani Toleda. Umjesto povratka odabire rad u *Jadroliniji*.

Braća Gergichi našli su posao u Rijeci, bili su bolje plaćeni nego njihov otac koji je vozio kamion kao i mnogi drugi povratnici. Mate je radio u apoteci, a Tom u vojnom poduzeću Ranković, kasnije *Torpedo*, gdje je odbio poziv da se učlani u Partiju. Braća nisu bila pozvana u vojsku, premda su bili rođeni na području bivše

Na pitanje mome bratu, Donu, učeniku prvog razreda osnovne škole u Splitu: "Mjesto rođenja? *Leonora* ... ne pitam te ime majke..." Leonora je grad u unutrašnjosti Zapadne Australije, lokacija svojedobno vrlo poznatih rudnika zlata! Nije to bila jedina razlika u sredini gdje su sva ostala djeca bila rođena u Splitu. Iz Australije donijete školske uniforme, dječje kravate, visoke čarape te ledne torbe iščezavale su u trenu kako bi se što prije poistovjetili sa sredinom. Isto tako oprema za kriket, australski nogomet... Jezik je ipak i dalje ostao problem.

Drveni Chicago

Iskustva življenja i prilagođavanja novoj sredini razlikovala su se i kod pripadnika malog uzorka sugovornika. Obitelji koje su ostale u rodnim mjestima ili su bile rastrkane po gradovima imali su drugačije iskustvo od onih koji su bili izolirani u odvojenim stambenim blokovima priređenim za povratnike. Zagreb je tada, kao i poslije pedesetak godina, privlačio povratnike. Ispočetka su bili smješteni po hotelima, npr. u Hotelu *Palace*. Prema podacima Vesele Šegvić (1953: 26, 39) privremena pri-

Jugoslavije, međutim u Rijeci su susretali mlađe povratnike na odsluženju vojnog roka, čak i neke rođene u Australiji. Ali to nije bio jedini slučaj hirovitog postupka lokalnih vlasti prema povratnicima. U nekoliko navrata se u *Napretku* tijekom 1947. godine pojavljivao oglas jugoslavenskih vlasti da se iseljeni prijave konzulatu radi evidentiranja vojnih obveznika. Može se postaviti pitanje kakvoj su to svrsi služili takvi oglasi u vrijeme zahlađenih odnosa između bivših antifašističkih saveznika.

hvatilišta su također bila organizirana u Rijeci, Dubrovniku, Splitu i Kamniku, a izvršene su predradnje osiguranja trajnijeg smještaja po raznim mjestima u Vojvodini. Jakovina (2003: 403) navodi kako se u Karlovcu nastanilo devedeset i pet povratnika, a na riječkom području čak 1638 povratnika. Većinu su najvjerojatnije činili povratnici iz Kanade i SAD. Rijetki su došli s dovoljno novca s kojim su mogli riješiti stambeno pitanje, kao što je to učinila 1949. godine obitelj Gergich koja je na Sušaku kupila stambenu zgradu. Po tome se povratak poslije rata i razlikuje od povratka prije rata kada je ne jedan povratnik investirao u stambene objekte, bilo na selu ili po gradovima.

Poslije dobro organiziranih dočeka, povratnici promijenjeni iseljeničkim iskustvom suočili su se s različitim problemima i izmijenjenim uvjetima života u rodnom kraju. U *Tanjugovom* tekstu citiranom u *Napretku* od 24. 4. 1948. navodi se da su različita ministarstva i masovne organizacije preuzele obvezu da pomognu povratnicima te da specijalna komisija pomaže povratnicima u smještaju. Međutim, ovakva vijest se pojavljuje tek po dolasku

Jedna osmeročlana obitelj Blačana, koja se iselila s velikim brojem sumještana 1926. godine, po povratku iz Brazila se najprije našla u Zagrebu gdje nije bilo radnih mjesta za nekoliko kćerki s iskustvom u tekstilnoj industriji pa su poslije nekoliko dana upućeni u Ptuj u Sloveniji gdje im klima nije odgovarala. Dobili su i posao i stan u Varaždinu, u kući u kojoj je stanovalo nekoliko vrlo znatizeljnih oficirskih obitelji, a u okružju sada već i post-informbirovske atmosfere koja je i te kako odudarala od daleko opuštenije brazilske. Iznenada jedne noći, otac je naglo odveo cijelu obitelj u Split, ne oprostivši se sa susjedima, jer je dočuo kako je općina Split osigurala privremeni smještaj za tridesetak povratničkih obitelji. Stan u *barakama* su dobili, čak i dva, zaposlenja također, premda ne i odgovarajuće poslove, što je ipak zadovoljilo tu veliku obitelj koja je radije boravila na Jadranu, u podneblju odakle su ponikli, nego provela zimu na tada problematičnoj mađarskoj granici. Međutim, jedini sin, rođen u Brazilu, već po završetku zanata shvaća da će imati manju plaću od nekih svojih vršnjaka ukoliko se ne bude redovito pojavljivao u *Crvenom kutiću*. Umjesto u Partiju radije se zaputio u Sydney, kao i još nekoliko njegovih sestara (razgovor s Perom Vlatko, 2007).

NAPREDAK

List Jugoslavenskih iseljenika Australije i Nove Zelandije.

THE ONLY JUGOSLAV-AUSTRALIAN NEWSPAPER

No. 296 (New Series).

Telephone: MA 4959.

SYDNEY, AUGUST 28, 1948.

Registered at the G.P.O., Sydney, for transmission by post as a newspaper.

CIJENA 6d.

Sporu KPJ i Informbiroa

Izjava Glavnog odbora SJIA povodom posljednjih događaja

Na svojoj sjednici od 24 augusta Glavni odbor Saveza Jugoslavenskih iseljenika Australije ponovno je uzeo na pretres spor između Informbiroa i Komunističke Partije Jugoslavije, kao i situaciju koja se u zadnje vrijeme u vezi sa ovim sporom u zemlji razvija.

Na osnovu izvještaja Tajništva provela se opširna rasprava o sporu u posljednjim događajima u zemlji, kao i o stavu kojeg u vezi s time da uzme naš Savez, poslije čega se Glavni odbor suglasio na sljedećim tačkama:

1. Naši odnosi prema Jugoslaviji kao državi ostaju isti kao i dosada.

2. U vezi spora između KPJ i Informbiroa, Glavni odbor se ne slaže sa stanovištem kojeg uzima današnje vodstvo KPJ, smatrajući da takovo stanovište jedino može štetiti bratskoj saradnji među kompartijama i sveopćoj saradnji Jugoslavije sa drugim zemljama narodne demokratije i Sovjetskim Savezom, jer smo uvjereni da se bez takove saradnje ne može izgraditi socijalizam u FNRJ.

3. Dalje ostajući na stanovištu da je od prijeko potrebe da se spor čim prije likvidira, smatramo svojom dužnošću da čvrsto stanemo na stranu članova u KPJ koji se bore za saradnju i jedinstvo sa Informbirom, a protiv današnje linije rukovodstva partije, kojom se spor sve više zaoštrava.

4. Najstrožije osuđujemo ubistvo generala Arse Jovanovića i svaki teror protiv onih koji zastupaju stanovište Informbiroa.

Glavni odbor smatra potrebnim da svi ogranci Saveza temeljno rasprave i kažu svoje mišljenje o gornjim zaključcima.

Moramo primjetiti da su, pored toga šta je velika većina članstva stala uz stanovište G.O., pojedini ogranci i članovi polazili u krajnje i svojim držanjem pravili zbrke, koje jedino mogu škoditi jedinstvu i radu Saveza. Nikada ne smijemo gubiti iz vida da je Savez kompartijska organizacija i da nije presudno i ispravno da se opredjeljuje kao što to u ovom slučaju čine komunističke partije.

Jasno je da u Savezu ima raznih mišljenja po ovom sporu. Jedni podupiru Kominform, drugi KPJ, a onda ima onih koji se uopće ne upuštaju u spor. Ali ovo ne znači da svi oni ne mogu biti potpuno jedinstveni i složni u radu našeg Saveza. Mi ne smijemo biti protiv toga da se ovo pitanje proučava i raspravlja u našem Savezu. To bi naprosto mnogo pomoglo idejno-političkom uzgoju našeg članstva. Ali

ne smije se dozvoliti da se članovi po tome pitanju sukobljavaju i cijepaju.

Osnovni ciljevi i uloga našeg Saveza ostaje ista—širiti prosvjetu i kulturu među našim narodom, podupirati napredni demokratski pokret u Australiji, Jugoslaviji i cijelom svijetu.

Napredni i čestiti iseljenici uvijek su se smatrali sastavnim dijelom naroda Jugoslavije. Sve ono što se u Jugoslaviji dešavalo i što se sada dešava uvijek nas je zanimalo i uvijek se nas ticalo. Uvijek u prošlosti naši iseljenici pod vodstvom Saveza JIA zalagali su se za interese naših naroda i podupirali su napredni pokret u zemlji. Svoju sudbinu i svoju borbu povezivali su sa borbom naroda u Jugoslaviji. Nikada se nisu ravnodušno odnosili prema onom što se zbiva u njihovoj rodnoj zemlji.

Jasno je zato da je patriotska demokratska dužnost iseljenika da i ovog puta pomognu svojem narodu uspješno riješiti ovaj teški zadatak koji pred njim stoji. Od samog početka smo odlučno zagovarali temeljno riješenje spora koji je izbilo između KPJ i Informbiroa. Mi i sada to tražimo i smatramo se obavezima da sa svoje strane učinimo sve moguće u tom pravcu.

Glavni odbor smatra da je stanovište kojeg zauzima Maršal Tito, Kardelj, Djilas, Ranković i čitavi Centralni Komitet KPJ prema Informbirom štetno po Jugoslaviju i cijeli napredni demokratski front u svijetu. Jugoslavenski vodje nisu se ograničili na tome da brane svoju liniju, nego su prešli u napad protiv drugih bratskih kompartija i zemalja narodne demokratije, sa čime pokazuju svoju nesposobnost da riješe ovaj važni zadatak, a također svoju spremnost da se bore protiv internacionalnog socijalističkog fronta i da se iz njega izdvoje. Oni su također prešli otvorenom primjenjivanju terora protiv onog dijela jugoslavenskih komunista koji se slažu sa Informbirom, što potvrđuje ubistvo Jovanovića i hapšenja u Jugoslaviji.

Nastaviti ovakovom politikom bilo bi katastrofalno. Ovo bi neminovno vodilo degenerisanju Jugoslavije i guranju iste u tabor imperijalističke reakcije. Ali, mi čvrsto vjerujemo da će jugoslavenski komunisti i sav jugoslavenski narod na vrijeme uviditi kud vodi ova avanturistička politika i da neće dozvoliti da ih skrene sa puta kojim su pošli, sa puta socijalizma.

Pokret za sporazum i jedinstvo sa ostalim kompartijama i za ispravljanje griješaka KPJ postajati će sve širi i snažniji. Taj pokret u Jugoslaviji će konačno pobjediti! Naša dužnost je da tome pokretu pružimo našu svemoguću moralnu i materijalnu pomoć i da oštro osuđimo svako nasilje protiv pripadnika tog pokreta.

GLAVNI ODBOR S.J.I.A.

više tisuća povratnika tijekom prethodnih godina. S druge strane, prema tumačenju Vesele Šegvić (1953: 29, 55), premda su već od 1945. godine vlasti poduzimale određene akcije oko povratka iseljenih, prihvat i briga o povratnicima bili su “slabo organizirani” i prolazili su kroz stalne organizacijske promjene sve do 1951. godine, što je otežavalo rješavanje velikog problema prihvata i smještaja povratnika. Prema jednom tumačenju, organiziranje smještaja bilo je prepušteno lokalnim organima vlasti, isto kao i snošenje troškova te da su tadašnje lokalne vlasti u Splitu najviše napravile za prihvata povratnika (razgovor s Lucijom Bilić, 2007). Posebno su se s problemom smještaja suočili oni koji su isprva mislili ostati dulje s bližnjima, da bi naknadno shvatili kako im tu nema egzistencije te su pošli u gradove. Međutim, dok su prvima koji su se odlučili na taj čin bili dodijeljeni stanovi, pa makar i sustanarstvo, za druge su u Rijeci i Splitu pripremljene drvene barake koje su izgleda bile nabavljene u Čehoslovačkoj (razgovor s Josipom Jurićem, 2008). Kako navodi Vesela Šegvić (1953: 28) u tu svrhu je započeta izgradnja stanova u barakama za oko 4500 osoba. Po pisanju *Slobodne Dalmacije* od 21. 11. 1948 bilo je montirano trideset i pet baraka po raznim industrijskim gradovima samo za smještaj prvih povratnika. Nove su trebale biti izgrađene do kraja te godine, a ta investicija je bila financirana kreditom u visini od 25 milijuna dinara. U Splitu je bila započela priprema izgradnje četverokatnice za nove povratnike.

U Splitu je praktično stvoren *geto* povratnika, ironičnog naziva *Drveni Chicago*, odnosno *Amerikanske barake* (Bibić 2005: 140-3). Bilo je sedam baraka za trideset i pet obitelji montiranih na *ledini*, na tadašnjoj periferiji Splita u Smiljanića ulici. Imale su sređenu kanalizaciju i električnu energiju. Valjda su trebale poslužiti za privremeni smještaj, što je i dijelom bio slučaj, ali znatnom broju je to bio jedini smještaj, jer su se uskoro uputili na povratak u zemlju ranijeg iseljništva. Stariji su stanovnici većinom bili zaposleni u brodogradilištu *Vicko Krstulović*. Poslije četiri do pet godina stanovništvo *baraka* se izmijenilo, nova prezimena su se pojavila, nastanili su se novi došljaci, ali ovaj put lokalni, a napravljene su i okućnice ispred nastambi. S vremenom su tijekom 1970-ih i demontirane. *Barake* su osiguravale kakve-takve uvjete za stanovanje u minimalnom prostoru, koji nije uvijek omogućavao ni da se donijeti namještaj smjesti (razgovor s Vinkom Marušićem, 2004).

Nekim susjedima stanovnici *baraka* bili su “autistični”, kon-takata nije bilo, posebno ne s mlađima koji su jedva natucali nešto hrvatskoga, a roditelji su većinom rabili svoj materinski dijalekt (razgovor s Vinkom Marušićem, 2004; i Domingom Fra-

Karmela Lučić i Jozo Visković su pošli na put gotovo bez ičega, ona s nekoliko desetaka funti, Jozo sa stotinjak. Poslije vjenčanja su se našli u istoj situaciji kao i drugi suputnici, bez stana. Dok je Jozo bio šest mjeseci u vojsci, inače je za rata bio u australskoj vojsci, Karmela je vršila pritisak na tadašnjeg povjerenika za povratnike Luku Prgometa, koji se i sam vratio iz Zapadne Australije, da im nađe stan i osigura osnovni namještaj. Postali su stanovnici *baraka*. Poslije četiri “najljepše godine u životu” vratili su se na udaljenu periferiju Sydneya, u Warrie-wood, kako bi pomogli Karmelinoj majci na farmi i odgoju njenih mlađih sestara. Split, kolege na poslu, riva, kazalište... ostali su im u najljepšem sjećanju. Razne probleme osiguranja osnovnog smještaja i životne uvjete u Korčuli opisuje vrlo zorno u svom životopisu Bartul Srhoy.

nulovićem, 2008). Drugi su ih doživjeli kao dobre, poštene radnike kojima je bilo teško snaći se u novim uvjetima (razgovor s Vjekom Vrankovićem, 2006). Veći dio stanovnika *baraka* došao je iz Brazila, odnosno iz Sao Paola, a bili su to mahom Blačani, ostali su došli iz Argentine, Australije, Belgije, Francuske. Neki su bili nastanjeni i u susjednim kućama. Kod mlađih jezik je bio glavni problem, dok su roditelji i mogli međusobno komunicirati, izuzmu li se razlike njihovih dijalekata i iseljeničkog iskustva, što nije bilo zanemarivo. Njihova djeca su većinom tek počinjala učiti hrvatski te su sporazumijevanje, zajednička igra i svađe bili na raznim svjetskim jezicima, a portugalski je najčešće prevladavao; uz hrvatski učile su se i portugalske riječi, *beštímje* posebno. Sve je to zbunjivalo susjede, no, s vremenom su se tu stvarali mostovi pomoću igre, nogometa i ljetnog kupanja na sada devastiranim *Stinicama* u kaštelanskom zaljevu.

U kratkom tekstu s naslovom *Među iseljenicima povratnicima Slobodna Dalmacija* od 7. lipnja 1949. godine opisuje život 40 obitelji doseljenih iz Brazila, Argentine, Australije i Amerike. Ne potpisani novinar spominje urednost i čistoću, posađena stabla, te i brojnost djece koja govore portugalski, engleski i španjolski. Međutim, odmah podvlači kako se i stanovnici *baraka* pripremaju na sudjelovanje u proslavi tridesete obljetnice Komunističke partije. Jedini citirani sugovornik, povratnik iz Australije, istaknuo je kako se vratio jer voli svoju domovinu, da je znao za nedostatke i prije povratka te da se porušena zemlja ne može obnoviti kroz kratko vrijeme, ali i da će budućnost biti ljepša.

Pored materinskog, njihova djeca trebala su učiti i lokalni dijalekt, na primjer, zagrebački kajkavski (razgovor s Lukom Markovićem, 2006), zapuštajući svoj prvi jezik obrazovanja putem asimilacije u, za njih, novu sredinu. Tu im roditelji s tek minimalnim znanjem engleskog, portugalskog ili španjolskog nisu mogli mnogo ni pomoći. U procesu prilagođavanja životu u sredini koja nije rado prihvaćala strance, pa makar to bili “domaći” stranci, mijenjali su se stanovnici *baraka*. Došljaci iz Latinske Amerike imali su nogomet, svjetsku igru, ali poznavanje osnovnih elemenata kriketa, australskog nogometa i ragbija nije ništa značilo. Međutim, nisu svi povratnici naseljeni u Splitu prošli kroz *barake*, oni izdvojeni mnogo su se brže asimilirali u splitsku sredinu.

Split tih dana se razlikovao umnogome od sadašnjega, došljaci nisu ostali nezapaženi, ne samo sa unosom elemenata živopisnog brazilskog karnevala u splitski, već i osnivanjem vlastitog nogometnog kluba koji se natjecao u tada vrlo živom split-

Nisu Iseljenici oni koji su izdali

U posljednjim brojevima "Vijesti iz Nove Jugoslavije" vidimo da službenici jugoslavenske vlade u Australiji i nadalje nastavljaju da putem tog biltena uvjere "jednu malu šaćicu" naših iseljenika u Australiji da je jugoslavensko državno vodstvo na čelu sa CK KPJ na ispravnom putu i da vodi zemlju u konačno blagostanje i socijalizam.

Čitajući taj bilten, čovjek bi mislio da smo sami mi u Australiji koji se ne slažemo sa političkom linijom današnjeg vodstva u Jugoslaviji. Oni ne vide, ili za biti iskreni moramo kazati, neće da vide, da po čitavom svijetu gdje se nalazi broj naših iseljenika i gdje se nalaze iseljeničke organizacije, da su se sve izjasnile protiv stava današnjih rukovodilaca FNRJ, kao što smo to i mi u Australiji.

U biltenu se napada nas i naše organizacije kao nepatriotske, koji smo izdali svoj narod i svoju rođenu grudu. Ti ljudi iz Generalnog Konzulata ne srane se to govoriti našim iseljenicima koji su na stotine puta pokazali na djelu svoju ljubav prema staroj domovini i narodima Jugoslavije. Ti isti su na duzine puta na javnim priredbama i masovnim zborovima govorili o samoprijegoru naših iseljenika u Australiji i patriotizmu kojeg naši iseljenici gaje poslije toliko godina odvojenosti od svoje stare domovine i njenih naroda. Naši iseljenici i naše iseljeničke organizacije, ti isti iseljenici koji su se prema riječima i izjavama tih iz Generalnog konzulata tako patriotski odazivali pozivu svog naroda i svoje domovine, danas se tako sramno nazivaju "odmetnicima i izdajnicima" od službenika Generalnog Konzulata FNRJ u Australiji.

Ali ne, moja gospodo u Generalnom konzulatu, iseljenici su ostali isti a vi ste oni koji ste se odmetnuli i izdali zajedno sa klikom u Kompartiji Jugoslavije i pri vodstvu FNRJ. Patriotizam naših iseljenika je ostao. On se je ispoljio kada je jedinstveno ustao protiv izdaje, odvajanja Jugoslavije od svojih jedinih prijatelja Sovjetskog Saveza i zemalja narodne demokracije, kao što je jedinstveno stao na borbu radničke klase Jugoslavije na čelu sa KPJ prije rata, uz narodnoslobodilačku borbu za vrijeme rata i poslijeratnoj obnovi i izgradnji Jugoslavije sve do izdaje načela FNRJ od strane klike u CK KPJ na čelu sa Titom i izgradnje pravog internacionalnog socijalističkog poretka u zemlji.

Ljubav za naš narod i staru domovinu i spremnost naših organizacija da pomognu našem narodu ovdje i u Jugoslaviji se je ispoljila i prije kratkog vremena pri zadnjem boravku "Partizanke" u Perthu.

Brod je stigao u Fremantle a ništa se nije poduzelo niti su se dale ikakove informacije iseljeničstvu od strane Generalnog konzulata po pitanju slanja paketa narodu u Jugoslaviju. Pokrajinski odbor Zapadne Australije vidio je da je dužan da pomogne našem narodu. Odbor je posjetio razne državne urede da bi se dobilo odobrenje za slanje paketa u Jugoslaviju. Odobrenje se je dobilo i odbor učinio je sve u svojim mogućnostima pri ispunjenju potrebnih formulara pošiljaoima paketa. Sa pomoći i nastojanjem naših organizacija naš narod je poslao nešto između 350 do 400 paketa u Jugoslaviju bez ikakove premetačke ili zapreke od australskih carinskih vlasti. Ali situacija je bila druga u Sydneyu.

Da smo protiv našeg naroda u Jugoslaviji, sigurno naše organizacije se ne bi potrudile da pomognu slanje paketa u Jugoslaviju već bi prepustili svakome da se misli zasebno ili čak odvraćali narod od toga. Ali ne, nas je i kako briga da pomognemo i iseljenicima i narodu u Jugoslaviji, koji sigurno nije odgovoran za izdaju svojih vojda, a kojeg se putem vješte i podle lažne propagande obmanjuje.

Još jedno pitanje istaknuto u biltenu na kojeg se želimo obratiti, a to je repatrijacija.

Povratak nekih 200 iseljenika u Jugoslaviju poslije izbitka spora pripisuje se u biltenu kao takođe neki "poraz" politike Saveza i "Napretka." Slažen se sa već istaknutim u "Napretku" da povratak samo tolikog broja sigurno ne predstavlja nikakvi poraz Savezne politike, pošto niti Savez ili njegove organizacije ili "Napredak" nijesu nikada odvraćali narod da se povrća u Jugoslaviju, već naprotiv držim da je u tome najvidljivije izraženo nepovjerenje naših iseljenika u današnji režim u Jugoslaviji na čelu sa Maršalom Titom, ili bilo koji režim, čija politika odvaja naše narode od Sovjetskog Saveza i drugih zemalja koje su zbale svoje ranije izrabljivačke režime i pristupile izgradnji socijalizma u svojim zemljama.

Izvršavajući neke dobrovoljne poslove za Generalni Konzulat u Zapadnoj Australiji mogu da posvećim to da se je samo iz Zapadne Australije, odmah u vremenu od nekoliko mjeseci poslije druge repatrijacije 1948 g., registravalo sa punom namjerom za povratak u Jugoslaviju nekih 550 iseljenika, a prema izjavi biltena iz čitave Australije i Nove Zelandije u početku ove godine povratilo ih se je tek 200. Sigurno da 200 povratnika predstavlja poraz, ali poraz politici Maršala Tita i njegovih službenika u Generalnom Konzulatu u Australiji.

Bilten je htio da podbaci Savezu da je preuzeo dužnost odvraćanja naših ljudi da se povrte u Jugoslaviju, ili imajući i sami u vidu ovo blizu jednoglasno odbijanje iseljenika da se povrte poslije spora znači poraz te vrtoglave politike medju iseljenicima, da bar donekle nadju opravdanje za isto, govore o nekom "porazu savezne politike." Ali što je istina u vezi repatrijacije?

Istina je, da je Savez odbio da preuzme na sebe dužnost organizovanja repatrijacije naših iseljenika u Jugoslaviju, pošto vodje CK KPJ i vrhovni državni aparat jugoslavenske vlade je ocijepio Jugoslaviju od zemalja miroljubljivog socijalističkog bloka sa Sovjetskim Savezom na čelu. Jugoslavija je prestala da bude zemlja koja izgrađuje socijalizam i prešla je, ocijepljenjem iz tog bloka, politici slabljenja miroljubljivih i socijalističkih snaga svijeta i sa tim direktno pomogla i ojačala ratnohuškački imperijalistički blok zemalja koje se svakodnevno pripremaju za uvlačenje svijeta u ponovni rat i srušenje miroljubljivih snaga i Sovjetskog Saveza. Organizovani povratak naših iseljenika u zemlju u kojoj se terorišu i progone ljudi koji zagovaraju užu suradnju i prijateljstvo sa Sovjetskim Savezom i zemljama narodne demokracije, Savez nije mogao da poduzme na sebe. Ali Savez i njegove organizacije nijesu priječili niti nastojali odvraćati narod od povratka u Jugoslaviju. Savez i "Napredak" su iznijeli pred naše iseljenike istinu o događajima u Jugoslaviji i posljedice koje su uslijedile poslije spora u zemlji, a svi ih članovima ili drugim iseljenicima koji su se povrćali u Jugoslaviju Savez i njegove organizacije su činili usluge u svojim mogućnostima pri njihovom povratku.

Situacija u Jugoslaviji svakim danom ide u gore. To možemo prosuditi iz množine pisama koja stižu iz Jugoslavije. Čak od iseljenika uskoro povraćenih iz Australije, od drugih koje mi ovdje dobro poznajemo i koji su se aktivno zalagali za naše organizacije, pomagali borbu naših naroda i obnovu Jugoslavije kasnije. Između njih imamo iseljenika koji se još, bar-ukoliko se iz pisama može prosuditi, slažu sa politikom današnjeg vodstva Jugoslavije. O pogor-

NE PROPUSTI RIJET

PRIJATELJSKA VEČERA

U Jugoslovenskoj dvorani u Osbojuna. Početak u 6 sati na večer. Ubi za djecu ispod 12 godina.

Na raspolaganju mlade janjetine, nog pića itd. Poslije večere zabava i poručena u dobroj plesnoj sali.

Pozivamo sav naš narod Osborne se svi prijatelji sastanemo u našoj dvorani mnogo puta sastajali i zabavljali.

Ulasnice možete dobiti kod tajnika bilo, kojeg člana ovih ograna.

NEMOJTE ZABORAVITI 25 JUNI

MASOVNE "POTI BILJENOM GEN. I

Svugdje medju iseljenicima kada je riječ biltenu Gen. Konzulata FNRJ, "Vijesti iz Nove Jugoslavije," iseljenici kažu: "Dolazi mi, iako ga nijesam naručio" ili "povratio sam im ga ali mi ga ipak šalju" — i takove slične primjedbe. Uredništvo "Napretka" ne želi da registruje u svojim stranicama svaki pojedini ovakovi slučaj, jer prema situaciji u okolici Sydney a i reakciji u drugim pokrajinama malo bi prostora i preostalo za druge mnogo važnije vijesti koje u "Napretku" izlaze. Ali pošto nas je donji iseljenik zamolio da mu publiciramo njegov dopis, udovoljiti ćemo to u ovom slučaju.

"Drugovi, Ima neko vrijeme da mi dolazi bilten "Vijesti iz Nove Jugoslavije" izdan od Ureda za Informacije pri Generalnom Konzulatu FNRJ u Sydney. Nijesam ga naručio niti pokazao i najmanju želju da ga primam. Što više istoga sam povratio i izrazio želju da ga ne želim primiti, ali on ipak još dolazi.

Zamolio bi drugove u Uredništvu "Napretka," da mi ustupe malo prostora u našem "Napretku" da opomenem taj Ured za Informacije da ja ne želim primiti taj bilten.

Vaš drug
P. SUMIĆ, Sydney.

"Napredak" ostavlja svakom pojedincu što će da čita, napominjući pri tom da svaku knjigu, propagandni materijal, novinu, bilten ili šta to bilo prosudjuje po njihovom odnosu prema integritetu radničke klase i međunarodnom radničkom pokretu svijeta. Ali, pošto osobito u posljednje vrijeme se

šanju situacije u Jugoslaviji možemo se uvjeriti i u samim izjavama jugoslavenskih vojda, koji sa milione cifra, na papiru, dokazuju poboljšanje životnog standarda, a govore o ekonomskim poteškoćama bacajući krivnju za iste na Sovjetski Savez i zemlje narodne demokracije.

Preizaci preko biltena "Vijesti iz Nove Jugoslavije," morao sam zaključiti da isti ne koristi već naprotiv donosi izvjesne štete našim iseljenicima. Ako jugoslavensko vodstvo želi svom narodu dobra i pomoći im, bolje da sa novcem kojeg troši da "uvjeri" naše iseljeničtvo i naš narod uopće u svoju "ispravnost" da istog uloži za kupnju medicine, liječenje tuberkuloze i druge bolesti medju našom djecom i odraslim u Jugoslaviji.

Unapred želim kazati da ne mislim primati ovaj bilten, a istog ću povratiti ako mi se dostavi. Dalje, mislim da nam "Napredak" a ne bilten donosi pravu jugoslavensku stvarnost rukovodeći se interesima i naukom međunarodnog radničkog pokreta i njegovih velikih vojda. Vjerujem da je to jedini ispravan put koji će nas dovesti do konačne pobjede i cilja — ostvarenja socijalizma.

Apeliram na sve naše iseljenika i iskrene patriote, da zbijemo naše redove jer u jedinstvu nam je snaga i konačna pobjeda je naša.

L. URSIĆ, tajnik P.O. Z. Australije

medj
bilje
kada
bilje
misl
iselje

Mc
iz T
posla
platu
pisa,
povrj
istom
mu j

Za
Ured
Vodi

BEN
Telef

DEE

M

I

Ir

3c

I

Tr

REI

(M.

Inte

miel

Orcl

vine

Mil

Sp

TH

LIF

Zas

1

Servi

TH

14

Cist

G

U ženskoj gimnaziji u Zagrebu [Arhiv Silvija Pervan-Blitvić]

Ispraćaj pok. Nikole Bavčevića iz Splita za Šoltu [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Gimnastička skupina u Jelsi [Arhiv Nena Pavičić-Katnić]

Na mulu u Jelsi [Arhiv Nena Pavičić-Katnić]

Posjeta povratnicima u Osijeku [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Iz Brazila i Australije u gimnaziji Vladimir Nazor u Splitu [Arhiv Vori Lalić]

Sa stanovnicima Tkalčićeve ulice na radnoj akciji na Savi [Arhiv Silvija. Pervan-Blitvić]

Kamenje iz rudnika u Broken Hillu u Dubrovniku
[Obitelj Dorinda Bulić-Čotić]

U osnovnoj školi na Manušu u Splitu [Arhiv Vori Lalić]

Štednjak u Dubrovniku iz Australije
[Obitelj Dorinda Bulić-Čotić]

U gimnaziji u Dubrovniku [Arhiv Annie Grubišić-Guska]

Australske vojne medalje u Zagrebu
[Arhiv pok. Luka Marković]

skoj *divljoj* ligi; osim jednog igrača svi su došli iz Brazila. Nogometni klub *Arsenal* je imao i svoje igralište, oveću *ledinu* tih dana toliko tipičnu za Split. Na istom igralištu pokušavao se igrati kriket, letjeli su zmajevi, igralo na *franje*, a sa strane su se uzgajale svinje, nužne za prehranu u teškim danima poratne oskudice.

Život u *barakama* stvorio je određenu homogenizaciju njezinih stanovnika, a u izolaciji se nazirao i krah povratničke politike. Među primjere homogenizacije i izolacije spada i opća tučnjava kamenicama u osnovnoj školi u Kninskoj ulici po liniji razgraničenja – *Amerikanci* i lokalni. Za vrijeme radio prijenosa utakmice Brazil-Jugoslavija 1950. godine sa Svjetskog prvenstva u nogometu, svi nazočni su bili za Brazil, osim domaćina, nas dvojice, rođenih u Australiji. Hrvatski *Brazilci* su se identificirali s brazilskim nogometom i igračima, bili su dio brazilskog svijeta i pored povratka u rodni kraj. Možda je podrška Brazilu bila i znak protesta frustriranih povratnika, ali i nostalgije. Život u *barakama* stvorio je kod mnogih iste preduvjete iščekivanja odlaska kao i pred povratak *Partizankom*. Izolacija, intenzivni međusobni kontakti i razmjene mišljenja stvarale su novu atmosferu povratka, ali ovaj put odlaska u zemlju odakle su se vratili u rodni kraj. Postupno, stanovnici *baraka* su se osipali, neki su dobivali bolje stanove u Splitu, a mnogi su odlazili tamo odakle su došli. Međutim, nisu se vraćali samo stanovnici *Drvenog Čikaga*.

Najljepše godine

Sa periferija australskih urbanih prostranstava spustili su se u intimnije prostore hrvatskih gradova koji su mnogima omogućili jedan drugačiji kvalitet života, dotad nepristupačan i nepoznat, kako mlađima tako i starijima. Gradske promenade, odlasci u kavane, u kazalište, na operu, nogometne utakmice, plaža, splitska riva, putovanja po Jugoslaviji, postali su dio njihova života. Takva iskustva nisu imali po australskim periferijama. Osjetili su se primljenima u novoj sredini, prihvaćeni na radu, s novim školskim prijateljima koji su im često pomagali da se snađu u školi i prevladaju jezični jaz. Neka prijateljstva iz tih dana još traju.

Jadran je bio novo otkriće, i to ne samo za Vini Bavčević koja o tome piše u *Napretku* od 11. 9. 1948. godine. Njegove plaže mnogo su pristupačnije od plaža na Pacifiku i Indijskom oceanu. Sestre Nena i Joyce Pavičić provele su lijepe mladenačke dane u Vrbanju i Jelsi, usprkos kontroverzi u konzervativnoj sredini o tome mogu li mlade djevojke javno gimnasticirati. Život na periferiji Perth a nije se mogao prisposobiti s takvim mogućno-

Ursula Marinović, rodom Luetić, iz Župe Biokovske opisuje “kulturni šok” koji su doživjeli predstavnici vlasti u Borovu kada se među njima našla grupa povratnika iz Brazila, podrijetlom iz Blata na Korčuli. Ursula je bila zamoljena da im pomogne u kontaktu s prispjelim povratnicima. Nisu ih mogli razumjeti, a jedva da je i Ursula mogla tu mnogo pomoći usprkos svojih poznanstava s Korčulanima u Spearwoodu na periferiji Perth a; dva različita lokalna govora i mjesta iseljavanja s drugačijim kulturnom dogradnjom susreli su se u novom prostoru na istoku Hrvatske (razgovor s Ursulom Marinović, 2008).

stima. Slično iskustvo dijele i kćeri Ivana Milašića i Jakova Pavičića u Splitu; tu su prve ljubavi, životna prijateljstva, novi rascanci i suze, sve do Zagreba po odlasku. Nisu jedino Karmela i Jozo Visković, koji su se vjenčali i dobili kćerkicu u Splitu, svoj kratki boravak doživjeli kao “najljepše godine života” niti su to bile najljepše godine samo poradi mladosti. Dapače, Nina Šegedin ne govori s gorčinom o svom boravku u Orebiću koji joj je i pored svih teškoća, a koje nisu uključivale samo učenje jezika, obilazak Andrije po zatvorima, već i razne materijalne nevolje, ipak ostao u lijepoj uspomeni.

Mnoga “povratnička” djeca su teško proživljavala povratke. Bili su izloženi riziku nedostatnog i poremećenog školovanja, problemima s jezikom, mijenjanju škola, načina života i neposredne sredine. Mlađa generacija bila je ipak svjesna poteškoća s kojima se njihovi roditelji susreću u želji da im se osigura kvalitet života približan ostvarenome u Australiji. Roditelji su donosili odluke da se vrate kući, a na isti način su donosili i odluke o povratku nazad u Australiju, usprkos nerijetkim prosvjedima svojih mlađih. Uskoro su se mnogi mlađi u suzama vraćali u Australiju, dok su neki jedva dočekali taj povratak. Ipak za mnoge je ovaj kratki boravak značio uspostavu trajne povezanosti s mjestom njihova privremena boravka, s produbljenim osjećajima pripadnosti, novim prijateljstvima, kontinuiranim kontaktima, učestalima posjetima i lijepim uspomnama (razgovori s Vojom Milašić, 2008, i Silvijom Pervan-Blitvić, 2008). Malobrojniji koji su ostali postupno su se snašli u novom prostoru i dijelom ostvarili jednu od želja svojih roditelja, školovali su se na materinskom jeziku.

Sudbine

Nepoznata je sudbina velikog dijela “povratnika”, mnogi su tada našli u vrlo teškim uvjetima, daleko i od rodnog kraja u vlastitoj zemlji sa slabim prometnim vezama. Mnogi su vjerojatno s vremenom izgubili i neposredne kontakte s povratničkom jezgrom. Za mnoge povratnike rješenje je bilo u daljnjem prilagođavanju, odnosno asimilaciji u lokalne, pomalo već i za njih strane uvjete življenja, ili u novom povratku, ali sad u rodni kraj vlastite djece, odnosno u mjesto ranijeg iseljavanja, ukoliko je to bilo moguće. Razočarani, mnogi su se vraćali, ogorčeni još jednim nemilim iseljeničkim iskustvom, s osjećajem izgubljenog vremena koji se po povratku prenio na njihove poznanike. Međutim, neki nisu pomišljali na povratak godinama, sve dok nisu bili suočeni s ozbiljnim pitanjima materijalne egzistencije koju nisu mogli riješiti u rodnom kraju. Usprkos svom idealizmu, povratnici, bivši pripadnici australske vojske, počeli su se privre-

meno vraćati u Australiju, kako bi osigurali znatno više australske mirovine, ali ne i s namjerom da ostanu u Australiji. S druge strane, otac Ante Tomašića odlazi sam iznova u Australiju kako bi omogućio sveučilišno obrazovanje svome sinu u Zagrebu.

Odlaze, odrasli teška srca, a mnogi mlađi sa suzama jer je to značilo rastanak sa novim životom, prvim ljubavima i prijateljima koje su u međuvremenu stekli. Povratak u Australiju teško je pao mnogima, značio je to novi iskorak, rodni kraj roditelja postao je za njih pravim domom (razgovor s Vojom Milašić, 2008). Neki su tu i ostali, da bi s vremenom osjetili nostalgiju za Australijom, ne samo za “rodnim krajem” već i za mjestom provedene mladosti s kojom ih danas povezuju sjećanje i poneke fotografije, TV vijesti, te dvojno australsko državljanstvo koje su prenijeli na svoju djecu koja nisu nikada ni vidjela peti kontinent (razgovori s Annie Grubišić-Guska, 2007, pok. Markom Ercegovićem, 2008, Josipom-Đavijem Ercegovićem, 2004, Alenom, Ercegovićem, 2004 i Lukom Markovićem, 2006).

Mnogi povratnici ističu kako bi ponovili prijedeni put, i to bez obzira “na to što su znali, što su napustili i u što su se vratili” kako navodi Jakovina (2004: 403) u svom kratkom osvrtu “na one koji su došli” Jakovina podvlači kako su ne samo jugoslavenske vlasti već i američki diplomatski predstavnici zabilježili nezadovoljstvo među povratnicima prouzrokovano “teškim stanjem u FNRJ, gladi i totalitarnim sustavom”. On ukazuje i na to da su dužnosnici Agitpropa već 1948. godine činili sve da se ublaži nezadovoljstvo koje je moglo biti kontraproduktivno za napore da se što više iseljenika privuče na povratak. Međutim, birokracija i krutost partijske nomenklature očito nije išla u prilog tim htijenjima. Kako navodi Jakovina, mnogim članovima KP SAD-a bilo je ovdje onemogućeno priključivanje partijskoj organizaciji. Takvo iskustvo navodi i nepotpisani autor pisma u *Napretku* (22. 1. 1949) koji je bio član KP Australije sedamnaest godina; od njega se tražilo, pored urednih dokumenata, i svjedočenje dva svjedoka iz Australije, isto tako lokalna, od kojih jedan očito nije bio po volji vlastima te zaključuje “...cijeli moj život sam bio u pokretu i partiji, a sada kao da sam izgubljen”.

Tih dana *Napredak* (26. 11. 1948) prenosi isječak teksta iz *Toronto Daily Star*a gdje se tvrdi da se 200 povratnika iz Kanade navodno našlo u zatvoru te ističe kako je bilo zatvorenih i među povratnicima iz Australije. Mnogi su povratnici očekivali da će moći prenijeti ne samo svoje znanje već i stečene demokratske navike. Režim nije trpio nikakve kritike, pa ni dobronamjerne primjedbe, premda su već postojala kritička razmatranja unutar

Vini Bavčević-Kenda, čiji je otac umro ubrzo po dolasku u Split te je sahranjen na Šolti, dobila je stipendiju kako bi nastavila sa školovanjem u srednjoj farmaceutskoj školi u Zagrebu gdje se nastavila viđati s Silvijom Pervan-Blitvić koja je pohađala gornjogradsku žensku gimnaziju. Silviji su školske kolegice naveliko pomagale da preskoči jezične prepreke, i do danas održava to prijateljstvo. Po povratku u Australiju, Silvija je nastavila školovanje za nastavnicu na Sveučilištu Zapadne Australije. Za razliku od nje, Vini nije završila školu u Zagrebu, a po povratku u Fremantle djed joj nije omogućio daljnje školovanje, već odmah zaposlio kao pomoćnicu u ljekarni. Kod mnogih starijih, osobni osjećaji i materijalna nesigurnost prevladali su nad razmišljanjem o budućnosti njihove djece.

vladajućih struktura čak i o politici povratka iseljenika (razgovor s Lucijom Bilić, 2007). Svoju kritiku nekih nelogičnosti Ivan Milašić, koji se ukrcao sa suprugom i tri kćerke u Fremantleu na *Radnika*, i njegov zet Jakov Pavičić koji je došao mjesec dana ranije prvim putovanjem *Partizanke* s dvije kćerke i sinom, platili su pritvorom u poznatim Udbinim podrumima na Katalinića brijegu u Splitu. Zaprepaštenje drugih povratnika, koji su se vraćali nazad u Australiju, pripomoglo je da se ovi aktivni zagovaratelji povratka ali i dobronamjerni kritičari puste kućama i ne svrše u zatvoru (razgovor s Vojom Milašić, Margie Pavičić i Vinnie Pavičić-Clarke, 2008). Uskoro se i oni poput Andrije i Ive Šegedina odlučuju na povratak, ovaj put u Australiju. U prethodno navedenom tekstu

Napretka citira se kako “nekih 52 omladinaca i omladinki u samom Zagrebu zatražuju da se povrate u Kanadu ali bez uspjeha”. Bili su to teški dani nade, snova i nostalgije!

Odlazak povratnika

Grdosija Mijo Katić je jedva dočekaio povratak s novom jugoslavenskom putovnicom i odlazak na radne akcije, a po završetku rata odbio je prihvatiti britansko državljanstvo. Nikada nije žalio prijedeni put. Ipak, da bi preživio, smatrao je već tijekom 1950-ih da bi morao ponovno otići u Australiju, nikako ostati kod kuće, u Kozici na Biokovu (razgovor s Mijom Katićem, 2003). U britanskom konzulatu u Zagrebu su mu tvrdili da on dobro zna zašto ne može dobiti ulaznu vizu. Uspjelo mu je to tek početkom 1970-ih godina, u pedesetoj godini života. Međutim, neki nisu htjeli toliko dugo čekati, među njima čak i neki organizatori povratka. Koristile su se veze i poznanstva. Mnogima su mjesne vlasti pravile problem u dobivanju putovnica. Kada je Josip Jurić, nastanjen u Rijeci, po treći put dobio odbijenicu od lokalnih vlasti, on je odlaskom u Beograd već bio ishodio odobrenje od saveznog ministarstva. Sam Aleksandar Ranković, tada moćni savezni ministar unutarnjih poslova i njegovo osoblje neposredno su omogućili ponovno iseljavanje mnogim osobama. Neki su do Rankovića došli sasvim slučajno, kao Bartul Srhoy (1998: 178), a neki preko lokalnih poznanstava, poput Andrije Šegedina koji po izlasku iz zatvora dobiva putovnicu, uz obećanje “da neće rovariti protiv Jugoslavije”. Na dobivanje putovnica za odlazak u Australiju znalo se čekati godinama.

Prema nepotpunim podacima Vesele Šegvić (1953: 69-70) vidi se kako je do 1949. godine ukupno 157 osoba re-emigriralo iz Jugoslavije, od toga 128 iz Hrvatske. Već tijekom sljedeće dvije godine odlazi 759 osoba, odnosno 529 iz Hrvatske. Ona također

Obitelji Gergich i Šegedin s ostalim putnicima SS Toscana [Arhiv pok. Andrija Šegedin]

SS Napoli s kojim se vraćala V. Bavčević [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

Na povratku za Australiju [Arhiv Nena Pavičić-Katnić]

Odlazak iz Rijeke za Australiju braće Gergich [Arhiv Tom Gergich]

Vini Bavčević s prijateljima na putu za Australiju [Arhiv Vini Bavčević-Kenda]

navodi da se tijekom 1949. i 1950. godine od ukupno 349 osoba, 68 vratilo nazad u Australiju, a 4 na Novi Zeland, odnosno, da su se od ukupno 138 obitelji 24 vratile u Australiju i 3 na Novi Zeland. Ljudi su se tih godina vraćali samo u prekomorske zemlje.

Velika većina Bartolu Srhoyu poznatih povratnika iz Zapadne Australije počela je odlaziti iz Jugoslavije vrlo brzo, već 1950. godine, a još više po ublaženju režima kretanja 1951. godine. Što je sve utjecalo na donošenje odluka o povratku u zemlju iseljništva? Srhoy podvlači nostalgiju te sjećanje na prijatelje i rodbinu u Australiji, na način i kvalitet života u Australiji na koje su se već bili privikli, a iz koje nisu otišli neprijateljski nastrojeni i pored teškoća koja su iskusili, ali i dijelili s ostalima. Poteškoće kretanja stvarale su osobama naviklima na velika australaska prostranstva osjećaje bespomoćnosti i izolacije, koji su još dodatno naglašavali ostale probleme i tjeskobu življenja uz sveprisutne materijalne nedaće, koje su čak bili spremni prihvatiti. Nadalje, Srhoy (1998: 176) navodi kako su restrikcije putovanja postale kontraproduktivne, pri povratku ni najmanje nisu promišljali da bi im povratak u Australiju bio onemogućen, odlazak je ostavljao i mogućnost povratka. Upravo su poteškoće dobivanja putnih dokumenata jačale želju za povratkom, čak i uz rizičniju alternativu: bijeg. Pravo na slobodu kretanja bila je osnova njihova stečena razmišljanja i životnog iskustva, a razdvajala ih je od krutog režima koji je ipak izgleda uvidio da restrikcijama stvara potencijalne neprijatelje pa je počeo mijenjati svoju politiku. Procjenjuje se da se većina povratnika vratila nazad u Australiju, počesto se navodi i njih 90%, a nešto konzervativnije procjene su oko 60%. Međutim, ove procjene su nepouzdanе, jer se uglavnom odnose na osobe iz vlastitog lokaliteta, predgrađa, mjesta podrijetla, ne i na cjeloviti broj, jer se mnogi nisu ni poznavali međusobno.

Andrija Šegedin koji je potrošio svu svoju imovinu, vrijednu tisuće funti, na povratak u domovinu, ipak je s dozom predostrožnosti prije odlaska priskrbio povratnu vizu u vrijednosti od jedne funte, što mu je kasnije i te kako pomoglo. Obćanja danog Rankoviću se uglavnom i držao, što od straha da bi se nešto moglo dogoditi roditeljima, što iz nužde. Morao je na brzinu na-

Otac obitelji Gergich, Mate, iz kraja "kirijaša", Novog Vinodolskog, iz Grižana, poslije obvezatnog odlaska u unutrašnjost Novog Južnog Walesa 1920-ih godina na sječu eteričnog drveća, rano se odlučio na nabavku kamiona za prijevoz rajčica i drugog povrća na glavnu gradsku tržnicu (*market*), tako da svršetak rata dočekuje s dva kamiona koje prodaje prije odlaska, a stjecajem okolnosti jednog otkupljuje po povratku. Sinovi su u dobi mladog od sedam godina s majkom došli u Australiju 1932. godine. Braća Gergich brzo se prilagođavaju životu na periferiji Sydneya, u Cabramatti. Sviraju u prvom lokalnom tamburaškom orkestru *Jadran* i članovi su prvog nogometnog kluba *Lola* što su ga osnovali hrvatski iseljenici u Sydneyu 1945. godine. Mladi brat Mate bio je na drugoj godini studija farmacije kad su odlazili, ali nije mogao nastaviti studij u Zagrebu zbog nedovoljnog poznavanja jezika, a pri povratku je bilo već kasno za nastavak studija. Dolaze u Rijeku osobnim automobilom i motociklima za dva sina. Tom i Mate se ne bave nogometom niti sviraju tamburice u Rijeci, a Novi Vinodol je slabom cestom i previše udaljen da bi se jače vezali za rodno mjesto. Premda su imali problema s nabavkom benzina, nisu morali prodati vozila vlastima, što se dogodilo ranijim povratnicima iz USA i Kanade, vratili su ih natrag sa sobom. Srećom, Gergichi su ostavili dio svoje imovine u Australiji gdje nastavljaju s uspješnom poslovnom aktivnošću. Dok tamburica ostaje osobna strast, Tom je uskoro među osnivačima i tajnik prvog poslijeratnog kluba što su ga osnovali hrvatski iseljenici na području zapadnog Sydneya, *Jadran-Hajduk*, koji se krajem 2009. godine pripojio susjednom hrvatskom klubu *Kralj Tomislav*. (razgovor s Tomom Gergichem, 2007).

doknaditi materijalne gubitke te vratiti novac koji mu je Ninin brat posudio kako bi kupio karte za povratak brodom *Toscana*, a koji mu je i našao dobro plaćen posao lučkog radnika.

Istim brodom se vratila i obitelj Gergich koja je ostavila netom kupljene stanove. Članovi obitelji Gergich kao australijski državljani nisu imali nikakve probleme oko financiranja odlaska, ali je i Mate morao poći u Beograd kako bi ishodio izlazne vize za cijelu obitelj. Roditelji Gergich su donosili odluke, kako o povratku tako i o novom odlasku, a za sinove je cjelovitost i održavanje obitelji na okupu bilo od bitne važnosti. Poslije kratkog vremena pridružuju im se, uz velike probleme dobivanja putovnica, i zaručnice iz Novog Vinodolskog, slijedi dvojno vjenčanje u Cabramatti na periferiji Sydneya, i novi životni putevi. Za razliku od ove obitelji, mnogi su povratnici imali problema oko financiranja povratka u Australiju, nekim je visoka životna dob predstavljala problem, a nekima teškoće priznavanja poraza njihovih želja, snova, a i ideologije.

Po povratku je Andrija, kao i mnogi drugih koji su se vratili nazad, radio po dva posla kako bi otplatio dugove. Danju je radio kao lučki radnik, a poslije posla pomagao je Nini na farmi rajčica. Kasnije, nalazio je sve više vremena za balote i ribarenje. Isto tako, i Jozo Visković godinama radi dva posla da bi se što prije financijski oporavio. Nije više bilo vremena ni za snove ni za događanja u rodnom kraju. Mnogo kasnije, tek nakon nekoliko dese-

tljeća, dolazili su u *stari kraj* samo kao turisti. U isto vrijeme stižu ratne izbjeglice, bjegunci iz Jugoslavije i novi ekonomski emigranti. Stvaraju se nove sredine s kojima daleko malobrojniji prijeratni iseljenici, a i povratnici, često nemaju neposredne dodire. Ovi usporedni svjetovi iseljništva stvoreni vremenom doseljavanja, iseljeničkim iskustvom i ideologijom približavaju se tek tijekom sudbonosnih 1990-ih godina. Simbolički ovaj se proces na određeni način zaokružuje pripajanjem kluba *Jadran-Hajduk* klubu *Kralj Tomislav*.

Još je početkom 1960-ih godina djeci povratnika koji su, ne svojim izborom, postali jugoslavenski državljani bilo teže dobiti putne dokumente za odlazak u Australiju, nego drugim građanima Jugoslavije za rad u zapadnoeuropske zemlje. Usprkos to-

me što bi odslužili obvezatni vojni rok, jedan od imperativa iščezlog sustava, a koje nije uvijek bilo sukladno shvaćanjima ovih slučajnih dvojnih državljana. Autor teksta se tako i sam napokon našao u zemlji rođenja, Zapadnoj Australiji 1964. godine, poslije višemjesečnog čekanja na putne isprave. Međutim, ovaj povratak bio je ipak mnogo duži od šest mjeseci koliko su samo vrijedile jugoslavenske putne isprave.

Partizanka gori

Jutra 12. kolovoza 1949. godine pročitao se Splitom: "Partizanka gori!". Dim se vidio i iz obližnjih *baraka*. Intervencijom vatrogasaca nije izgorjela do temelja, prodana je neslavno u staro željezo. *Radnik* je nastavio ploviti do 1952. godine kada je, također, prodan u staro željezo. Arhivski dokumenti jednog će dana najvjerojatnije rasvijetliti njezin tužan kraj, popraćen suzama mnogih njenih bivših putnika i članova posade. Smrt broda dira ljude. Međutim u duhu tajnovitosti totalitarnog sustava *Slobodna Dalmacija* ne objavljuje tih dana nikakvu vijest o požaru koji je uništio ponos jugoslavenske trgovačke mornarice, brod koji je približio iseljene domovini. Zadnju vijest o *Partizanki* objavljuje *Slobodna Dalmacija* 21. 7. 1949. godine i to da je došla na popravak u brodogradilište *Vicko Krstulović* te da je njenih 42 mornara otišlo na dobrovoljni rad u Kaštel Sućurac. Ali, vijest o požaru brzo se proširila diljem Jadrana. Glasine o sudbini *Partizanke* provlače se i danas, dapače i uvjerenje da je namjerno spaljena kako bi se za nju dobilo osiguranje.

Misija ovih brodova bila je završena, povratak iseljenika se zaustavio. Slučajno ili ne, *Partizanka* nije više odvodila nove iseljenike, povratnih putnika za matičnu luku više nije bilo. Međutim iza ovih brodova mnoga su pitanja ostala otvorena do današnjeg dana. Tih dana je vladala velika potražnja za putničkim brodskim prostorom, masovno iseljavanje izbjeglica iz Europe u prekoceanske krajeve bilo je u punom tijeku i otežano nedostatkom brodskih kapaciteta. Brodovi *Toscana*, a posebno *San Giorgio*, kojim su se na njegovoj zadnjoj plovidbi poslije tridesetpetodnevnog putovanja vratili 1952. godine Karmela i Jozo Visković s kćerkicom Sonjom, bili su daleko lošiji brodovi. Pretpostavljamo da bi bilo propagandno kontraproduktivno za tadašnji režim da su brodovi *Partizanka* i *Radnik* nastavili isključivo s odvoženjem Europljana izbjeglica i iseljenika na prekoceanska odredišta, ili da su bili prodani. Možda je u duhu tadašnjih ratnih legendi najpo-

Miro Afrić, rođen u Brgudu blizu Rijeke, ostavivši roditelje i mlađu sestru u Boulderu, u Zapadnoj Australiji, došao je s *Partizankom* na radnu akciju te se, odsluživši vojni rok, zapošljava u Rijeci. Jozo, njegov otac, raniji iseljenik, odveo je cijelu obitelj u Australiju polovinom 1930-ih godina. Prvi put je otišao da bi prehranio obitelj, drugi put jer nije mogao podnijeti talijansku okupaciju Istre i nije se htio potalijančiti da bi dobio posao. Radije je odabrao Australiju. Miro u svom rodnom kraju preko noći ostaje bez jugoslavenskog državljanstva. Dok Jugoslavija već počinje rješavati svoje goruće socijalne probleme izdavanjem putovnica, Miro ostaje bez državljanstva! Ni danas ne može razumjeti takvo ponašanje vlasti. S mladom obitelji nekako se ipak uz pomoć rodbine vraća u Australiju kao *apatrid* polovinom 1950-ih. Nastanjuje se u Perthu, te počinje iznova svoj životni put u sredini koja se i sama izmijenila kroz to desetljeće, ali svira i dalje u tamburaškom sastavu. Prema riječima mlađe sestre Veronike, majka je plakala za njim kroz cijelo vrijeme njegova boravka u Jugoslaviji (razgovori s Mirom Afrićem, 2008, i Veronikom Payne, 2008). Rastanci su bili puni suza, mlada majčina sestra, Ivka, udana Pašalić, danima je oplakivala odlazak svoje jedine sestre u tom dijelu svijeta (razgovor s Rosie Ajduk, 2008).

voljnije rješenje za režim bilo da se *Partizanka* zapali, slučajno, ili namjerno. To pitanje i dan danas kopka pojedince upoznate sa ovim neobičnim događajem u našem pomorstvu i iseljeništvu.

Stvaranje transnacionalnog prostora

Sjena *Partizanke* nadvija se nad sudbinama sve manjeg broja njenih putnika koji su doputovali puni nade i dobre volje. Iza brazdi *Partizanke* i *Radnika* ostala su sjećanja i izbljedjele uspomene o udaljenim prostorima koje stvaraju temelje transnacionalnosti koja nadilazi udaljenosti, oceanske granice, protok vremena i neposredna osobna iskustva. Transnacionalni prostor podrazumijeva razvoj spona i radnji preko državnih granica i prostornih udaljenosti kao posljedica aktivnosti koje poduzimaju razne institucije, poduzeća, korporacije, ali i pojedinci kroz svoje iseljavanje i kontinuirano održavanje odnosa sa svojim izvornim lokalitetom. U potonjem slučaju govori se o transnacionalnom prostoru *odozdo* koji poprima različite oblike raznih intenziteta i posljedica (Guarnizo i Smith 1998: 3-34; Faist 2000: 2-3; 195-209; Smith 2001: 3-4).

Povratak iseljenika i njihovih obitelji utjecao je na razvoj novog društvenog prostora koji je nadilazio prostorne i ideološke udaljenosti. Stvarao se novi interakcijski prostor u kojemu se osjećaji bliskosti i pripadnosti pretačaju, razvijaju i održavaju niz radnji i odnosa. Nostalgija za rodnom krajem isprepliće se sa sjećanjima i nostalgijom za mjestom iseljavanja, ranija tmurnija iskustva se počesto zanemaruju. Pojmovi *doma* se brkaju, dom se nalazi kako u vlastitom rodnom kraju tako i u rodnom kraju svoje djece. Sučeljavaju se izbori između mogućnosti alternativnih perspektiva življenja u okružju materinskog jezika ili u zemlji iseljavanja gdje dominira neki drugi jezik. Ne jedan pojedinac suočava se sa sudbonosnim odlukama, gdje i kako nastaviti život, kakve spona stvarati i održavati, kako se postaviti preko prostornih, kulturnih ali i do nedavna i ideoloških razmeđa. Pojedinci, odjednom nisu niti iseljenici niti povratnici, već akteri stvaranja transnacionalnog prostora iz osnova njihova životna iskustva, usprkos velikih prostornih, socijalnih i ideoloških udaljenosti. Stjecajem povijesnih okolnosti, svojim činom, putovanjem, životom, postaju sudionicima stvaralačkog procesa koji izvire svojom punoćom tijekom godina osiguravajući kontinuitet jednog dinamičnog transnacionalnog prostora.

Zahvala

Izrada ovog teksta omogućena je svesrdnom suradnjom pojedinaca i institucija u Hrvatskoj i Australiji na čemu sam svima vrlo zahvalan. Posebno se želim zahvaliti Stevenu Kosoviću na detaljnom uvidu u prvu verziju i dane sugestije za unapređenje pojedinih dijelova teksta, kao i na ustupanju nekih arhivskih dokumenata. Njegovim intervencijama tekst je dobio na kvaliteti na čemu sam mu iznimno zahvalan. Posebno se zahvaljujem u međuvremenu preminulom Marinu Alagiću, kao i njegovoj obitelji, na pruženoj mogućnosti uvida u brojeve *Napretka* iz razdoblja 1947.-1949. godine. Značajan dio posla obavljen je uz veliku podršku i pripomoć ustupljenim materijalima od strane Branke Bezić-Filipović, tajnice splitskog ogranka Hrvatske matice iseljenika. Moje zahvale idu i prvoj tajnici splitske Matice iseljenika Luciji Bilić za pružene informacije iz poratnih godina. Zahvaljujem se kapetanu Ivi Batričeviću na ustupljenoj i grafičkoj obradi fotografija, kao i kapetanu Miljenku Sekuli iz Dubrovnika. Zahvaljujem se osoblju knjižnice arhiva Sveučilišta u Splitu, Pomorskih muzeja u Dubrovniku i

Rijeci, Državnog arhiva Hrvatske u Rijeci, Državnog arhiva Australije u Sydneyu i Perthu, Državnih knjižnica Novog Južnog Walesa u Sydneyu i Zapadne Australije u Perthu na iskazanoj dragocjenoj pomoći kod iznalaženja temeljnih dokumenata o ovom događaju. Jedan dio materijalnih troškova istraživanja po Hrvatskoj namiren je iz fonda projekta *Transnacionalne migracije i utjecaj na hrvatsko društvo* koji se financira od strane Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, na čijem se čelu nalazi dr. Saša Božić sa Sveučilišta u Zadru, a provodi kroz Institut za migracije i narodnosti u Zagrebu, kao i uz podršku Hrvatske znanstvene zaklade Australije i Novog Zelanda.

Zahvaljujem se supruzi Vanji koja je prisustvovala mnogim emotivnim razgovorima i davala mi stalnu svesrdnu podršku na ovom pokušaju da rekonstruiram dio povijesti povezivanja zemalja preko oceanskih udaljenosti. Također se zahvaljujem kolegi Luki Budaku, direktoru Centra hrvatskih studija sa Sveučilišta Macquarie, Sydney, Australija, na pruženoj podršci kod rada na ovom projektu

važnom za razumijevanje povijesti hrvatskih iseljenika u Australiji, kao i na vrijednim sugestijama. Dr. Gordani Galić-Kakonen sa Sveučilišta u Splitu mnogo hvala za čitanje teksta i danim sugestijama koje su pripomogle kvalitetnijoj izradi konačnog teksta. Volio bih se također zahvaliti rođaku prof. dr. Draženu Laliću sa Sveučilišta u Zagrebu za učinjeni prvi korak u povezivanju s *Gordoganom* glede publiciranja ovog teksta. Prijateljima Rozariji i Grgi Roglič, Ann (rod. Marijan) i Gerry Rushe iz Perthsa se zahvaljujem na velikoj susretljivosti za vrijeme boravka na drugom kraju južnog kontinenta. Na kraju se zahvaljujem uredniku Branku Matanu na mnogim vrijednim sugestijama koje su mi značajno pripomogle u konačnici izrade ovog teksta o iseljeničkoj problematici, hrvatskom iseljeništvu i pomorstvu, i zajedničkoj baštini dvaju udaljenih zemalja. Posebno mu zahvalu dugujem za strpljivost u rješavanju ne uvijek tako jednostavnih jezičnih problema.

Dvojna državljanstva, složenost osjećaja pripadnosti, Australac u Zagrebu ili Splitu, Hrvat u Sydneyu ili Perthu, tek su neke od posljedica ovih putovanja. Sačuvani dokumenti, namještaj, kamenje iz australskih rudnika, vojne medalje, novčane uplatnice i druge uspomene na prijedeni životni put (sada već i preminulih povratnika) poprimaju isto značenje kao i tamburice i kapice izvještene na zidu kuće Toma Gergicha u Sydneyu. Snažne su to niti povezanosti udaljenih prostora stvaralačkim ljudskim kretanjima, ne pukih putovanja, već i duboko protkanih osjećaja pripadnosti udaljenim prostorima.

Proteklo je nekoliko desetljeća prije nego što se hrvatstvo afirmiralo u australskim prostranstvima, a Australija se preko noći *Partizankom* i *Radnikom* približila hrvatskoj, odnosno tadašnjoj jugoslavenskoj stvarnosti. Nisu se samo *Amerikanci* i *Brazilci* vraćali, već i *Australci*. Ovim povratkom otvaralo se međutim "mnogo važnije pitanje" (*Napredak* 24. 1. 1948), pitanje kako odnosa između samih doseljenika i većinskog lokalnog australskog stanovništva te između iseljenih, a posebno povratnika, i njihova neposredna izvorišta, tako i među samim zemljama, između Australije i tadašnje Jugoslavije. Tim činom dodatno se ističe aktivna uloga pojedinaca, iseljenika, u stvaranju dinamičnog transnacionalnog prostora. Poslije manje od pola stoljeća Australija je među prvim zemljama priznala hrvatsku nezavisnost, a uskoro potom sasvim drugačijim prometnim sredstvima vraćala se isto tako iznenadno, sada već nova generacija iseljenih Hrvata, dopunjujući prazninu u prostoru stvorenu prvim

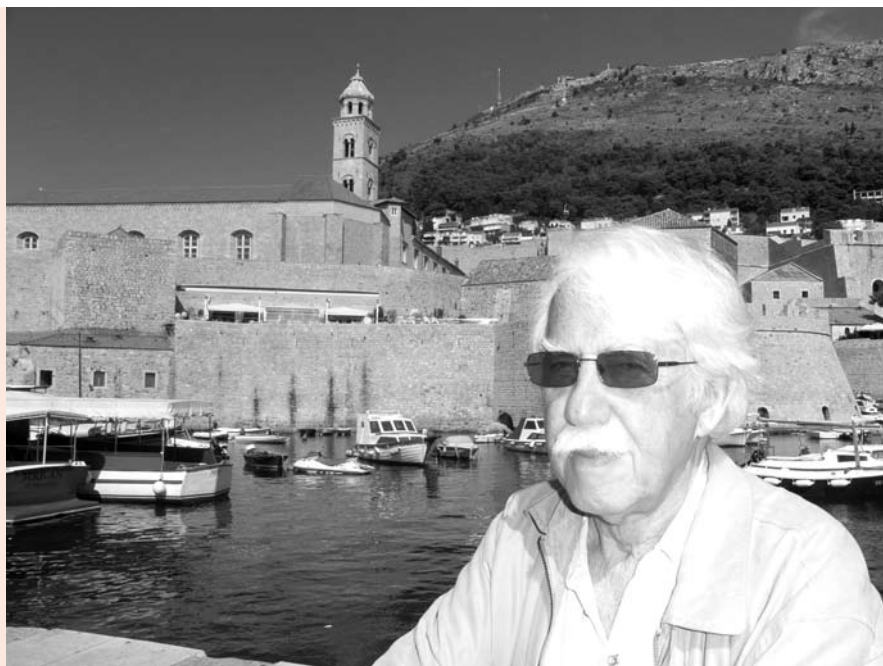
masovnim povratkom hrvatskih iseljenika. Nitko nije predvidio *Partizanku* i *Radnika* 1948. godine niti zrakoplove tijekom 1990-ih godina.

Zaključna razmatranja

Namjera ovog teksta je da iz zaborava izvuče i upozna javnost o ovom jedinstvenom i kontroverznom događaju iz nedavne prošlosti dviju prostorno udaljenih sredina međusobno povezanih iseljeničkim kretanjima, Australije i Hrvatske. Oba odredišta, Hrvatska i Australija, proživjela su velike demografske i socijalne promjene tijekom proteklih šezdesetak godina, unutar kojih su utkane sudbine putnika *Partizanke* i *Radnika*. Međutim, sama putovanja, povratci i iskustva iseljenika-povratnika ostali su prošlih desetljeća isključivo u domeni osobnih sjećanja i pripovijedanja. Malo tko se više sjeća prve *Partizanke* koja je obavivši svoj zadatak izgorjela u splitskom škveru u kolovozu 1949-e godine. Nekoliko je razloga utjecalo na to, a vjerojatno je jedan od važnijih uzroka zaborava u ideološkom okviru ovog događaja. Putovanja ovih dvaju brodova u literaturi dobivaju tek po nekoliko redaka, a samo su dva učesnika nešto napisala o svojim iskustvima. Krajnje je vrijeme da se ovaj događaj proanalizira i oslobodi tereta zaborava i jednostranih interpretacija.

Australija, koja je tijekom svih poratnih godina zasnivala svoj gospodarski i društveni razvoj na dovođenju milijuna dose-

Vori (Walter) Lalić rođen je u rudarskom i administrativnom središtu Leonora, Zapadna Australija, 1940. godine. Poslije preseljenja školovanje započinje u Boulderu i u Guilfordu na vinogradskoj periferiji Perthu, a po dolasku *Partizankom* nastavlja u Tučepi, Makarskoj i Splitu gdje završava i gimnaziju. Po završetku Ekonomskog fakulteta u Zagrebu vraća se 1964. godine u Australiju. U Perthu radi i nastavlja studirati na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta Zapadne Australije gdje postiže stupanj magistra znanosti radnjom o problematiki ekonomske integracije slabo razvijenih zemalja. Radi u Australskom zavodu za statistiku u Canberri, a krajem 1971. godine odlazi na jednogodišnje putovanje po Aziji i Europi. Niz obiteljskih nedaća utječe na odluku da ostane živjeti u Splitu 1973. godine gdje se zapošljava u Kombinat Jugoplastika na raznim poslovima marketinga sve do početka 1990-ih godina. Među prvim se zapošljava u Direkciji VIII Mediteranskih igara Split 1979. gdje osmišljava marketing program i maskotu Igara, sredozemnu medvjedicu, *Adrianu*. Prvi je tajnik Marketing društva Dalmacije. Početkom 1990-ih godina osniva splitski i niz drugih ogranka Socijaldemokratske stranke Hrvatske po Dalmaciji. Predsjednik je splitskog ogranka i član predsjedništva stranke za cijelo vrijeme njenog samostalnog rada. Ponovo se vraća u Australiju 1995. godine. Doktorira na University of Technology, Sydney, 2004. godine dizertacijom o apropiaciji komunalnih objekata od strane etničkih zajednica u Sydneyu. Sudjelovao je na mnogim relevantnim znanstvenim skupovima i autor je većeg broja znanstvenih tekstova. Znanstveni je suradnik Centra hrvatskih studija, Sveučilišta Macquarie u Sydneyu. Član je predsjedništva sydneykog ogranka međunarodnog društva prijatelja književnika Nikosa Kazantzakisa (autora romana *Grk Zorba*). Tekst o povratku iseljenika brodovima *Partizanka* i *Radnik* uvodni je tekst u znanstvenoj obradi ovog jedinstvenog događaja u povijesti iseljeništva i našeg pomor-

stava. Dinamika daljnjeg rada na obradi ovog iznimno važnog događaja u životu mnogih pojedinaca i sredina bit će uvjetovana osiguranjem institucionalne potpore.

O autorovim dolascima i odlascima može se pročitati i u poglavlju *Istrajnik u vraćanju* na stranicama 186-192. u zbirci eseja *Refleksna zona* Ive Runtića, AGM, Zagreb (2008).

Kontakt: walter.lalich@mq.edu.au

ljenika, sada se našla u situaciji da se svakog trenutka oko milijun australskih građana nalazi izvan kontinenta¹⁵, ne samo kao turisti, umirovljenici ili po službenoj dužnosti. Mnogi traže svoj kreativniji ili financijski unosniji prosperitet drugdje po svijetu u doba kad je "australski san" (vlasništvo vlastite kuće) za mnoge sve udaljeniji. Neki se snalaze dobro i u Hrvatskoj. Posljedice ovakvih kretanja izražene kroz povezivanje različitih obala, stvaranja novih korijena, mijenjanja obzorja, ostala su živima desetljećima nakon što su rashodovani brodovi koji su bili ponos hr-

vatskog pomorstva, brodovi nade, *Partizanka* i *Radnik*. Stjecajem okolnosti za neke preuranjeno, za druge u pravom trenutku, u jednom uzburkanom vremenu, ovim putovanjima postavljani su nevidljivi temelji novog transnacionalnog prostora koji nisu gradili politički sistemi ni državni aparati, već obični ljudi, rudari, drvosječe, farmeri, vrtlari, domaćice, njihova djeca, hrvatski iseljenici puni dobre volje i velikih želja i nade, političkom vremenu usprkos.

¹⁵ Po popisu iz 2006. godine Australija je imala 19 855 188 milijuna stanovnika, od kojih je gotovo šest milijuna rođeno van zemlje, među njima 51 tisuća u Hrvatskoj i 25 tisuća u BiH. (Australian Bureau of Statistics, 2006 Community Profile Series).

Izvori

- Alagich, Marin i Steven Kosovich (2001). "Croatsians", u *The Australian People*. J. Jupp (ur). Melbourne, Cambridge University Press: 235-9.
- Baldassar, Loretta (2001). *Visits Home: Migration experiences between Italy and Australia*. Melbourne, Melbourne University Press.
- Bezić-Filipović, Branka (2007). "Hajduk" i iseljenici. Split, Matica iseljenika.
- Bibić, Milorad (2005). *Zakon Pjace: Split šezdesete u šezdeset slika*. Zaprešić, Fraktura.
- Bovenkerk, Frank (1974). *The Sociology of Return Migration: A bibliographic Essay*. The Hague, Martinus Nijhoff.
- Bunbury, Bill (1997). *Timber for Gold: Life on the Goldfields Woodlines*. Fremantle, Fremantle Arts Centre Press.
- Cassarino, J.-P., Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited, *International Journal on Multicultural Societies* (IJMS), Vol. 6, No. 2, 2004. www.unesco.org/shs/ijms/vol6/issue2/art4 Š UNESCO.
- Čizmić, Ivan (1981). *Iz Dalmacije u Novi Zeland*. Zagreb, Globus/ Matica iseljenika Hrvatske.
- Daneš, Jirži, Jugosloveni u Australiji, *Nova Evropa*, Knjiga 1, broj 11. Zagreb (9. decembra 1920) : 383-4.
- Darveniza, Zon (1986). *An Australian Saga*. Marrickville, NSW, Southwood Press.
- Faist, Thomas (1999). *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford, Clarendon Press.
- Fischer, Gerhard (1989). *Enemy Aliens: Internment and the Homefront Experience in Australia 1914-1920*. Brisbane, Queensland University Press.
- García, Ignacio (1999). "Emigración asistida de España a Australia", u *Memories of Migration: Españoles en Australia*, I. García i A. Maraver (ur). Sydney, University of Western Sydney MacArthur/ The Spanish Heritage Foundation: 87-98.
- Gerritsen, Rolf, The 1934 Kalgoorlie Riots: A Western Australian Crowd, *University Studies in History*, Vol. V, No. 3, 1969. Perth: 42-75.
- Guarnizo, Luis Eduardo and Smith, Michael Peter (1998), "The Locations of Transnationalism", u *Transnationalism from Below*, M. P. Smith i L.E. Guarnizo (ur). New Brunswick, Transaction Press: 3-34.
- Holjevac, Većeslav (1968) *Hrvati izvan domovine*. Zagreb, Matica hrvatska (drugo, prošireno izdanje)
- Horne, Donald (1964). *The Lucky Country: Australia in the Sixties*. Sydney, Angus & Robertson.
- Hoško, Emanuel (1996). *Franjevci među Hrvatima u Sydneyu: Povijest doseljeničtva 1957-1994*. Summer Hill, NSW, Hrvatski katolički centar.
- Jakovina, Tvrko (2003). *Američki komunistički saveznik: Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945-1955*. Zagreb, Profil.
- Jordens, Ann-Mari. (2001). "Post-War non-British Migration". u *The Australian People*. J. Jupp (ur). Melbourne, Cambridge University Press: 65-70.
- Jugosloveni u Australiji, *Nova Evropa*, Zagreb, Knjiga 1, broj 12, 16. 12.1920: 383-4.
- Jupp, James (2002). *From White Australia to Woomera; The Story of Australian Immigration*. Melbourne, Cambridge University Press.
- Jupp, James (1966). *Arrivals and Departure*. Melbourne, Chesire-Lansdowne.
- Jupp, James (1991). *Immigration*. Sydney, Sydney University Press.
- King, Russell (1986). "Regional migration and regional economic development: An overview", u *Return Migration and Regional Economic Problems*, R. King (ur). Beckenham, Kent, Croom Helm, 1-37.
- Kosovich, Steven (2001). "Yugoslavs", u *The Australian People*. J. Jupp (ur). Melbourne, Cambridge University Press: 746-9.
- Marković, Luka (1973). *Pod australskim nebom*. Zagreb, JAZU.
- National Archives of Australia. NSW. (C440) Register of World War I Internees in NSW, 1914-1918.
- National Archives of Australia, Outgoing Passenger Lists 1948-1949. Sydney (PS 240), Fremantle (PP240/2), ACT (A446).
- Ong, Aihwa (1999). *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Durham, Duke University Press.
- Plowman, Peter (2006). *Australian Migrant Ships 1946-1977*. Dural, NSW, Rosenberg Publishing.
- Portes, Alejandro (1995). "Economic Sociology and the Sociology of Immigration", u *The Economic Sociology of Immigration*, A. Portes (ur). New York, Russell Sage Foundation: 1-41.
- Price, Charles (1963). *Southern Europeans in Australia*. Melbourne, Oxford University Press.
- Price, Charles (1980). Preface, u *Australia Through Italian Eyes*, Thompson, S.L. Melbourne, Oxford University Press: xi-xiii.
- Putnam, Robert (1993). *Making Democracy Work*. Princeton, Princeton University Press.
- Relf, Edward (1976). *Place and Placelessness*. London, Pion Ltd.
- Roe, Michael (1995). *Australia, Britain, and Migration, 1915-1940*. Melbourne, Cambridge University Press.
- Rogers, Rosemarie (1984). "Return migration in comparative perspective", u *The Politics of Return: International Return Migration in Europe*, D. Kubat (ur). New York, Center for Migration Studies: 277-299.
- Smith, Michael Peter (2001). *Transnational Urbanism: Locating Globalization*. Malden, Mass, Blackwell.
- Smoje, Neven (2001). "Croatsians in Western Australia", u *The Australian People*, Jupp, J. (ed). Melbourne, Cambridge University Press: 241-3.
- Souter, G. (2001). "Paraguayans", u *The Australian People*. J. Jupp (ur). Melbourne, Cambridge University Press: 618-9.
- Spearritt, Peter (1978). *Sydney Since the Twenties*. Sydney, Hale & Iremonger.
- Splivalo, Anthony (1982). *The Home Fires*. Fremantle: Fremantle Arts Centre Press.
- Srhoy, Bart (1998). *Journey Beyond Origin*. Perth, Hesperian Press.
- Steinbock, Anthony (1995). *Home and Beyond: Generative Phenomenology after Husserl*. Evanston, Ill, Northwestern University Press.
- Stenning, Mary (1999). *Croats and Slav Pioneers of Australia*. Sydney, Fast Book.
- Stenning, Mary (1995). *Austrian Slavs: Internment Camps of Australia World War I*. Sydney, Fast Books.
- Šegvić, Vesela (1953). *Povratak jugoslovenske ekonomske emigracije 1945-1951*. Beograd.
- Tamis, Anastasios (1994). *The Immigration and Settlement of Macedonian Greeks in Australia*. Melbourne, La Trobe University Press.
- The Daily Mirror, "Calwell's Warning to Slavs" (21.1.1948, 3).
- The Daily Telegraph, "Pan-Slavism get's a new twist from Stalin" (22.1.1948, 8)
- The Sunday Telegraph, "Racial divide in schools: The segregation plaguing NSW schools" (11.05.2008, 19).
- The Sydney Morning Herald, "Slavs Come And Go As Migrants" (7.2.1948, 3).
- The Sydney Morning Herald, "Yugoslavs To Be Warned On Returning" (21.1.1948).
- The Sydney Morning Herald, "246 Sail in Ship for Yugoslavia" (20.1.1948, 3).
- The Sydney Morning Herald, "Calwell Believes Yugoslavs Foolish to Leave" (3.10.1947, 5).
- The West Australian, "Europe-Bound Yugoslavs: Equipment Bought" (15.1.1948).
- The West Australian, "Warning To Yugoslavs Returning Home: Minister On Difficulty of Re-Entering Australia" (21.1.1948).
- Tkalčević, Mato (1992). *Hrvati u Australiji*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Tkalcevic, Mato (1988). *Croats in Australia*. Melbourne, Victoria College Press.
- Tuan, Yi-Fu (1977). *Space and Place: The Perspectives of Experience*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Westwood, Sallie i Phizacklea, Annie (2000). *Transnationalism and the Politics of Belonging*. London, Routledge.
- Williams, John, F. (1995). *Quarantined Culture: Australian Reactions to Modernism 1913-1939*. Melbourne, Cambridge University Press.
- Wyman, Mark (1993). *Round-trip to America: The Immigrants Return to Europe, 1889-1930*. Ithaca, Cornell University Press.
- Zorzi, Christine (2007). "Beyond Exile". u *Revealed Life: Australian Writers and their Journey into Memoir*. J. Schultz (ur). Sydney, ABC Books/ Griffith REVIEW: 191-201.